

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Β΄.

ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1927

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 40

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥΣ

ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΠΑΤΡΙΣ, ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ, ΓΛΩΣΣΑ

Στην εφημερίδα «Ελληνικός Ταχυδρόμος» ὄλο τὸν τελευταῖο καιρὸ, ποὺ συζητήθηκε τὸ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα, ἀρθρογραφοῦσε μὲ τὸν τύπο χρονογραφήματος καὶ μὲ τὴν ὑπογραφή «Ἀκρογιαλίτης» κάποιος σοβαρὸς ἀντιδραστικὸς κύριος ἐνάντια στὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ γενικότερα στὸ «μαλιαροκομμουνισμό». Ὁ Ἀκρογιαλίτης λοιπὸν στὶς 15 τοῦ Δεκέμβρη μὲ τὸν τίτλο «Ἡ παράδοσις» μᾶς ἔδωσε τὴν πρὸ χτυπητὴ, θαυμαστὴ στὴν ὠμὴ εἰλικρίνεια τῆς, εἰκόνα γιὰ τὴν πραγματικὴ βάση ὄλου τοῦ περίφημου ἰδεολογικοῦ, θρησκευτικοπατριωτικοοικογενειακοῦ ἀγῶνα, ποὺ γίνεται καὶ στὸν τύπο ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς μισθοφόρους τῆς ἀστικῆς τάξης. Παραθέτουμε τὸ χρονογράφημα ὁλόκληρο.

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ

Φίλος ἀντιφρονῶν εἰς ὅσα ἀπὸ τῆς στήλης ταύτης γράφονται διὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, ἀμπλουτος ὅμως καὶ ἀριστοκράτης κατὰ τὰ ἄλλα, μοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς χθές, εἰς μίαν τυχαίαν συνάντησιν:

—Ἡμεῖς θὰ ἀγωνισθῶμεν καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ ἐπιβληθῶμεν. Θὰ ἀνατρέψωμεν τὸ μουχλιασμένον καθεστὼς τῆς γλώσσης σας, ποὺ δὲν ἀφήνει τὸν λαὸν νὰ ἰδῇ τὸ ἀληθινὸ φῶς. Ἀρχισαν ἤδη νὰ καταρρέουν τὰ θεμέλια. Περίμενε καὶ θὰ δῆς.

Καλλίτερον ἐπιχείρημα, διὰ νὰ τὸν ἀντιχρούσω, ἀπ' αὐτὰ ποὺ μοῦ εἶπε, δὲν θὰ ἠμποροῦσα νὰ βρῶ.

—Καὶ φαντάζεσαι ὅτι, ὅταν τὰ θεμέλια αὐτὰ καταπέσουν, σὺ θὰ μείνης στὴ θέση ποῦ βρίσκεσαι; ΑΓΝΟΕΙΣ ΟΤΙ ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΕΞ ΙΣΟΥ ΘΡΗΣΚΕΙΑΝ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΝ, ΠΑΤΡΙΔΑ, ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΝ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΝ; Πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀγωνίζεσαι δι' ὅλα τὰ ἄλλα καὶ νὰ πολεμᾷς τὸ σπουδαιότερον ἔρεισμά των; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σταθῇ ὄρθιον τὸ ἄστικὸν οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ τὰ θεμέλιά του, δηλαδὴ ἡ γλῶσσα, θὰ ἔχουν καταρρεύσει;

—Καὶ γιατί ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς ἀστικῆς κοινωνίας;

—Διότι μονάχα αὐτὴ μᾶς συνδέει μὲ τὸ παρελθὸν καὶ διότι μόνον μὲ αὐτὴν ἔχουν μεταγγισθῆ μέχρι τοῦδε καὶ μεταγγίζονται καθημερινῶς εἰς τὸν λαὸν αἱ κα-

θολικαὶ ἀστικά ἰδέαι. Αὐτὴ συγκρατεῖ τὴν παράδοσιν. Ἄμα λείψη ἡ γλῶσσα, δηλαδὴ ἡ «παράδοσις» τὴν θὰ ἀπομείνῃ ὡς στήριγμα καὶ ὡς δεσμὸς τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος; Ὅλη ἡ δύναμις τῆς ἀστικῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀντλεῖται ἀπὸ τὸ παρελθόν, τὸ ὅποιο παραδίδει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἡ γλῶσσα μὲ τὸ σχολεῖον, μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, μὲ τὴν ἱστορίαν, μὲ τὸ Κράτος. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιβάλωμεν γλῶσσαν, ἡ ὅποια θὰ μᾶς διαζεύξῃ ὀριστικῶς ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἀστικὴν μορφήν τῆς σημερινῆς κοινωνίας μας;

«Ἐφόσον λοιπὸν τὸ ἀστικὸν καθεστὼς διατηρεῖται, κατ' ἀνάγκην θὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν της, μὲ ὅλα της τὰ δικαιώματα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ, πού γράφομεν ἀπ' αἰώνων. Καὶ κατ' ἀνάγκην καὶ σὺ, σὰν ἄνθρωπος ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν περιουσίαν σου καὶ τὴν κοινωνικὴν σου θέσιν, θὰ γίνῃς ὑπερασπιστὴς της.

— Ἐγώ;

— Μάλιστα, σὺ.

— Θὰ τὸ ἰδοῦμε.

— Μὰ τὸ εἶδαμε ἤδη. Εἶσαι μέλος ἀντικομμουνιστικοῦ σωματείου, δηλαδὴ ἀγωνίζεσαι τώρα δι' ὅλα τὰ ἀστικά ἰδανικά καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς παραδόσεως, τὴν ὅποιαν ὁ κομμουνισμὸς κυττάζει νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃς ἔχεις κάμει τὴν ἀβασίαν καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν. Ἄγορεύεις κατηγεῖς, ἀρθρογραφεῖς καὶ ὑπογράφεις προκηρύξεις εἰς μουχλιασμένην γλῶσσαν. ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ, ΦΙΛΕ ΜΟΥ, ΠΕΡΙ ΛΕΦΤΩΝ ΚΑΘΕ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΠΗΓΑΙΝΕΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΝ*.

* *

Μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ χρονογράφημα αὐτὸ μᾶς δίνει μιὰ κλασικὴ διατύπωση τῆς σημερινῆς ψυχολογίας τοῦ ἀστοῦ. Κάτω ἀπὸ τὴν μεγαλόπρεπες φρασολογίας τῶν Ἱερῶν Συνόδων, τῶν Φιλοσοφικῶν Σχολῶν, τῶν Παρνασῶν, τῶν μαλιαροφάγων Ὑπουργῶν εἶναι τὰ νοήματα τοῦ Ἀκρογιαλίτη. Ὅλες οἱ ἀξίες, πού γι' αὐτὲς φαίνονται νὰ μάχονται, ξεγυμνώθηκαν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τους περιεχόμενον, ἔγιναν ἀπλὰ μέσα γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ τους κυριαρχία. Τὸ λένε οἱ ἴδιοι μὲ κλασικὴ ἀναισχυντία. «Προκειμένου περὶ λεφτῶν κάθε ἰδεολογία πηγαίνει περίπατο». Ἄρα ἀπὸ τὴν πέντε ἀξίες, πού ἀποτελοῦν τὸ ἰδεολογικὸν τους πρόχωμα, ἡ μόνη πραγματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ εἶναι ἡ «ἰδιοχτησία». Καὶ ἔπειτα φωνάζουν οἱ καλοὶ ἀστοὶ, πῶς τὴ θρησκεία, τὴν πατρίδα, τὴν οἰκογένεια, τὴν διασύρουν οἱ «μαλιαροκομμουνισταί». Μὰ ὑπάρχει μεγαλύτερος διασυρμὸς ἀπὸ αὐτὸν, πού τοὺς κάνουν οἱ ἴδιοι; Ἐμεῖς ὅμως θάναλύνουμε σιγὰ σιγὰ τῆς ἀξίας αὐτὲς ἐπιστημονικὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κουρέλιασμα, πού τοὺς κάνουν οἱ ἀστοὶ ἰδεολόγοι. Καὶ θὰ ἰδοῦμε τὸ ἀληθινὸν τους περιεχόμενον, γιὰ νὰ κατανοοῦμε τὴν ἐποχὴν μας καὶ νὰ εἶμαστε συνειδητοὶ ἄνθρωποι ἢ ἀπλὰ ἄνθρωποι. Γιατὶ βέβαια ὁ ἀνθρωπισμὸς ἔχει κάνει πιά ὀριστικὸν διαζύγιον μὲ τοὺς ἰδεολόγους (:!!) πού στοχάζονται ὅπως ὁ «Ἀκρογιαλίτης» καὶ ὅλοι οἱ ὅμοιοι του.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ

ΣΥΧΡΟΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

Κώστας Βάρναλης.

Ἀπὸ τὴν πρώτην τὴν ἀκόμη ἐμφάνισιν, ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια στὴν «Ἠγησῶ», ἐξεχώρισε εὐτὺς ὁ Βάρναλης. Τὰ ποιήματα—καμιὰ εἰκοσαριά—πού δημοσίεψε ἐκεῖ μέσα ἔδειχναν ἕναν ποιητὴ μὲ δυνατὴ καλλιτεχνικὴ ἰδιοσυγκρασία, μὲ ξεχωριστὴ προσωπικότητα. Εἶχαν πνοή, φρεσκάδα, ὄρμη, ἕνα νεόφαντο στὴ λογοτεχνία μας τόνο, καὶ ἡ μορφή τους, εἴτε πειθαρχημένη, εἴτε ἐλεύθερη, φανέρωνε ἕναν ποιητὴ μὲ ἀναπτυγμένον κριτικὸν νοῦ, πού ἤξερε νὰ χαλιναγωγῇ τὴν ἔμπνευσιν του. Μὰ καὶ ἡ πολυτροπία στὰ πρώτα αὐτὰ ποιήματα τοῦ Βάρναλη μᾶς κάνει δυνατὴ ἐντύπωση. Πολυτροπία καὶ στὴ μορφή καὶ στὸ περιεχόμενον, χωρὶς ὥστόσο νὰ διασπάξεται ἡ βαθύτερη ἐνότητα τους. Γιατὶ ὁ ποιητὴς μας οὔτε θεματογραφεῖ, οὔτε γίνεται ἀντίπαλος ἄλλων. Ἐρμηνεύει πάντα πιστὰ τὸν ἑαυτό του, τὴν πλοῦσια καὶ ἔντονη ἀτομικότητα του. Καὶ εἶναι τότε ἀπαλότατος ἀισθηματικὸς («Μὲ τὸ φεγγάρι»), πότε εἰδυλιακὸς («Τὰ δάκρυα τῆς βοσκούλας»), χωρὶς νὰ θυμίζει ὅμως οὔτε Σολωμὸν, οὔτε Κρουσιάλην, οὔτε δημοτικὰ τραγούδια, πότε βαθιὰ ἐρωτικὸς, ξεχειλισμένος ἀπὸ τὴν πιὸ θερμὴ γυναικολατρεία, πότε φυσιολάτρης, ἄδρὸς καὶ ζωντανὸς, μὲ λαγαρὸ μάτι καὶ παρθένα τὴν αἴσθησιν, πότε ἀρχαιολάτρης, καὶ πότε τέλος, ἀπλὰ καὶ σκέτα, λάτρης τῆς ζωῆς («Ἀπ' τὴ ζωὴ τὴν πλήθια τρελὸς εἶμαι» «Καταράχτης»). Μὰ καὶ κάποια ἄλλη, προσωπικότητα καὶ χαρακτηριστικότητα νότα συναντᾶμε στὰ πρώτα αὐτὰ ποιήματα τοῦ Βάρναλη: τὴν «κουτσαβάκινη», ἢ ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφρασις, τὴν νότα τοῦ «μόρτικον» λαϊκοῦ τραγουδιοῦ, («Τσιγγάνικο, Ρωμαίικο» «Κι ὅλοι μὲ λένε σεβνταλή κι ἀφοῦ μὲ λένε, θάμαι...») πού ἀργότερα στάθηκε ἕνα τόσο πολῦτιμον στοιχεῖον γιὰ νὰ φανερωθῇ καλλιτεχνικότερα ἢ καυστικὴ σατυρικὴ του διάθεσις. Ὁ λαϊκὸς αὐτὸς «τόνος» μαζὶ μὲ τὴν μελέτη, φυσικὰ, τῆς λαϊκῆς γλώσσας τοῦ ἔδωσαν τὴν κίνησιν, τὸ χρῶμα, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν στὴν ἔκφρασιν, τὴν χτυπητὴν, λαχταριστὴν καὶ ζουμερὴν λαϊκὴν λέξιν, τὴν γνήσια καὶ ἀκριβολογημένην, πού εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μορφικὰ χαρίσματα προπάντων στὰ σατυρικά του ποιήματα:

«Νάχαμ' ἕνα βασιλιά
δράκο μὲ χοντρόλαιμον,
σέρτικο κι ἀράθυμον,
γιὰ νὰ κάνει πόλεμον!»

(Σκλάβοι Πολιορκημένοι)

Ὅστόσο ὅ,τι περισσότερο ξεχωρίζει στὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Βάρναλη, εἶναι ἡ ἀρχαιολατρεία, ἢ, καλύτερα, μιὰ ἀδρῆ καὶ αὐθόρμητη διονυσιακὴ διάθεση. Ὁ μέγας Πάν εἶναι ὁ θεὸς του :

«Καὶ σὲ μιὰ πέτρα ὀρθὸς ζηλέβει ὁ Πάν
Κι ἀνήσυχα τὰ πόδια του χτυπᾶν,
Κι ἀντιθροεῖ εἰρωνικὰ ἢ κοιλάδα».

Ἡ διάθεση αὐτὴ, πολύμορφη καὶ πολύτροπη, κυριαρχεῖ σ' ὀλόκληρη τὴ δευτέρη ποιητικὴ περίοδο του (1912-1919). Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ποιήματα, πού δημοσίεψε στὸ διάστημα αὐτὸ στ' Ἀλεξανδρινὰ «Γράμματα», τὸ *Συμπόσιον*, τὰ *Σονέτα*, καὶ προπάντων ὁ *Διονυσιακὸς Ὕμνος*, αὐτὴ τὴ διάθεση ἐξημερεύουν καὶ ἀντηχοῦν :

«Κι ἀπὸ κλωνάρι ἀγριοσυκιᾶς
ἀσημοφλουδάτο
καὶ γαλατερό,
πὺν ὅσο πὺν νεῖο, τόσο λιγότερο
σπάζει λυγώντας,
στῶν ἀγοριῶνε τὰ ἰδρωμένα
τὰ χέρια ξέχειλα ὀρμάει
κατάκορφα ὁ ἱερὸς φαλλός!
Ὡ πὰ στὸ φουντωτὸ δοξάρι
τὸ δίμελο,
σαγίτα ριζωμένη ὀλόφλογη
μὲ τὸ μαργαριτάρι ὀμπρὸς·
Ὡ τῆς ζωῆς προσάναμ' ἀφθορο,
πὺν θραύεις τῆς ἀνυπαρξίας
τὰ δεσμά, κάμνοντας τὴ γῆς
μὲ τὰ σπονδίσματα σου
ἀθανασίας κερήθρα!»

Ἀκράτητος, ἄγιος, πρωτόγονος σχεδόν, μ' ὅλη τὴν κάποιαν του, ὄχι μόνο στὴ μορφὴ παρὰ καὶ στὴν οὐσία, φιλολογικότητα, φανερώνεται στὸ κομμάτι αὐτὸ τοῦ «Διονυσιακοῦ Ὕμνου» ὁ διονυσιασμὸς τοῦ Βάρναλη. Καὶ ἀληθινὰ τὸ ποίημα τοῦτο μὲ τὴν πυρετικὴ καὶ ἀχαλίνωτη κίνηση του, μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωση τῆς βακχικῆς μανίας. Στὸ «Συμπόσιον», ἓνα ἀπὸ τὰ ὀραιότερα ποιήματα τοῦ Βάρναλη, ὁ διονυσιασμὸς του εἶναι ἀποκλειστικὰ ἐρωτικός. Δὲν πρόκειται πιά γιὰ τὸν ταυτισμὸ μας μὲ τὴ φύση, χάρις στὴ μέθη τοῦ λογικοῦ καὶ στὸ ξεσκάβωμα τῆς κάθε ὑποσυνείδητης ὀρμῆς μας, παρὰ γιὰ ἓνα ἐρωτικὸ ξέσπασμα, πὺν, ἀνδρὲν καταντᾶει διθυραμβικὸ παραλήρημα, αἰτία εἶναι μόνο ἢ πολὺ πειθαρχημένη μορφὴ.

«Γιὰ στρωῶστε ἀπλοχωριά
γιὰ τὴν ὀριὰ
πὺν μὲ τ' ἀψὸ
χορέβοντας κορμί, τὸ μελάψο...»

Στὰ Σονέτα τέλος ἡ διονυσιακὴ διάθεση τοῦ Βάρναλη ἡμερώνει σχεδόν ὀλό-

τελα. Δὲν προβάλλει φανερῆ. Ἡ μορφὴ εἶναι πὺν χαλιναγωγημένη, ὁ τόνος πὺν συγκρατημένος καὶ ἤρεμος, τὰ θέματα καὶ ὁ χειρισμὸς τους ἀποπνέουν κάποιον «Ἀλεξανδρινισμό» μορφικό, πὺν τὰ ζημιώνει. Νιώθει κανεὶς, πὺν ὁ ποιητὴς βιάζει τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ κλείσει μέσα στὰ στενὰ ὄρια τοῦ σονέτου τὴν ἐμπνευση του. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ καλύτερο ποίημα τῆς σειρᾶς αὐτῆς εἶναι τὸ πολὺ πὺν ἐλεύθερο στὴ μορφὴ «Ἐπίγραμμα» :

«Κι αὐτοὶ μου οἱ στίχοι πρὶν βαθιὰ
στὴ γλῶσση δακρυολογήσουν,
τοὺς τραγουδούσα, ὡς χάραζε,
μὲ ξέχυτα μαλιὰ
κι ἀπὸ τοὺς ὄμους κρεμαστοὺς
δυσὸ κοριτσιῶν, πὺν ἐγένονα,
σάλεμ' ἀνάερο ἔπαιρνα
καὶ πεταχτὰ φιλιὰ».

**
*

Ὅπως δὲν ξάφνησε ἐμᾶς τοὺς σύγχρονους του, ἔτσι καὶ στὸ μέλλον δὲ θὰ ξαφνίσει κανέναν, φαντάζομαι, ἢ μεταστροφή τοῦ Βάρναλη ἀπὸ τὸν ἐθνικισμό —καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀρχαιολατρεία του ἦταν μιὰ μορφὴ, ἔμμεση βέβαια, τοῦ ἐθνικισμοῦ του—στὸν κομμουνισμό. Στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου ὅλες οἱ ἀξίες κλονίζονται καὶ τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικὰ καταχτοῦν κάθε μέρα τὶς ἀνώτερες συνειδήσεις, δὲν εἶναι καθόλου περίεργο, φύση σὰν τοῦ Βάρναλη, ἀνήσυχη, τολμηρῆ, ἀληθινῆ μὲ τὸν ἑαυτό της καὶ μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ δοθεῖ μὲ ὅλη τὴ δύναμη καὶ τὴν ὀρμὴ της στὸν κομμουνισμό. Τὸ μόνο ἴσως περίεργο εἶναι, πὺν ἡ μεταστροφή του αὐτὴ στὸν κομμουνισμό φανερώθηκε κάπως ἀπτόμα μέσα σὲ δυσὸ τρία χρόνια, ἀπὸ τὸ 1919, ὅπου δημοσίεψε ἓνα ἐθνικιστικότερο ποίημα, τὸν «Προσκυνητὴ», ὡς τὸ 1927, ὅποτε κυκλοφόρησε «Τὸ Φῶς πὺν καίει» τὸ πρῶτο κομμουνιστικὸ ἔργο του. Φαίνεται, πὺν ὁ «Προσκυνητὴς» εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἐντονότερης φάσης τοῦ ἐθνικισμοῦ τοῦ Βάρναλη. Καὶ, ὅπως συχνὰ γίνεται, ἢ κρίση του αὐτὴ βάσταξε λίγο. Τὸ ἐθνικιστικὸ «κακὸ», ἀπαράλαχτα ὅπως καὶ στὶς ἀρώστιες, ἔφτασε σ' ὅλη του τὴν ἐνταση καὶ ὕστερα ἀπτόμα ἢ καὶ —ποιὸς ξέρει;—σιγὰ σιγὰ ὑποχώρησε καὶ ἔξαφανίστηκε. Ὁ «Προσκυνητὴς» εἶναι ἓνα μακρὸ μεγαλόπνοο ποίημα, ὅπου ὑμνεῖται ἢ Ἑλλάδα σὲ ὀλόκληρη τὴν ἱστορικὴ της διαδρομὴ, καὶ σ' ὅλα της τὰ φανερώματα : (ἠρωτισμὸς, διονυσιασμὸς, φύση, τέχνη, γυναῖκες της).

«Καλὰ γιὰ νὰ σὲ νιώσω—ὦ ! νὰ ριζώσω
σὲ σένα, γῆ μου, ὅλης τῆς Γῆς ἀφάλι !
Σταυρανοιμένα χέρια νὰ σὲ ζώσω
στὴν ἀνεχόρταγῃ μου τὴν ἀγκάλῃ!»

Καὶ παρακάτω :

«Ἀπ' ἄλλες στράτες ἄλλοι τρέχουν κι ἄλλοι·
πρόφταξε πρώτη ἐσὺ, φυλὴ μεγάλη».

Σὰν ἐθνικιστὴς εἶναι καὶ λίγο νικσειστὴς ὁ ποιητὴς. Τοῦ ἀρέσει ὁ μίντυνος :

«Στή μάχη (ὄλ' ἢ ζωὴ ἔναι μάχη!) σκίρτα·
κίγνυνα ἀνοίγω καὶ θανάτους σπέρνω.
Νὰ σοῦ τανύσω κάθε δύναμη ἦρα
κι ἄ μ' ἀφήσεις στὴ μέση ἐγὼ δὲ γέρνω».

«Στόμα ὄλου τοῦ κόσμου» τὴν ὀνομάζει τὴν Ἑλλάδα σὲ ἄλλο μέρος τοῦ ποιήματος. Τραγουδάει τὶς «σταράτες Ρωμοπούλες» τὸν ἡρωϊσμό τους στὸ εἰκοσιένα, τὸν ἐντελῶς ἰδεαλιστικό:

«Τὶς εἰκόνες

καὶ τὰ σεμνὰ κρεβάτια, πρὶν πεθάνουν,
μάνες μεσολογγίτισες, τὰ οἶχουν
στὴ φωτιά καὶ γαλήνιαν ὄψη δείχνουν!»

Μιλεῖ μὲ θαυμασμό καὶ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἄλογα ἀκόμη:

«ποῦ ἀντιάζονται μὲ φρένα
ἀνθρώπινα τὸ θάνατο καθένα».

Κηρύχνει θεότητα ὑπέρτατη τὸν «τριαδικὸ λόγον», τὴν Ὁμορφιᾶ, τὴν Ἀρετὴ καὶ τὴν Ἀλήθεια, καὶ μόνο σὲ δυὸ στίχους ξεφεύγει ἀπὸ τὸν ἐθνικισμό καὶ προδίνει μιὰ ἄσυνειδητὴ του ἴσως ἀκόμη ροπή στὸν ἀνθρωπισμό:

«Τὴν Πολιτεία, τὸ Κράτος, τὸ Ἔθνος πρῶτοι
ἀφήνετε καὶ γίνεστε Ἀνθρωπότη!»

Ὁ «Προσκυνητὴς» εἶναι τὸ τελευταῖο, καὶ μοναδικὸ σὲ τόση ἔνταση, φανέρωμα τοῦ ἐθνικισμοῦ τοῦ Βάρναλη. Ἀπὸ τὸ 1919 ὡς τὸ 1922 δὲ δημοσίεψε τίποτε, καὶ τὸ 1922 μᾶς παρουσίασε ξαφνικὰ τὸ «Φῶς ποὺ καίει». Μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ μπῆκε στὴ νέα του περίοδο, τὴ σημερινή, τὴν πιὸ σημαντικὴ καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες ἐνδιαφερομένη.

**

Σὲ δυὸ τετράστιχα ἐνὸς ποιήματος του, («Λευτεριά» περιοδικὸ Μούσα, Δεκέμβρης 1922) σὰν ἀπάντησὴ στὸ «Τραγούδι τῶν Προσφύγων» τοῦ Παλαμά, ὅπου, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, οἱ μπολσεβίκοι παρομοιάζονταν μὲ λύκους, μᾶς ἔδωσε ὁ Βάρναλης ὅ,τι χαρακτηριστικότερο ἔχει τὸ νέο του «Ἡστέβω».

«Τὴν ὑπαρξὴ σου τὴν ὀκνή
γιὰ νὰ πλαταίνεις, νὰ βαθαίνεις,
σιμῆξε μὲ τὸν ἀμέτρητο Ἀριθμὸ.
Μέσα στοῦ Πόνου, ποὺ βογγᾶ,
τὴν ἄσωστη Ἀβυσο κατέβα.
Κεῖ θάβρεις τῆς Ἀλήθειας τὸ Ρυθμὸ.
Τῆς Ἱστορίας τὸ Νόμο ἀκλόουθα
πρῶτος φωτεινὰ δὲν ἔχεις
Μοίρα δική σου γιὰ ὁδηγό.
Ἀπὸ τὴ Βία λυτρῶν' ἢ Βία,
ὄχι ἢ ἄρνηση κι ἢ καλωσύνη
καὶ τὸ ξετύλιμα τ' ἀργό».

Οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι δείχνουν, πὼς ὁ Βάρναλης ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τάχτηκε στὴν ἀριστερὴ ἄκρῃ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Δὲν παραδέχεται τὴν ἐπικράτηση τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ τὴν ἐξέλιξη. Ζητάει τὴν ἄμεση ἐπανάσταση, γιὰ νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία τὸ προλεταριάτο. Τὴν κεντρικὴ αὐτὴ ἰδέα, καθαρὰ μαρξιστικὴ, βλέπουμε νὰ τὴν ξετυλίγει, ἀνάλογα μὲ τὸ θέμα, σὲ ὅ,τι ἔγραψε ἀπὸ τὸ 1922 ὡς σήμερα.

Φύση προπάντων θεωρητικὴ, ὁ Βάρναλης δὲ μποροῦσε νὰ μὴ σαλπίζει τὸ γεμάτο πολεμικότητα κήρυγμα του σὲ θεωρητικότερες σφαῖρες: στὴ θρησκεία («Τὸ Φῶς ποὺ καίει»), στὴν ἱστορία («Σκλάβοι Πολιορκημένοι»), στὴν Κριτικὴ («Ὁ Σολωμὸς χωρὶς Μεταφυσική»). Παράλληλα ὅμως μὲ αὐτὰ τὰ κηρύγματα, πότε καθαρὰ θεωρητικὰ σὲ μελέτες καὶ ἄρθρα, καὶ πότε καλλιτεχνικὰ μεταπλασμένα, ἔγραψε καὶ πολλὰ ἄλλα, ὅπου, εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμεσα, ὑποστηρίζει μὲ τὸν ἴδιο ἀδιάλαχτο πάντα καὶ πολεμικότατο τρόπο, τὴν πολύμορφη—μιὰ ὅμως στὸ βάθος—κοινωνιολογικὴ θεωρία του.

**

Ἄς τὸν παρακολουθήσουμε, σύντομα πάντα καὶ γοργὰ, στὰ διάφορα αὐτὰ δημιουργήματα του. Τὸ «Φῶς ποὺ καίει» εἶναι ἓνα ἀμείλιχτο μαστίγωμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μὲ τὸ στόμα τοῦ Προμηθέα καὶ τοῦ Μῶμου, ποὺ τοὺς βάζει ἀντιμέτωπους στὸν Ἰησοῦ, ὁ Ποιητὴς χτυπάει, δείχνοντας πόσο κούφιος εἶναι, ὅλες τὶς ἀξίες τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Προμηθεὺς καὶ ὁ Μῶμος ἀντιπροσωπεύουν τὴν ὕλιστικὴ ἀντίληψη καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν ἰδεαλιστικὴ. Ἡ πρώτη ἀξία γιὰ τὸν Ἰησοῦ εἶναι ἡ καλωσύνη καὶ ἡ ἀγάπη: «Εἶμαι ἀπλὸς, λέει. Εἶπα μιὰ λέξη, ποὺ περιλαβαίνει ὄλο τὸ νόημα, ὅλους τοὺς νόμους τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: τὴν ΑΓΑΠΗ. Ν' ἀγαποῦν (οἱ ἀνθρώποι) τοὺς ἄλλους σὰν τὸν ἑαυτό τους, περισσότερο κι ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους καὶ μὲ τρόπο τόσον ὑψηλό, ποὺ τὸ πρότυπο νὰ μὴ μποροῦν ποτέ νὰ τὸ φτάσουν, γιὰ νὰ μὴ σταματήσουν καὶ ποτέ». Ἔτσι τότεσα μέσα στοὺς οὐρανοὺς κι οἱ οὐρανοὶ δὲν ἔχουν βυθό!» Ἄλλη μεγάλη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ὁ πόνος, γιὰτὶ ἐξαγγίζει τὸν ἀνθρώπο, καὶ ὕστερα ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἐγκαρτέρηση, ποὺ τὸν κάνουν τὸν ἀνθρώπο νὰ δέχεται ν' ἀδικεῖται στὴ γῆ, ἐπειδὴ ἔχει πὼς θ' ἀναστηθεῖ στοὺς οὐρανοὺς. Ἄλλωστε πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουν μόνον ψυχὲς καὶ ἡ ἴδια ἢ ζωὴ εἶναι μιὰ ἁμαρτία. Γι' αὐτὸ λυτρώνεται μόνον ὁποῖος στέκει πάνω ἀπὸ τὸ κακὸ, πάνω ἀπὸ τοὺς δεσμούς, πάνω ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες.

Αὐτὰ λέει ὁ Ἰησοῦς καὶ νὰ τί τοῦ ἀπαντοῦν ὁ Προμηθεὺς καὶ ὁ Μῶμος: Τὴν ἀγάπη τὴν ὀνομάζει ὁ Προμηθεὺς συναισθηματικὴ ὄψη τῆς ἀδυναμίας. Μιὰ μόνον ἀγάπη ὑπάρχει: ἡ ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ μας, ποὺ μπορεῖ νὰ καλυτερέβει καὶ τὴ γενικὴ ζωὴ. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐγωῖστικὸς καὶ σκληρὸς, ἐπειδὴ μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ νικήσει στὸν ἀγῶνα του μέσα στὴν κοινωνία καὶ στὴ ζωὴ. Ὁ Χριστὸς μὲ τὸ κήρυγμα του ἔκανε τοὺς ἀπὸ τὴ φύση ἀδύνατους πρὸ ἀδύνατους, καὶ τοὺς νικημένους πρὸ νικημένους. Τοὺς βύθισε στ' ὄνειρο μιᾶς ἄλλης ζωῆς, βγάζοντας τοὺς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Μὲ τὴν ἐλπίδα αὐτὴ ὑπομένουν καρτερικότερα τοὺς πόνους των. Ὅμως εἶναι, πρὶν πεθάνουν ἀκόμη, νεκροί. Δὲ γέβονται τὴν χαρὰ

τῆς ζωῆς, καὶ, τὸ σπουδαιότερο, μὲ τὴν ἀνοχὴ τους κάνουν πρὸ ἀδικούς καὶ εὐτυχιμένους τοὺς δυνατούς.

«Ἐ, Ἐβραῖε! τοῦ κράζει ὁ Μῶμος. Ἄν ἔκανες τίποτε ἀποτελεσματικὸ στὴ ζωή. . . Ἄν τὴ θεωρία σου δὲν τὴν ἔφτιανες στὴν Ἔρημο, παρὰ μέσα στὴ ζωή. Ἄν, ἀντὶς νὰ ὀπλίσεις κάθε δυστυχὴ ἄνθρωπο μὲ μιὰ λέξη, τούβαζες στὸ χέρι ἓνα σπιλέτο. (Τὸ κρίμα μόνο μὲ τὴ βία πέφτει, λέει ἄλλοι ὁ Μῶμος). Ἄν, ἀντὶς νὰ ὑποσχεθεῖς ἀμοιβὲς ἑκατονταπλάσιες σὲ κείνους, ποὺ δέχονται, ραπισμένοι ἀπὸ τόνα μάγουλο, νὰ στρέφουν καὶ τάλλο, τοὺς μάθαινες τὸ δίκιο τῆς ἐπανάστασης τῆς βίας ἐνάντια στὴ βία, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐλπίζει σὲ μιὰν ἀλλαγὴ ριζικὴ τῆς ὄψης τοῦ κόσμου, σ' ἓναν ἔξανθρωπισμὸ πλατύτερο τῶν ἀνθρώπων, σὲ μιὰ Νέα Ζωὴ ἀπάνω στὴ Γῆς. Μὰ πίεσες τοὺς σκλάβους νὰ δουλέβουν χωρὶς διαμαρτύρηση κι εὐχαριστημένοι!»

Ὅλ' αὐτὰ, τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὴ χαρὰ—κατὰ τὸν Χριστὸ μόνο μέσο σωτηρίας—τὴ θεληματικὴ ὑποταγὴ στὸ κακὸ, τὴν περιφρόνηση τῆς ζωῆς, τὰ ὀνομάζει ὁ Μῶμος «ἀρνητικὰ νοήματα», ἀρνητικὲς δηλαδὴ ἀξίες. Μὰ καὶ στενότερα ἀκόμη, καθαρὰ κοινωνικά, βρίσκει πὼς μὲ μερικὰ παραγγέλματα του στερέωσε ὁ Χριστὸς τὸ Κράτος τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς βίας. «Ἀπαγόρευες, τοῦ λέει, τὴν κλοπὴ ποὺ θὰ πεῖ, τὴν παραδέχεσαι γιὰ τοὺς δυνατούς, ἀφοῦ προστατέβεις τὸ ἔχει τους».

Ὁ Χριστὸς ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους δειλότερους, λοιπὸν πρὸ ἀνίκανους νὰ ἐπαναστατήσουν ἐνάντια στοὺς τύρανους τῶν. Πιστέβει πὼς ἡ ζωὴ εἶναι μέσο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἐνῶ ὁ «ἠθικὸς νόμος εἶναι μέσο γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς κι ἀλλάζει μαζί της». Ἔτσι τοποθέτησε τὴν εὐτυχία μέσα στὴν ψυχὴ, ἂν καὶ πηγάζει ἀπὸ τὰ πράγματα, καὶ σκότωσε τὴ χαρὰ, γιὰτὶ ἀρνήθηκε τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς. Καὶ πολὺ δικαιολογημένα ὁ Μῶμος, στὸ τέλος τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ ποιήματος, κράζει στὸν Ἰησοῦ:

«Δὲν ὑποφέρουν οἱ ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ ζωὴ τους. Ἐμεῖς ξέρουμε τὴν ἀξία της καὶ θέλουμε νὰ τὴ ζήσουμε! Ὅσο δὲ ζήτησες τὴν ἰσότητά τῶν υλικῶν ἀγαθῶν, τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ εἶναι χίμαιρες. Δὲ θὰ τ' ἀποχτήσουν ποτέ οἱ πολλοὶ—ΟΛΟΙ! Χώρισες τὸν ἄνθρωπο σὲ σωματικὸ καὶ ψυχικὸ. Αὐτὸ εἶναι τὸ λάθος σου».

Στὰ λυρικὰ ποιήματα ποὺ ἀκολουθοῦν (β'. μέρος τοῦ ἔργου) καὶ ποὺ τὰ συνδένει μόνον ἡ «ἐνότητά τῶν προσώπων» μὲ τὸ διαλογικὸ ποίημα ποὺ ἀναλύσαμε, ὁ τόνος εἶναι ὀλωσδιόλου διφορετικὸς. Ἐδῶ ὁ ποιητὴς δὲν ὑπηρετεῖ, μὲ ἀντιπροσωπευτικὰ σύμβολα, τὴν ἰδεολογία του, παρὰ ἑξατομικέβει καὶ ἑξανθρωπίζει τοὺς δυὸ τύπους του, τὸν Προμηθεά καὶ τὸ Χριστό. Περιγράφει ὅλο τὸν πόνο καὶ τὴν συντριβὴ, ποὺ προκαλεῖ τὸ μαρτύριο τοῦ Προμηθεά στὶς Ὠκεανίδες καὶ στὴ «Μάνα Γῆς», καὶ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ στὴν Παναγία καὶ στὴν Μαγδαληνή. Τὰ δυὸ τελευταῖα εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα ποιήματα τοῦ Βάρναλη. Μὰ καὶ σ' ἄλλα, ὑπάρχουν μερικὰ ὠραιότατα κομμάτια. Τὸ μέρος π.χ. ὅπου λέει ἡ μητέρα τοῦ Προμηθεά:

«Σὲ κοιτάζω καὶ κλαίω δίχως μάτια! χωρὶς ἀκοή, σοῦ ἀγροικοῦνε τοὺς βόγγους τὰ σπλάχνα μου!
Σ' ἀγκαλιάζω σφιχτά, δίχως χέρια! χωρὶς γλώσσα, χίλιες φορές, σὲ φωνάζω γλυκόνωμα!»

Λιγότερο σπαραχτικὸ, μὰ πολὺ πρὸ ἀνθρώπινο εἶναι τὸ παράπονο τῆς μάνας τοῦ Ἰησοῦ:

«Ἀχ! γιὰτὶ νὰ σταθεῖς νὰ σὲ πιάσουν!»

Καὶ παρακάτω:

«σὰ ρωτήξανε: «ποιὸς ὁ Χριστὸς;»,
τί πες «νά μαι»;

«Ἀχ! δὲν ξέρει τί λέει τὸ πικρὸ μου τὸ στόμα!
τριάντα χρόνια παιδί μου δὲ σ' ἔμαθα ἀκόμα!»

Στὸ τραγούδι τῆς Μαγδαληνῆς τέλος μᾶς σταματοῦνε στίχοι ὡσὰν αὐτοῦς. Περιγράφοντας ἡ Μαγδαληνὴ τὴν ἐνωσε ὅταν πρωτόειδε τὸ Χριστὸ λέει:

Δὲν ἦτανε ἄξαφνα ἀστραψιά· αὐτὸ συνέβη
ἀργά, σιγά.

Ὁραῖος δὲν ἦθουν· τίποτε δὲν
εἶχες πάνω σου ἄξο!

Ἐκοίταες χάρω τὰ χαλίκια,
ὡς μίλαγες σιγὰ κι ἀργά!

Τὴν τρίτη ἢ τέταρτη φορὰν ἄρχισε
ὁ νοὺς μου νὰ ριγᾶ

κι ὡς σήκωσες τὰ μάτια σου, δὲ
βάσταα νὰ κοιτάξω!

Στὸ τρίτο μέρος τοῦ ἔργου ὁ τόνος γίνεται ξανά ἐπαναστατικὸς. Μὲ τὴν Πόρνη, ἐνοάρκωση τοῦ «αἰώνιου θηλυκοῦ» («Πηγὴ ζωῆς, πηγὴ θανάτου, τῆς ἀνθρωπότης ἢ τυράνια») ὁ ποιητὴς κατακεραυνώνει ξανά ὅλα τὰ ἀστικά εἰδῶλα, ἢ καλύτερα, ἓνα μόνο, μὰ τὸ κυριότερο, τὴν πατρίδα, ποὺ μεθάει μὲ λέξεις τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει νὰ πεθαίνουν γιὰ λέξεις, ποὺ διδάσκει τὸ μίσος, τὴν κλοπὴ, τὸν φόνο, «σειώντας ἓνα πανὶ χρωματιστὸ μπροστὰ στὰ μάτια», τὴν πατρίδα τὴν «ἱερὴ ποὺ ἐν καιρῷ εἰρήνης θανατώνει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, σκεπάζοντας τους μὲ σκοτάδια καὶ κουρέλια», καὶ ποὺ «ὁ πόλεμος τῆς εἶναι θεμέλιο», τῆς εὐτυχίας τῶν δυνατῶν θεμέλιο, γιὰ νὰ μπορούν νὰ χαιρόνται, πρὸ δυνατοί, πρὸ σκληροὶ καὶ πρὸ ἀχρεῖοι, τὶς ἀδερφές, τὶς μάνες τῶν «ἡρώων» μαζί μὲ τὸ αἷμα τῶν «ἡρώων», τὴν πατρίδα, μὲ μιὰ λέξη, τὴν «πολιτεία τῶν Λίγων, τῶν Κηφήνων, τῆς Ἀδικίας, τῆς Βίας καὶ τῆς Ψευτιάς»!

Στὸ «Ἄσος» τὸ τελευταῖο ποίημα τοῦ ἔργου, ὁ τόνος γίνεται ἀκόμη ἐπαναστατικότερος. Ἡ ἐπαναστατικὴ κραυγὴ ἀκούεται σ' ὅλη τὴν ὠμότητα της ἐδῶ:

Τὸ ἀτσαλωμένο χέρι μας θὰ σηκωθεῖ
στοὺς τύρανους ἐνάντια!
Πόσο εἶναι λίγοι! πέντε δέκα!
κι εἴμαστε μεῖς ἑκατομύρια
οἱ ἀδικημένοι, οἱ πονεμένοι,
οἱ ἀργάτες, οἱ χωριάτες, οἱ στρατιῶτες!

Θρησκείες και πίστεις περασμένες, πεθαμένες, όλες είναι δλέθριες, γιατί πνίγουν «μέσα σε λαχτάρες υπερκόσμιες την πρώτη και στερνή, τη μόνη αξία τοῦ ἀνθρώπου: τη θέληση γι' ἀγώνα και για λυτρωμὸ ἀπὸ τὴν Ἄδικιά κι ἀπὸ τὸν Πόνο!» Δὲν εἶναι γιὰ τοὺς διαλεχτοὺς μόνο και τοὺς λιγοστοὺς ἢ ζωῆ, τὰ βασίλεια τῆς Φύσης, τῆς Τέχνης, τῆς Ἀρετῆς. τοῦ Πνεύματος. Εἶναι γιὰ ὅλους. Θὰ τ' ἀπολάψουν οἱ ἀδικημένοι, οἱ νικημένοι, οἱ ταλαιπωρημένοι, ὅλοι οἱ σημερινοὶ ἀπόκληροι, θὰ τ' ἀπολάψουν, γλήγορα ἢ ἀργά, ὅταν «ἀνάψει τῆς Λευτεριάς ὁ μέγας ἥλιος πάνω ἀπ' τῆς ἀδικίας τὴν κόλαση» ὅταν στηλωθεῖ «τετράπλοτο, τετράφωτο, τὸ ἕνα βασίλειο τῆς Ἀγάπης, τῆς παγκόσμιας Ἀγάπης τὸ βασίλειο!»

*
**

Ὁ «Λαὸς τῶν Μουνούχων» εἶναι μιὰ ἀλληγορική ἀφήγηση τῆς δημιουργίας και τῆς ἐξέλιξης τῶν νεώτερων κρατῶν, πὺ στρεφίζονται στὴν ἀρπαγή, στὴν ἐκμετάληψη και στὴ βία. Καὶ ἐδῶ, κάτω ἀπὸ τὴν ἀλληγορία, βλέπει κανεὶς ὀλοφάνερη τὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέα νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἰδεολογία του.

Ἐνας λαὸς, μισοάνθρωποι μισοθηρία, χαμένος κάπου, και πὺ δὲν ἐπικοινωνεῖ—ὁ τόπος του εἶναι φραγμένος παντοῦ γύρω μὲ πανύψηλα βουνά—μὲ κανέναν ἄλλο λαὸ, ὅπου δὲν ξεχωρίζεις νιὸς και γέρους, γιατί ὅλοι εἶναι γέροι, βλέποντας πὺς πληθαίνει ἐπικίντυνα, ἀποφασίζει νὰ μουνουχιστεῖ. Καὶ ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον ὅλοι οἱ ἀρσενικοὶ μουνουχίζονται. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἐπηρεάζει βαθύτατα τὴ ζωὴ τους. Πέφτουν σὲ τέλεια ἀδιαφορία γιὰ ὅλα, ἢ ὄρεξη τους χάνεται, ὕπνος δὲν τους πιάνει, και τὸ μόνο πὺ τὸς κινεῖ ἀκόμη εἶναι μιὰ τρομερὴ μοχτηρία γιὰ τοὺς ὁμοίους τους, και πὺ πολὺ γιὰ τὰ πλάσματα πὺ μποροῦν νὰ χαροῦν τὸν ἔρωτα, ἐνῶ αὐτοὶ δὲν μποροῦν, ἀνκαὶ θέλουν.

«Πιστέβαμε πὺς ἡ ἀληθινὴ φύση εἶναι μέσα μας, ὅπως κι ὅλες οἱ ἀλήθειες κι ἡ ἐλευτερία. Ὁξω μας ὑπάρχει μονάχα ἡ μορφή και τὸ τυχαῖο. Ἐνῶ μέσα μας οἱ ἰδέες, ὄντας ἀναλλοιώτες και ἀκίνητες, ἐκφράζοντε τὴν αἰώνια, τὴν ἀπόλυτη, τὴν ἀναγκαία πραγματικότητα. Οἱ Μουνούχοι ἦταν ἰδεαλιστές!»

Ὡστόσο μιὰ μέρα, ἦρθε στὴ χώρα τους ὁ Ἀχασβῶρος, πὺ «τὸν κυνηγοῦσε ἡ κατάρα τοῦ Γιοῦ τοῦ Θεοῦ και σύμφωνα μ' αὐτὴν ἔπρεπε νὰ περάσει ἀπ' ὅλους τοὺς τόπους τῆς γῆς περπατώντας ἀκατάπαυτα». Στὴ χώρα τους μπῆκε, γιατί «τὰ βουνά πὺ ὕψωνε κατάκορφα ὁ Θεὸς γιὰ τοὺς Μουνούχους, τὰ χαμήλωσε γιὰ τὸν καταραμένο τοῦ Γιοῦ του». Ἀπὸ τὸν Ἀχασβῶρο μαθαίνοντε, πὺς ὑπάρχουν και ἄλλοι τόποι και ἄλλοι λαοὶ, πὺς ἡ γῆ εἶναι ἀπέραντη, και κάθε τόσο μιὰ νέα μορφή ζωῆς ἔρχεται ν' ἀντικαταστήσῃ μιὰ περασμένη. Ἡ ἀποκάλυψη αὐτὴ τοὺς συγκλονίζει πολὺ βαθιά. Σιχαίνονται τὴν ἀθανασία τους, γιατί εἶναι ἔχτος ἀπὸ τ' ἄλλα και ἀθάνατοι, και ἐπιθυμοῦν κίνηση, γνώση, ἔρωτα και πόνο. Ὁ Θεὸς πραγματοποιεῖ τὴν ἐπιθυμία τους. Τοὺς ξανακάνει ἀνθρώπους και ρίχνει τὰ βουνά ἀπὸ τὰ σύνορα τους και ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους γιὰ νὰ γνωρίσουν τὸν κόσμο και νὰ πλατύνουν τὴν ὑπαρξη τους. Ὁμως αὐτοὶ, ἀπὸ πονηροὶ και ἀπραγοὶ πὺ ἦσαν, ξύπνησαν τὴν ἄλλη μέρα κλέφτες και πατριῶτες. Ὁ ἐγωισμὸς τους τοὺς κάνει πλεονέχτες και τοὺς σπρώχνει νὰ κλέψουν τὰ χτήματα τῶν ἄλλων. Σὲ λίγο ἡ γῆ συγκεντρώνεται σὲ μερικὸς, και ὕστερα ἀπὸ μιὰ δυο γενιές, ἀποχτιάει νομιμότητα και κάποια ἱερότητα. Ἦταν ἡ ἰδιοκτησία. «Ὅσοι

εἶτε ἀπὸ ἀδυναμία, εἶτε ἀπὸ κουταμάρα, δὲν πρόλαβαν ν' ἀρπάξουν τίποτε, ἢ ὅ,τι ἀρπάξαντε τοὺς τὸ πῆραν ἔπειτα οἱ δυνατοὶ» ἔγιναν ὁ λαὸς. Στερημένοι ἀπ' ὅλα, μονάχα στὸν ἥλιο, στὸν ἀέρα και στὸ νερὸ εἶχαν μερικὸ. «Σὰν ἐπικράτησε στὴ Γῆς ἡ εὐτυχία τῶν ἀφεντάδων κι ἡ πείνα τῶν σκλάβων, κατέβηκε ἡ Δικαιοσύνη σὰν Θεὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στοὺς ἀνθρώπους κι ἔμεινε πάντα μαζί τους, γιὰ νὰ προστατέβῃ τὴν εὐτυχία τῶν ἀφεντάδων και νὰ μποδίζει τοὺς σκλάβους νὰ τρῶνε και νὰ φωτίζονται». Ἔτσι, μέσα στὴ νόμιμη και ἱερὴ κλοπῆ, σχηματίστηκε ἡ ἔννοια τῆς Πατρίδας. Ὡστόσο οἱ σκλάβοι τὰ ὑπόμεναν ὅλα, γιατί πιστεβαν, πὺς «ἡ κοιλιά τῆς μάνας ὀρίζει τοῦ καθενοῦ τὴ μοίρα του στὸν κόσμo» και «χωρὶς σκλάβους, θὰ σταματοῦσε ἡ ζωῆ» και πὺς ἔπρεπε νὰ εἶναι σκλάβοι γιατί οἱ Ἀφεντάδες τους ἦσαν «ἀπὸ καλύτερη πᾶστα φτιαγμένοι», ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση ἀνώτεροι τους.

Ὑστερα ἀπὸ χρόνια στὴ χώρα τῶν Μουνούχων γίνεται μιὰ σπουδαία ἀλλαγὴ. «Ἐνῶ πρωτίτερα ἡ γῆς ἦταν ἡ καθαυτὴ δύναμη τῶν Ἀφεντάδων, τώρα ἔγινε τὸ χεῖμα... Σκλάβοι πᾶ δὲν ὑπῆρχαν: Τουλάχιστο δὲν ὑπῆρχε αὐτὸ τόνομα! Ὑπῆρχαν ἐργάτες. Ἄν ἦταν ἄξιοι, κανένας δὲν τοὺς μπόδιζε νὰ γίνοντε κι αὐτοὶ βασιλιάδες μὲ τὴ δουλειά...» Ἀλλάξε και τὸ πολίτευμα. «Ἄντις νὰ τοὺς κάθεται ὁ Ἀφέντης στὸ σβέρο μὲ τὸ σπαθὶ του και τὴ γενιά του, νὰ τοὺς κυβερνᾷ ὅσο ζεῖ, ἐκλέγαντε οἱ ἴδιοι ὄχι πᾶ ἕναν ἀφέντη μὰ πολλοὺς, κι ὄχι γιὰ ὄλη τους τὴ ζωὴ μὰ γιὰ λίγα χρόνια. Τώρα, φὺς φανάρι, ὑπῆρχε λευτεριά και ἰσότητα». Μὰ κι ἡ Πατρίδα πῆρε πλατύτερο νόημα. «Δὲ σήμαινε πᾶ μονάχα τὴ γῆς, τὰ παλάτια, τὰ κάστρα και τὶς ἐρωμένες τῶν ἀφεντάδων, σήμαινε και τὶς κάσες τῶν παγκέρηδων, τὶς μηχανές τῶν ἐργοστασίων, τὰ ντεφτέρια τῶν ἐμπόρων». Καὶ ὁ πόλεμος γίνεται δικαιότερος. «Γιατὶ, ἐνῶ πρωτίτερα πολεμοῦσε ὁποῖος ἤθελε, τώρα ἡ πατρίδα ὑποχρέωνε ὅλους νὰ πολεμᾷ. Ὅποῖος δὲν ἤθελε, τότε σκότωνε. Ἔτσι, θέλοντας ἢ μὴ, ὅλοι γινόνταν ἴσους...» Ἐπειδὴ ὅμως καλύτερα ἦταν νὰ ζητάει ὁ ἴδιος ὁ λαὸς τὸν πόλεμο, τοῦ καλλιεργοῦσαν τὸ μίσος ἐναντία σ' ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς, μὲ τὸ σχολεῖο, τὴν ἐφημερίδα, τὴν ἐκκλησία. «Ἔτσι φοβόταντε πάντα τοὺς ὀχτροὺς, μὴν τοῦ πάρουντε τὰ χωράφια ΜΑΣ, τὶς γυναῖκες ΜΑΣ, τὰ ντεφτέρια ΜΑΣ, τὶς κάσες ΜΑΣ, τὴ λευτεριά ΜΑΣ». «Μὰ και νὰ μὴ τὸν ἤθελε τὸν πόλεμο, πάντα οἱ ὀχτροὶ δίναντε τὴν ἀφορμὴ».

Ἄλλωστε ὅσο προχωροῦσαν στὸν πολιτισμὸ, τόσο καταλάβαιναν καλύτερα «πὺς ὁ πόλεμος εἶναι πατέρας ὄλων τῶν ἀρετῶν. Δυναμώνει τὴν ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεβάξει τὸ πνεῦμα και ξανακάνει τὶς ράτσες».

Μιὰ μέρα ὡστόσο τώρα τελευταία οἱ Μουνούχοι ἔκαναν μιὰ τρέλα. Γνωρίζαν ἀπὸ κοντά, πάνω στὴ δουλειά, μὲ τοὺς ὀχτροὺς. Καὶ εἶδαν πὺς δὲν εἶχαν καμιά διαφορά, πὺς ἦσαν ὅμοια σκλάβοι μ' ἐκείνους. Καὶ νὰ, τὸν ἴδιο καιρὸ, κάποιοι, ἄγνωστο ἀπὸ πὺ φερμένοι, τοὺς κήρυξαν πολὺ ἄλλόκοτες ἰδέες. Οἱ ἰδέες ἦσαν ὁμορφες, μὰ ὁ καθένας τὸ καταλάβαινε, πὺς δὲν ἦσαν και σωστές. Ἐμοιαζαν μὲ ὄνειρα. Γι' αὐτὸ και ὁ λαὸς ἄκουγε τοὺς νεοῖδεάτες γιὰ γοῦστο και παρηγορία, μὰ δὲν τοὺς πιστεβε. Ὁμως κείνο, πὺ δὲν τὸ πρόβλεπαν οὔτε οἱ ἴδιοι, γίνεκε μοναχὸ του. Κάποτε πὺ οἱ Ἀφεντάδες κάλεσαν πᾶλι τὸ λαὸ σὲ πόλεμο, μερικοὶ ἀφοσαίματοι, «βαριετισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀτέλειωτους σκοτωμοὺς φωνάξαντε: —Ὅχι. Ὅλ' οἱ λαοὶ εἶμαστε ἀδέρφια». Τοὺς λίγους αὐτοὺς τοὺς ἀκολούθησαν και οἱ ἄλλοι και τὸ ἴδιο ἔκαναν και οἱ ὀχτροὶ. «Μὰ ἔτσι ὁ πόλεμος κατανιῶσε ἀδύνατος».

«Ο πολιτισμός θὰ σταματοῦσε». «Τότες ὅμως ἔγινε κάτι πολὺ ὠραῖο καὶ πολὺ τίμιο. Οἱ ἀφεντάδες Μουνούχοι καὶ οἱ ἀφεντάδες ὄχιτροὶ συνενοήθηκαν γλήγορα γλήγορα, ἔνωσαν ὅσα στρατεύματα τοὺς μείνανε πιστὰ καὶ ἀδερφωμένοι χτυπήσανε μαζί τοὺς ἐπαναστάτες. Μὰ ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν ἦτανε ὀργανωμένοι καλὰ ἢ δὲν ἐνεργήσανε ἀμέσως ἢ οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς δὲν ἦτανε ἐπιτήδειοι—ἢ ἴσως γιὰ καὶ τὸ κίνημα ἦτανε πρόωρο—νικηθῆκανε καὶ σκορπίσανε σὲ δυὸ μέρη. Οἱ Ἀφεντάδες πιάσανε χιλιάδες ἀπ' αὐτοὺς καὶ τοὺς κρεμάσανε μὲ μιὰ καρτέλα στὸ στήθος «ΠΡΟΔΟΤΗΣ». Καὶ ὅσοι ἐπαναστάτες γλυτώσανε «Αὐτοὶ μετανοιώσανε φριχτὰ γιὰ τὸ λάθος ποὺ κάνανε, ζητήσανε συχώρεση ἀπὸ τοὺς Ἀφεντάδες καὶ τὸ Θεὸ καὶ ζήσανε πιστοὶ καὶ ἠθικοὶ ὡς τὸ τέλος. Αὐτοὶ μάθανε στὰ παιδιὰ τοὺς νὰ ὑπακοῦνε τυφλὰ στὸ Νόμο καὶ νὰ θεωροῦνε μεγαλύτερο τοὺς ὄχιτροὺς κείνους ποὺ διδάχνουνε τάχα τὴν ἐλευθερία!...» Ὅσοιο ὁ θρίαμβος τοῦτος δὲ βάσταξε καὶ πολὺ. Γειτονικοὶ λαοὶ ποὺ εἶχανε χρόνια τώρα ἐλευθερωθεῖ καὶ πραγματοποιήσει ἀναμεταξύ τοὺς καθὼς καὶ μὲ ἄλλους λαοὺς τὴν ἰσότητά καὶ τὴν ἀδελφουσύνη κατέβηκαν μιὰ μέρα στὴ χώρα τῶν Μουνούχων, γιὰ νὰ τοὺς φέρουν μὲ τὸ στανιὸ στὸν ἴσιο δρόμο. «Ποτές οἱ Μουνούχοι, ἀφεντάδες καὶ λαός, δὲ δείξανε τόση ἐνότητα καὶ ὁμογνωμία, ὅσο αὐτὴ τὴ φορὰ. Ἀντισταθῆκανε μὲ λύσσα, σὰ θεριά στὴ φωλιά τοὺς. Ὅμως τσακίσανε γλήγορα. Τότες, ὅσοι Ἀφεντάδες προφτάσανε, πήρανε τὰ πουγγιά τοὺς καὶ τ' ἀγαθὰ τοὺς καὶ ξεπορτίσανε γιὰ ξένες χώρες. Ἐκεῖ ἀλλάξανε ὄνομα, πατρίδα, θρησκεία καὶ γλώσσα. Σώσανε τὴν εὐτυχία τοὺς. Ὁ λαὸς ὅμως, ποὺ ἀγωνίστηκε ἔλαθε καὶ πέθανε γι' αὐτοὺς, ὑπόκυψε στοὺς ξένους μοιρολατρικά». Αὐτοὶ οἱ ξένοι, ἀφοῦ ἔβαλαν μερικοὺς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν λαὸ νὰ κυβερνήσουν προσωρινὰ, ἔφυγαν ἀπ' ὅπου ἦρθαν. Γλήγορα ὅμως ἀνάμεσα στὸ λαὸ τῶν Μουνούχων ἄρχισαν οἱ γκρίνιες καὶ οἱ διαμαρτυρίες. Τί γνώση καὶ πείρα εἶχαν πρωτινοὶ σκλάβοι, καὶ πῶς αὐτοὶ, χειρότεροι, θὰ κυβερνοῦσαν καλύτερους τοὺς; «Τάχα, λέγανε οἱ Μουνούχοι, μᾶς κάνουνε λεύτερους! Ποιὸς ξέρει τί σατανικὸ σκοπὸ ἔχουνε! Ποῦ ἀκούστηκε νὰ δουλέβουν ὅλοι γιὰ ὅλους; Ἀπὸ τότε, ποὺ ὑπάρχει κόσμος, τὸ σωστὸ εἶναι νὰ δουλέβει ὁ καθένας γιὰ τὸν ἀφέντη του καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του». «Ἔτσι ὁ λαὸς κουρασμένος, ξεσοῖσμένος, ἄρωστος ὅπως ἦτανε, δέχτηκε μὲ μίσος καὶ καχυποψία τὴν ἐλευθερίαν ποὺ τοῦ δώσανε οἱ ξένοι. Αὐτὸς ἤθελε τοὺς Ἀφεντάδες τοὺς δικούς του! Μὲ πλῆθος παραμύθια καὶ τραγούδια νοσταλγοῦσε τὴν ἀντρεία τοὺς, τὴ δύναμη τοὺς, τὴ δόξα τοὺς, τὴν εὐτυχία τοὺς. Καὶ πάντα πρόσμενε μὲ λαχτάρια κρυφῆ τὸ γυρισμὸ τοὺς καὶ τὶς παλιές του ἀλυσίδες. Ἔτσι ἀντισταθῆκανε, ὅσο μπορούσανε, στὴ Νέα ζωὴ μὲ πονηριές, μὲ ψέματα, μὲ κολακειές. Δὲν ἦτανε φυσικὸ τοὺς νὰ ὑποφέρουνε τὴν Ἀλήθεια καὶ νὰ δημιουργήσουνε αὐτὴ τὴ Νέα Ζωή. Τὸ πολὺ φῶς ἀφοῦ πρώτα τοὺς τύφλωσε, ὕστερα τοὺς σκότωσε ὅλους! Σήμερα δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπ' αὐτούς».

Εἶναι φανερὸ, πῶς ὀρισμένη κατηγορία ἀνθρώπων, τοὺς ἰδεαλιστὰς, συμβολίζει ὁ Βάρναλης μὲ τοὺς Μουνούχους του, καὶ ὄχι τὴ μάζα, τὸ λαό. Γιὰ αὐτὸς τὸ ἔργο του, ἔχτος ποὺ θὰ ἦταν τρομερὰ ἀπαισιόδοξο, θὰ βρισκόταν καὶ σὲ ἀντίφαση μὲ τὴ θεωρία του. Θὰ παρουσίαζε τὴ μάζα ἀπὸ τὴ φύση δουλική, ἀνελεύτερη, ὥστε ἀνίκανη νὰ κάνει ἐπανάσταση ἢ νὰ διατηρήσει τὸ καθεστῶς τῆς ἐλευθερίας ποὺ θὰ τῆς δημιουργοῦσαν μερικὰ δυνατότερα ἄτομα. Ἡ τέτια ψυχολογία

τῆς μάζας θὰ ἦταν ἀντίθετη μὲ τὴν ὑλιστικὴ ἀντίληψη, ποὺ πιστέβει τὶς μάζες μεταβλητὲς καὶ ἐξελίξιμες. Θὰ μᾶς παρουσίαζε λοιπὸν τὸ λαὸ στάσιμο, νὰ ἔχει πάντα τὰ ἴδια γνωρίσματα, ἀδράνεια, δουλικότητα καὶ παθητικότητα.

* *

Ἡ «Ἱστορία τοῦ Ἁγίου Παχώμιου» καὶ οἱ «Φυλακὲς» ποτίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια ἰδεολογία, τὴν κομμουνιστικὴ. Ὅμως στὰ δυὸ αὐτὰ «ἀφηγήματα» ὡς ἕνα σημεῖο, ἀν ὄχι ὡς τὸ τέλος, ἢ πρόθεσιν εἶναι λιγότερο φανερὴ παρ' ὅτι στὸ «Λαὸ τῶν Μουνούχων» καὶ στὸ «Φῶς ποὺ καίει». Γι' αὐτὸ ἴσως εἶναι καὶ καλύτερα.

Στὴν «Ἱστορία τοῦ Ἁγίου Παχώμιου» κάνει ὁ Βάρναλης τὴν ἴδια κριτικὴ τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεαλισμοῦ—στὸ ἰδεαλιστικότερο του φανέρωμα, τὸν ἀσκητισμὸ—ποὺ ἔκανε καὶ στὸ διάλογο μεταξὺ Προμηθεῆ καὶ Ἰησοῦ. Τὸν Χριστιανισμὸ ἐδῶ τὸν ἀντιπροσωπεύει ὁ Παχώμιος, ἀναχωρητὴς τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν ὑλισμὸ ἢ «θυγατέρα τοῦ Διαβόλου» ποὺ προσπαθεῖ «νὰ τὸν βάλεϊ σὲ πειρασμὸ» νὰ τοῦ ἀνοίξει δηλαδὴ τὰ μάτια στὴν ἀληθινὴ ζωὴ.

«Δὲν ἔπρεπε νὰ βάλεις τὴν εὐτυχία στοὺς οὐρανοὺς, τοῦ λέει. Ἐκεῖ ἀπάνου ὑπάρχει μονάχα ἀπόλυτο ψῦχος». Καὶ παρακάτω μιλώντας γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς: «Εἶμαι τὸ πνεῦμα τοῦ Ὁραίου καὶ τοῦ Ἀληθινοῦ. Ἀλλάζω μορφές, ὅσο ἀλλάζουνε οἱ καιροί. Μὰ πάντα εἶμαι γητεύτρα. Εἶμαι ἢ δίψα τῆς Ἐρευνας, ἢ θέληση τῆς Προόδου, εἶμαι ὅλες οἱ Τέχνες».

Ἡ «θυγατέρα τοῦ Διαβόλου» ἀναστατώνει τοὺς μοναχοὺς καὶ τὶς μοναχὲς τῶν ἀναχωρητηρίων τοῦ Νείλου. Ἐνας στὴν ἀρχὴ, ὁ Σιλβανὸς, ποὺ ἦταν στὰ νειάτα του μίμος, καὶ ὕστερα, σιγὰ σιγὰ, ὅλοι οἱ ἀσκητὲς ἀφήνουν τὰ μοναστήρια, καὶ παίρνοντας μαζί τοὺς καὶ τὶς «ἀδελφές»—τόξεραν πῶς θὰ περάσουν οἱ «ἀδελφοί» νὰ τὶς πάρουν καὶ τοὺς περίμεναν,—κατεβαίνουνε στὶς πολιτείες καὶ ξαναγίνονται ἀνθρώποι μὲ ζωντανὲς αἰσθήσεις. Μὰ ἐκεῖ ἀπὸ σκλάβοι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἑαυτοῦ τοὺς, γινήκανε σκλάβοι τῶν δυνατῶν. «Περνούσανε μιὰ ζωὴ ταπεινωμένη, ἀδικη, ἀφωτη, δίχως τύψεις». «Κι ὅσο πιότερο βυθιζόντανε στὸ σκοτάδι, τόσο πιότερο γνωρίζοντανε σιγὰ σιγὰ μὲ τὸ μεθοκόπι, τὴν ψευτιά, τὴν κλεισιά καὶ τὸ φόνο». «Περάσανε, λέει στὸ τέλος μελαγχολικὰ ὁ συγγραφέας, περάσανε δεκάξι αἰῶνες ἀπὸ τότες χωρὶς ν' ἀλλάξει τίποτα. Ἡ σκλαβιά τοὺς πῆρε διάφορες μορφές, μὰ ἔμεινε πάντα σκλαβιά. Πότε πάλι θάρθει ὁ Διάβολος νὰ τοὺς ξεσηκώσει, ὄχι γιὰ νὰ σκορπίσουνε, παρὰ γιὰ νὰ ἐνωθοῦνε, καὶ ὄχι γιὰ νὰ κρυφτοῦνε μέσα στὸ σκοτάδι, παρὰ γιὰ νὰ γκρεμίσουνε μὲ τὰ πελέκια τὶς σιδερένιες πόρτες καὶ νὰ μποῦνε μὲ τὴ βία καὶ μὲ τὸ δίκιο τοὺς μέσα στὸ παγκόσμιο φῶς; Πότε;»

* *

«Οἱ Φυλακὲς» εἶναι στὴν ἀρχὴ ὁ γεμάτος δραματικὲς καὶ λυρικές ἀστραπὲς μονόλογος ἐνὸς ἀνθρώπου μὲ σκοτισμένη συνείδηση, ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὴ φυλακὴ, ὅπου τὸν εἶχαν κλείσει γιὰ τὴν εἶχε σκοτώσει τὴν γυναῖκα του, καὶ κατόπι ἕνα ἀλύπητο ξεμασκάρωμα διάφορων ἐκμεταλεφτῶν μέσα στὸ ἀστικὸ κράτος, ποὺ δὲ διστάζουν, γιὰ νὰ κερδίσουν χρήματα, νὰ πίνουν τὸ αἷμα καὶ τῶν πρὸ δύστυχων ἀνθρώπων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν φυλακισμένων. Σὲ κάποιο νησι ἑλληνικὸ, ὅπου

ἔπαρχουν φυλακῆς, οἱ «προμηθεφτές» τῶν τροφίμων γιὰ τοὺς φυλακισμένους, μὴ θέλοντας νὰ πληρώνουν ποσοστὰ στὸ διευθυντὴ τῶν φυλακῶν ποὺ ἀνέχεται, γιὰ νὰ πάρει μερίδιο στὰ κέρδη, νὰ δίνουν τὰ πιὸ βρώμικα καὶ σκουληκιασμένα τρόφιμα στοὺς φυλακισμένους, ἐρεθίζουν κατάλληλα τὴν κοινὴ γνώμη ἐναντίον του. Ἐξαφνα ὅμως ἐρχεται τηλεγράφημα ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, πὼς καταργεῖ τὶς φυλακῆς. Κακὸ καὶ ἀντάρα στὸ νησί. Δὲν ἦταν πιά τὸ ζήτημα ποιοὶ θὰ ἦσαν οἱ προμηθεφτές. Τὸ σπουδαῖο ἦταν νὰ διατηρηθοῦν οἱ φυλακῆς, ἀπόπου ζούσαν ὅλοι οἱ συνειθισμένοι στὸ εὐκόλο κέρδος νησιώτες. Στὸ μεταξὺ ἐρχεται καὶ νέο τηλεγράφημα ποὺ ἔλεγε πὼς «τὸ σαβᾶτο θάφτανε βασιλικὸ καραβί, γιὰ νὰ παραλάβει τοὺς φυλακισμένους καὶ νάσαι ὅλα ἔτοιμα γιὰ νὰ μὴν ἀργοπορήσουνε στὸ μαρκαρίσμα...» Οἱ ἐκμεταλεφτές γίνονται ἔξω φρενῶν. Καλοῦν εὐτὺς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ ὅλους τοὺς χωριάτες, οἱ καμπάνες ἀρχίζουν νὰ χτυποῦν πένθιμα, καὶ ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ, μαζέβονται στὸν αὐλόγυρο τῆς Μητρόπολης, ὅπου ὁ διευθυντὴς τῶν φυλακῶν βγάζει λόγο. Λόγο τρομερὸ. Δὲ θὰ γεμίσει, λέει στοὺς νησιώτες, μὲ τὴν κατάργηση τῶν φυλακῶν, ἡ χώρα μας φονιάδες καὶ κλέφτες. Δὲ θὰ πρέπει μόνο νὰ γυροῦμε ἀρματωμένοι. Δὲ θὰ κλεινόμαστε μόνο νωρὶς στὰ σπίτια μας καὶ δὲ θὰ πεταγόμεστε ἀπάνω, σὲ κάθε κρότο, ἀλαφιασμένοι. Ὅχι δὲ θὰ γίνουν μονάχα αὐτὰ, μὰ καὶ κάτι πολὺ πιὸ φοβερὸ, πολὺ πιὸ φριχτὸ. «Οἱ ὄχτροι μας, ποὺ παραμονέβουνε ἀγρυπνα στὰ σύνορα μας, σὰ μᾶς δοῦνε χωρὶς ἀσφάλεια, χωρὶς λευτεριά, θὰ μᾶς ριχτοῦνε καὶ θὰ μᾶς χαλάσουνε. Καὶ τότες θὰ νιώσουμε καλὰ τὶ θὰ πεῖ νὰ γίνουμε σκλάβοι ἐγὼ, σεῖς, οἱ γυναῖκες μας, τὰ παιδιὰ μας - σκλάβοι στὸν ὄχτρο μας!...»

Ὅταν ἄκουσαν τὰ λόγια αὐτὰ κάτι σὰν τρέλα ἔπιασε ὄλον ἐκεῖνο τὸ μαζεμένο λαὸ.

Κάποιος φώναξε:

— «Φωτιά!

— «Φωτιά! μουγκρίσανε ὅλοι μαζί!...».

Καὶ στὴ στιγμή, δίχως κανεὶς νὰ ξέρει πὼς, βρεθῆκανε φρούγανα, πεύκα, πετρέλαιο, καὶ μὲ μιᾶς φλόγες τεράστιες τυλίξανε τὶς φυλακῆς. «Ἄν κανένας ἀπὸ τοὺς φυλακισμένους ἔκανε νὰ σπάσει μ' ἀπελπισιὰ τὰ σίδερα ἢ νὰ πηδήξει ὄξω ἀπὸ τὶς πόρτες ποὺ γείρανε, τὸν πυροβολούσανε...»

— Οὔτε μισός!... Οὔτε μισός!... Ὅσο τὸ καραβὶ ἔφτασε. Μὰ — ὦ συμφορά! — δὲν ἐρχότανε νὰ πάρει τοὺς φυλακισμένους. Ἐφερνε ἄλλους ἑκατό. Ἡ Κυβέρνηση ὕστερα ἀπὸ διάφορες ἐνέργειες τῶν νησιωτῶν εἶχε ἀλλάξει γνώμη. Ἡ ἀλλαγὴ ὅμως αὐτὴ δὲν εἶχε μαθεφτεῖ στὸ νησί, γιὰ τρεῖς μέρες τώρα γιὰ πένθος εἶχαν κλείσει ὅλα τὰ δημόσια γραφεῖα καὶ τὸ τηλεγραφεῖο. Πῆγαν νὰ σκάσουν ἀπὸ τὸ κακό τους οἱ νησιώτες. Ὅχι ποὺ εἶχαν ἀδικα σκοτώσει τοὺς φυλακισμένους. Δὲ βαριέσαι! Πεντακόσια παλιοτόμαρα ποιὸς τὰ λογάριζε! Καλὸ τοὺς κάνανε!... Μὰ ποὺ μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια τους καταστρέψανε τὴ ζωὴ τους. «Τὶ νὰ κάνουνε τώρα; Ν' ἀρχίσουνε νὰ δουλέβουνε, νὰ ὀργώνουνε, νὰ σπέρνουνε, νὰ θερίζουνε, νὰ τρυγοῦνε; Καλὰ οἱ χωριάτες! Μὰ οἱ νοικοκυραῖοι ἄνθρωποι; Δὲ μποροῦσε νὰ γίνε πάλι κανένα θάμα; Νὰ κερδίζουνε δηλαδή, χωρὶς νὰ δουλέβουνε, ὅπως ὡς τώρα, ποὺ ἦτανε δὰ καὶ τὸ σωστό;»

Μὲ τὶς «Φυλακῆς» μπαίνει ὁ Βάρναλης στὴ νεοελληνικὴ ζωὴ, στὰ θέματα ποὺ παρέχει ἡ νεοελληνικὴ πραγματικότητα καὶ ἔτσι, θεωρητικὰ μαζὶ μὲ τὸν Κορδάτο, καὶ στὴ σφαῖρα τῆς τέχνης μαζὶ μὲ δυὸ τρεῖς ἄλλους, γίνεται ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἕλληνες κομμουνιστὲς ποὺ ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα τῆς ἀνατροπῆς τῶν ἀστικῶν ἀξιών στὸν τόπο τους. Αὐτὴ ἡ προσαρμογὴ τοῦ Βάρναλη στὴ νεοελληνικὴ πραγματικότητα φανερώναται ἀκόμη καθαρότερα στὰ δυὸ τελευταῖα του ἔργα, στοὺς «Σκλάβους Πολιορκημένους» καὶ στὸ «Σολωμὸ χωρὶς Μεταφυσική».

Οἱ «Σκλάβοι Πολιορκημένοι» εἶναι ἕνα ποίημα λυρικό σατυρικό ἀπὸ τέσσερα μέρη, ποὺ δὲ συνδέονται μεταξύ τους παρὰ μὲ μιὰ ἰδεολογικὴ ἐνότητα μόνο. Τὸ πρῶτο μέρος τιτλοφορεῖται «Τὸ Θεϊκὸ ἦτοί το Ἄνθρώπινο Πάθος» τὸ δεύτερο «Ὁ Πόλεμος» τὸ τρίτο «Τὸ Ὅραμα τῆς Δευτέρας Παρουσίας» καὶ τὸ τέταρτο «Ἡ καμπάνα ἦτοί ἡ Ἐλευτερία». Κυριότερο μέρος τοῦ ποιήματος εἶναι τὸ δεύτερο «Ὁ Πόλεμος». Θέμα ἔχει τὸ ἴδιο θέμα τῶν «Ἐλεύθερων Πολιορκημένων» τὴν Ἐξοδο δηλαδή. Ὁ ποιητὴς δὲν περιγράφει ὥστόσο ἀντικειμενικὰ τὸν πόλεμο, παρὰ τὰ αἰσθήματα, τὶς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματα ποὺ ξυπνάει στὶς ψυχὲς τῶν πολεμιστῶν, ἢ πιὸ καλὰ μερικῶν τύπων ἀντιπροσωπεπτικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἄγωνα. Τὰ αἰσθήματα αὐτὰ κάθε ἄλλο παρὰ γενναῖα καὶ μεγαλόψυχα εἶναι. Ἐχουν ὅλα τὰ γνωρίσματα τῶν αἰσθημάτων ποὺ δοκιμάζουν «πραγματικὰ» καὶ ὄχι στὰ κεφάλια τῶν ἰδεαλιστῶν μόνο, οἱ ἄνθρωποι τέτιες στιγμὲς. Τὸν «ἄντρα» τὸν παρουσιάζει ὁ ποιητὴς νὰ ὑποφέρει, νὰ λείπει τὸν πόνο του πικρὰ καὶ νὰ μακαρίζει τοὺς πεθαμένους:

«Καλότυχοι συντρόφοι ἐσεῖς
ἀναπαμένοι πλάι!»

Νὰ νοσταλγεῖ τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιὰ του, τὰ χωράφια του, ὅπου ἔσερνε τὰ βόδια του:

«Ἡλιοι χρυσοὶ καὶ κόκκινα ποτάμια παπαροῦνες
καὶ τῶν γελᾶδων στὸ ἦσυχο λιβάδι ἀργὲς κουδοῦνες».

Καὶ τόση πίκρα τοῦ φέρνουν ὅλες αὐτὲς οἱ ἀναμνήσεις, ὥστε φτάνει στὸ σημεῖο νὰ θέλει ν' αὐτοχτονήσει.

Ἡ «γυναῖκα» εἶναι ἀκόμη περισσότερο λυγισμένη:

«Γιὰ τῆς ζωῆς τὴν ἔξαγορά,
τὶ νὰ δεχτῶ εἰμποροῦσα!»

Νιώθει ἕνα ἐρωτικὸ ἀνατρίχιασμα σ' ὄλο τῆς τὸ κορμὶ, ὅμως γλήγορα τὸ πνίγει. Θυμάται ὅλα τὰ καλὰ, ὅλες τὶς εὐτυχίες τῆς ζωῆς:

«Πικρὴ ψυχὴ, σὰν ἄλλοτες καὶ
στ' ὄνειρο σου, ἰδὲς τα,
τὰ περασμένα, στὴν παλιὰ
καλωσυνάτη ζέστα!»

Ἄναπολεῖ τὸν ἄντρα τῆς σὲ μιὰ θαυμαστὰ γραφικὴ εἰκόνα:

«Καὶ νὰ σὲ βλέπω νὰ γυρνᾶς,
καλέ μου ἀπ' τὸ χωράφι,
μπροστά σου βόδια κόκινα,
πίσω οὐρανόσ χρυσάφι».

Τῆ στιγμῇ τῆς ἐξόδου ἑνας «σκεπτικιστής» συλλογίζεται, πὼς, καὶ ἂν σωθοῦν οἱ Ἕλληνες, τύρανο μονάχα θ' ἀλλάξουν καὶ τίποτε ἄλλο :

«Τὰ ματάκια μου κλειδῶνω
καὶ στήν ἄβυσσο ἀπολιέμαι.
Οὔτε φόβο κι οὔτε πόνο
νοιώθω πιά καὶ συλλογιέμαι,
πὼς ἢ τύχη ἂν μᾶς φυλάξει
μοναχὰ ὁ ὄχτρος θ' ἀλλάξει !»

Ἐνας τρελὸς τέλος ποῦ προχωρεῖ μπροστά πολὺ ἀπὸ τὸ τρομαγμένο πλήθος, χορεύοντας καὶ τραγουδώντας, κάνει τὶς ἀκόλουθες σκέψεις :

«Ὅλα ἐδῶ χάμου ψέφτικα.
Δὲ σ' ἔζησα, ὄνειρέφτικα
μαύρη ζωὴ, ὅλη πίκρα.
Μὰ θὰ χαρῶ σε Λευτεριά,
αἰώνια Ἀλήθεια κι Ὁμορφιά,
σὺν θὰ περάσω ἀντίκρα !

Νᾶχαμ' ἕνα βασιλιά
δράκο μὲ χοντρούλαιμο,
σέρτικο κι ἀράθυμο,
γιὰ νὰ κάνει πόλεμο !

Ἄμποτε λίγο νὰ δυνόμουν
γιὰ μιὰ στιγμῇ νὰ τρελαινόμουν
ὁ σαλεμένος νοῦς
καὶ τὰ κλεισμένα τσίνορα
νὰ μὴν ξαμώνουν σύνορα
καὶ χώριους οὐρανοῦς !

Νὰ ἰδῶ τὸν κόσμον ἀνάποδα :
τὸν ἀδερφό μου ξένο
καὶ τὸν ὄχτρον ἀδέρφι μου
ἀδικοσκοτωμένο !»

Ἐπάρχουν στὸ ποίημα αὐτὸ δυὸ τρεῖς στίχοι ποὺ νομίζεις πὼς εἶναι σολωμικοί :

«Δὲν εἶναι ἀστάχια, μαλακὸ
βελουδο νὰ χαλάσεις.
Δὲν τόξερα τόσο πολλοὶ
κι ἀργοὶ οἱ θανάτοι νάναί !

Βέβαια βλέπει κάπως στενά, πολὺ «ὕλιστικά» τοὺς Ἕλληνες τοῦ 21 ὁ Βάρναλης. Τὰ γεναῖα φερουγίσματα τῆς ψυχῆς δὲ λείπουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μάλιστα στίς στιγμῆς τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν καὶ τῶν ἀγώνων. Ἐπειτα τί κερδίζουμε καὶ εἶναι σωστὸ τάχα νὰ χαμηλώνουμε τόσο πολὺ τὴν ἠθικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου ; Δὲν τὸ πιστέβω. Μὲ τὴν ἴδια πρόθεση καταπιάνεται ὁ Βάρναλης καὶ τὴ μελέτη τοῦ Σολωμοῦ στὸ ἔργο του «Ὁ Σολωμὸς χωρὶς Μεταφυσική». Ὅμως ἐδῶ εἶναι πολὺ πιὸ δικαιολογημένος. Μᾶς παραμόρφωσαν τόσο πολὺ τὸν ποιητὴ αὐτὸν οἱ μαθητὲς του, ὥστε ἔπρεπε ἐπιτέλους ν' ἀκουστῆ καὶ ἡ ἀλήθεια. Καὶ ὁ Βάρναλης ἔχει τὴν ιδέα πὼς, ἂν δὲν τὴν ἔφτασε, ἀνοιξε ὅμως τὸ δρόμο γιὰ νὰ τὴν πλησιάσουμε ὅσο γίνεται περισσότερο. Ὁ Σολωμὸς παραμορφώθηκε, γιὰτί ὅλοι, ὅσοι τὸν ἔκριναν, καὶ προπάντων ὁ Πολυλάς, τὸν ἔκριναν μὲ ὑποκειμενικὰ, «λυρικά» κριτήρια, ἐνῶ μόνη σωστὴ μέθοδος θὰ ἦταν ἡ ἀντικειμενικὴ κριτικὴ. Πιστέβοντας πὼς προῦπόθεση τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη εἶναι καὶ ἡ ἀπόλυτη ἠθικὴ του τελειότητα, φορτώσανε τὸ Σολωμὸ μὲ χίλια ψέφτικα στολίδια, καὶ προσπάθησαν νὰ τὸν παρουσιάσουν ἰδανικὸ τύπο ἀνθρώπου (καὶ φυσικὰ καὶ ποιητῆ) σὲ ὅλα. Ὁ Βάρναλης χτυπάει καὶ ρίχνει τὴν ἀντίληψη αὐτῇ, ἀποδείχνοντας πὼς «ἡ τελειότητα, καθὼς λέει, τῆς partie prosaïque τοῦ ἀνθρώπου (ἠθικότητα, θερησκευτικότητα, φιλοσοφικότητα, πατριωτισμὸς κλπ.) δὲν εἶναι ἀπαραίτητη προῦπόθεση τῆς τέλει καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ξεκινώντας ἀπ' αὐτὴ τὴ βάση ἐξετάζει ὁ κριτικὸς μας τὸ Σολωμὸ σὺν ἀνθρώπο καὶ κατόπι σὺν καλλιτέχνῃ. Σὺν ἀνθρώπο τὸν βρίσκει μὲ πολλὰ ἐλατώματα καὶ πολλὰς ἀδυναμίες, ὑποταγμένο στὸ εὐδαιμονιστικὸ τοῦ ἐνστιχτο, ποῦ δὲν τὸν ἄφησε νὰ ἐπικυρώσει μὲ τὴν πράξη τὸν πατριωτισμὸ του, ριψοκινδυνέβοντας ἢ θυσιάζοντας τὴ ζωὴ του στήν Ἐπανάσταση. Καὶ γιὰ τὸ ἔργο του ἐκφράζεται μὲ τὸν ἴδιο ἐπιφυλαχτικὸ τρόπο. Ἀφοῦ ξεκαθαρίσει λεπτομερειακὰ τὴν καταγωγὴ τῶν ἰδεῶν του, ποῦ τὶς ἀναφέρει στὴ γερμανικὴ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία καὶ προπάντων στὸν ἐγγελανισμό, καὶ γιὰ αὐτὸ τὶς ὀνομάζει βιβλιακὰς, γεννημένους δηλαδὴ ἀπὸ τὴ μελέτη καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν πείρα καὶ τὴν ἄμεση σύγκρουση του μὲ τὰ γεγονότα, χαρακτηρίζει ἄγωνα τὴ σημερινὴ τους ἀξία.

Καὶ γενικὰ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ τὸ βρίσκει φιλολογικὸ καὶ ὄχι δημιουργικὸ. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» θέλησε «νὰ ἐφαρμόσει, καθὼς λέει, ἄκρο ἰδεαλισμὸ σ' ἕνα σύγχρονο καὶ ἄμεσο γεγονός».

* *

Μιλῆσαμε γιὰ ὅλο σχεδὸν τὸ ἔργο τοῦ Βάρναλη. Θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε λόγο καὶ γιὰ ἄλλα δευτερότερα ἔργα του (ποιήματα, αἰσθητικὲς μελέτες καὶ ἄρθρα, μεταφράσεις) μὰ ὁ χωρὸς ποῦ διαθέταμε δὲ μᾶς τὸ ἐπέτρεπε. Καὶ ὅμως μερικὰ καὶ ἀπὸ τὰ δευτερότερα αὐτὰ ἔργα του εἶναι πραγματικὰ ἐξαιρετικὰ, ὅπως τὰ δυὸ θαυμάσια ποιήματα τοῦ «Οἱ Μοιραῖοι» καὶ «Ὁ Καλὸς Πολίτης», λυρικὸ τὸ πρῶτο, σατυρικὸ τὸ δεύτερο, καὶ μερικὲς αἰσθητικὲς του μελέτες, ποῦ δημοσίεψε πότε πότε σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, καὶ ποῦ δείχνουν πόσο δξὺς καὶ ἀπλωμένος νοῦς εἶναι, τί βαθειὰ φιλοσοφικὴ μόρφωση, τί σπάνιο θεωρητικὸ καθαρισμὸ ἔχει. Δὲν εἶναι καλλιτέχνης μόνον ὁ Βάρναλης· εἶναι μιὰ «δρῶσα προσωπικότητα». Ἀνοιγμένος στὰ μεγάλα ρέματα τοῦ καιροῦ μας, γίνεται φορέας καὶ ἀγωγὸς τους, μὲ μιὰ ὑψηλὴ συνείδηση καὶ ἐπιλογὴ ποῦ πολὺ λίγοι ἄλλοι διανοούμενοι στὸν τόπο μας

έχουν. Σάν καλλιτέχνης, αν δὲ συλλαβαίνει καὶ δὲν πλάθει ἀκόμη ἀνώτερες μορφές, αν ὁ ρασιοναλισμὸς του καὶ τὸ κάπως στενὸ προσκόλλημα του στὴν ἰδεολογία του δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ δεχτεῖ καὶ νὰ ἀποδώσει μὲ ὅλη τὴ δυνατὴ ἐλευτερία τὴ ζωὴ, καὶ μὲ ὅλο τὸν παλμὸ καὶ τὴν ἀχτινοβολία της, ἐξάλλου ὅμως ἔχει χαρίσματα ποὺ φανερόνουν γνήσιο καὶ πλούσιο καλλιτεχνικὸ ταλέντο. Τὸ «ζωγραφικὸ του» ὕφος, ἀδρὸ, ζωηρὸ, φτερωτὸ, αἰσθητοποιεῖ τὰ πράματα, καὶ τὰ πιὸ ἀφηρημένα, δημιουργεῖ μ' ἓνα ἀπροσδόκητο ζευγάριωμα λέξεων νέες σχέσεις ἀνάμεσα στὰ πράματα ποὺ μᾶς δίνουν νέες ἐντυπώσεις. «Πηγαίνανε κόκινες καὶ ζαλισμένες— ἡ φαντασία του βυθιζόντανε ἀπὸ πρωτότερα στὴν ἡδονή, χρυσώνοντας την». «Μιὰ φούχτα ματωμένο φῶς πέρασε τὸ ψηλὸ παραθυράκι καὶ στάθηκε στὸ πιὸ ἡσκιασμένο μέρος τοῦ κορμιουῦ της σὰ μεγάλη πεταλούδα». Ἀκόμη καὶ στὶς ξερότερες του μελέτες κατορθώνει ὁ Βάροναλης νὰ δίνει μιὰ κίνηση στὸ ὕφος του, μιὰν ἀλεγρία, κάτι σὰν κυμάτισμα καὶ σὰ ρυθμὸ χορευτικὸ, ποὺ πολὺ λίγοι ἄλλοι Ἕλληνες πεζογράφοι ἔχουν. Ἡ κίνηση αὐτὴ χρωσιέται βέβαια στὴ ζωντάνια τοῦ πνεύματος του. Σίγουρα ὅμως καὶ στὴ φυσικὴ του πολεμικότητα καὶ στὴν ὀξύτατη σατυρικὴ του διάθεση, ποὺ καθόλου ἀπίθανο νὰ εἶναι καὶ ἡ κυρίαρχη του ἀπὸ τώρα καὶ πέρα καὶ νὰ φανερωθεῖ σὲ κανένα σημαντικώτατο γιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἔργο.

TIVADAR RAITH

H ANATOLIKH EYROPH AGNΩSTH GH

(Συνέχεια καὶ τέλος)

Γιὰ τὰ νιώσουμε τὴ βαθειὰ ἐπίδραση τῶν λαῶν τῆς Μικρασίας καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας στὸν πολιτισμὸ καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς ζωῆς τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, πρέπει νὰ συμβουλευτοῦμε τὴν Ἱστορία καὶ τὴ Γεωγραφία.

Ἡ Εὐρώπη εἶναι ἐνωμένη μὲ τὴν Ἀσία. Δὲ χωρίζεται παρὰ μόνο στὰ στενὰ τὰ Δαρδανέλια.

Ἡ Μικρασία καὶ ἡ Βόρεια Ἀφρική, οἱ κοιτίδες ὅλων τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν, ἔδωσαν τὸν πρῶτο εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ: τὸ λεγόμενο μεσογειακὸ πολιτισμὸ. Οἱ φορεῖς αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἦσαν ἄνθρωποι μὲ χρῶμα σκοῦρο καὶ μάτια μαύρα καὶ κατοικοῦσαν τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Ἐτρούρια.

Ὅταν οἱ Ἄριοι κατέβηκαν ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη καὶ νίκησαν αὐτοὺς τοὺς λαοὺς, ἰδρύσανε τὸν ἑλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ πολιτισμὸ. Ἦρθε κατόπιν ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτηση. Ἡ Ρώμη γίνηκε τὸ κέντρο ὅλων τῶν πολιτισμῶν, ποὺ εἶχαν κίονας ἀναπτυχθεῖ, ὅπως στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴ Μικρασία. Τὰ Βαλκάνια ὑπῆρξαν πάντα τὸ διάμεσο ἀνάμεσα στοὺς ἀσιατικοὺς λαοὺς καὶ στοὺς νέους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Τὰ Βαλκάνια ὑπῆρξαν ὁ δρόμος τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν Φυλῶν τῆς Ἀσίας.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ρόλου τους μεγάλωσε μὲ τὴ διαίρεση τῆς ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἰδρυση τῆς νέας ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν χωρῶν της ἦταν στὴν Ἀσία. Ἡ πρωτεύουσα της, τὸ Βυζάντιο,

ἦταν ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ κέντρο τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν λαῶν τῆς Μικρῆς Ἀσίας.¹

Ἐπειτα ἦρθε ἡ μετανάστευση. Ἐνῶ οἱ Ἄριοι κατέχουν τὸ δυτικὸ μέρος τῆς Εὐρώπης, οἱ οὐραλαλταϊκοὶ ἐγκαταστάθηκαν ὀριστικὰ στὴν ἀνατολή. Στὶς βόρειες ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μπαίνουν κατακτητὲς λαοὶ τουρκικοὶ (Κούνοι, Οὔνοι, Μπεςανύες, Βούλγαροι) καὶ φινουσγγρικοὶ (Μαγύραροι). Οἱ τουρκικὲς φυλὲς πήραν τὸ ἀπάνω μέρος τῶν Βαλκανίων καὶ ἰδρυσαν μικρὰ κράτη. Οἱ Κούνοι, οἱ Μπεςανύες καὶ οἱ Βούλγαροι κατοίκησαν τὶς νότιες πλαγιὲς τῶν Καρπαθίων καὶ τὶς ὄχτες τοῦ Δούναβη (προπολεμικὴ Ρουμανία καὶ Βουλγαρία). Οἱ Μαγύραροι στάθηκαν στὶς ἀρχαῖες ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες Λακία καὶ Πανονία.

Μὰ ἡ γειτονιὰ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν λαῶν ἀπειλοῦσε ἀδιάκοπα τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἀφοῦ μάταια προσπάθησε τὸ Βυζάντιο νὰ τοὺς καταβάλλει καὶ δὲ μπόρεσε, τοὺς προσεταιρίστηκε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ποὺ καὶ οἱ Ρωμαῖοι προσεταιρίστηκαν τοὺς βάρβαρους. Ἔστειλε ἱεραπόστολους—κατάκτηση εἰρηνικὴ—καὶ πρόσφερε δῶρα στοὺς φύλαρχους. Τοὺς ἔδωσε τίτλους βασιλιάδων καὶ πριγκίπων, γιὰ νὰ τοὺς ἔχει κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία του.² Τοὺς τουρκικοὺς λαοὺς τῶν Βαλκανίων πέτυχε νὰ τοὺς κάνει ἀπὸ εἰδωλολάτρες ἑλληνοανατολίτες.³ Ὁ βυζαντινὸς λοιπὸν πολιτισμὸς διαδόθηκε ἀνάμεσα στοὺς σλαβικοὺς καὶ οὐραλαλταϊκοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ οἱ οὐραλαλταϊκοὶ σιγὰ σιγὰ ἔχασαν τὰ ἰδιαιτέρω τους χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ γλῶσσα τους.⁴

* *

Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχε ἐπίδραση προπάντων στοὺς λαοὺς, ὅπου ἡ ἐθνότητα δὲν ἔπαιζε κανένα ρόλο. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει κυρίαρχη θέση εἶναι ἡ θρησκεία. Οἱ λαοὶ ποὺ εἶχαν τὴν ἴδια θρησκεία συγχωνέφτηκαν ἢ ἔγιναν σύμμαχοι ἐνάντια στοὺς εἰδωλολάτρες. Στὸ Μεσαίωνα, τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἦταν πολὺ ἰσχυρὸ στὴν Ἀνατολή, ἐνῶ ἡ ἐθνότητα δὲν εἶχε καμιὰ σημασία.

Ἡ συγκέντρωση γύρω στὸ Βυζάντιο δὲν εἶχε ἀκόμη τελειώσει, ὅταν τὸν 12ο καὶ 13ο αἰῶνα οἱ Μογγόλοι μπήκαν στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη. Ἐρήμωσαν μεγάλες κατοικημένες χῶρες καὶ ἰδρυσαν νέα κράτη. Ἡ ἀσιατικὴ ἐπίδραση εἰσχώρησε σ' ὅλη τὴ Ρωσία⁵ καὶ στὸ μεσημβρινὸ μέρος τῶν Βαλκανίων.⁶

1. Γιὰ νὰ ἐχτιμήσουμε τὴν ἀξία αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης, πρέπει νὰ σημειώσουμε, πὼς μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου πολλοὶ εἶχαν ἀσιατικὴ καταγωγή.

2. Τὸ δέκατο αἰῶνα, ὁ Ἕλληνας αὐτοκράτορας ἔστειλε ἓνα στέμα καὶ ἱεραπόστολους στὸν Οὐγγρο πρίγκηπα Geza. Τὸ στέμα αὐτὸ σχηματίζει τὸ μικρὸ κατώτερο μέρος τοῦ σημερινοῦ οὐγγρικοῦ στέματος.

3. Στοὺς οὐγγρους ἡ βυζαντινὴ θρησκευτικὴ ἐπίδραση ἦταν ἐφήμερη. Πάλαψε μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν λατινογερμανικῶν λαῶν, ποὺ οἱ ἱερωμένοι τους, σὰν πολυαριθμότεροι, στὸ τέλος νίκησαν. Οἱ πρῶτοι, τὸ ποῖο πολὺ Ἕλληνες, ὑποσκελίστηκαν σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τοὺς δυτικούς, καὶ ὅταν ὁ ἅγιος Στέφανος, ὁ θεμελιωτὴς τοῦ οὐγγρικοῦ βασιλείου, ἀνέβηκε στὸ θρόνο, στέφτηκε μὲ στέμα, ποὺ τοῦ ἔστειλε ὁ Πάπας (αὐτὸ σχηματίζει τὸ ἀπάνω μέρος τοῦ σημερινοῦ οὐγγρικοῦ στέματος). Μόλα ταῦτα ἓνα μέρος τοῦ λαοῦ μένει ἑλληνοανατολικὸ (Τρανσυλβανία).

4. Οἱ Βούλγαροι ἔγιναν σλάβοι, οἱ Κούνοι καὶ οἱ Μπεςανύες ρουμάνοι μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἑλληνοανατολικῆς ἐκκλησίας.

5. Τέτια ἦταν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀσιατικοῦ ρυθμοῦ στὴ ρωσικὴ τέχνη.

6. Βρίσκουμε τὰ ἴδια σχέδια στὰ κεντήματα καὶ στοὺς σερβικοὺς, βουλγαρικοὺς καὶ ρουμανικοὺς τάπητες.

Τάρταροι πρίγκηπες βασίλευαν ακόμη στην κεντρική και μεσημβρινή Ρωσία, όταν ένα άλλο κύμα μεταναστεφτικό έφερε τους Τούρκους. Μπήκαν στα Βαλκάνια το 15^ο αιώνα, στην Ούγγαρία και στη μεσημβρινή Ρωσία το 16^ο, και προχώρησαν και σ' ένα μέρος της Πολωνίας.

Πρωτεύουσα της απέραντης αυτής τουρκικής αυτοκρατορίας διατηρήθηκε το Βυζάντιο, διπλό κέντρο της Ανατολικής Ευρώπης: κέντρο θρησκευτικό των ορθόδοξων και κέντρο θρησκευτικό και πολιτικό των Τούρκων. Οι δυο αυτές θρησκείες στάθηκαν σε ατέλειωτη σύγκρουση και η θρησκεία κατάντησε το μοναδικό γνώρισμα της εθνότητας. Οι μωαμεθανοί υποδούλωσαν τους χριστιανούς και αποτέλεσαν την κυρίαρχη τάξη. Πολλοί αριβιστές κι όλη σχεδόν η άρχοντική τάξη των Βαλκανίων άλλαξοπίστησαν.¹ Οι δουλοπάροικοι ένωσαν τον έαυτο τους ένωμένο ενάντια στον κοινό έχθρο, τους τιμαριούχους, που τους κρατούσαν κάτω από το ζυγό. Η μοίρα τους ήταν η ίδια. Είχαν την ίδια θρησκευτική πίστη. Για να ξεσφαλίσουν την πίστη τους, που την απειλούσε η μωαμεθανική επίδραση, οι δουλοπάροικοι ένώθηκαν και εξήτησαν προστασία κοντά στους αδελφούς των Σλάβους, που είχαν την ίδια πίστη. Έτσι έγιναν σλάβοι στη Βουλγαρία ή ανακατώθηκαν με τους ποιμένες, που μιλούσαν ένα γλωσσικό ιδίωμα, που είχε την αρχή του στην ελληνική, στη σλαβική και στη γλώσσα των αρχαίων αποίκων ρωμαίων της Μακεδονίας, και για να βρούν καταφύγιο για τον έαυτο τους και τα ποιμνια τους προχώρησαν ολόενα και βορειότερα, όπου τα ψηλά βουνά της Τρανσυλβαλίας και ο Δούναβης μπορούσαν να τους υπερασπίσουν. Έτσι σχηματίστηκε μια νέα φυλή οι Ρουμάνοι.²

Το Βυζάντιο, διπλό κέντρο της Ανατολικής Ευρώπης, εξακολούθησε ν' απομοιώνει διάφορες φυλές χάρη στη θρησκευτική του δύναμη. Και τώρα, ύστερα από πολλούς αιώνες μετά την τουρκική κατάκτηση, οι αρχαίοι κάτοικοι των Βαλκανίων δεν εξαφανίστηκαν, άλλαξαν όμως τη φυλετική τους υπόσταση με την επίδραση των νικητών, όπως οι Ρώσοι με την επίδραση των Ταρτάρων.³

Την εξέλιξη των λαών αυτών διευκόλυναν οι πολιτικές μέθοδοι των Τούρκων. Η οθωμανική αυτοκρατορία είχε στην εξουσία της πολλά κράτη, που διατηρούσαν όρισμένη ανεξαρτησία, πληρώνοντας κάθε χρόνο ειδικό φόρο. Τα κράτη αυτά έγιναν καταφύγιο για τους χριστιανικούς λαούς. Ανάμεσα στα κράτη αυτά η Τρανσυλβανία έπαιξε το μεγαλύτερο μέρος. Σ' αυτή την εποχή ήταν η έστια της ουγγρικής φιλολογίας και του ουγγρικού πολιτισμού.⁴ Ένώ στο Παρίσι είχαμε τη νύχτα του άγιου Βαρθολομαίου, στην Τρανσυλβανία οι Ούγγροι πρίγκηπες

1. Οι μωαμεθανοί της Βοσνίας φέρνουν ονόματα σερβικά και μιλούν τη σερβική γλώσσα, μα δε θέλουν ακόμη και σήμερα να ξέρουν τους χριστιανούς.

2. Είναι και δυο άλλες θεωρίες για την καταγωγή των Ρουμάνων. Σύμφωνα με την πρώτη θεωρία πρέπει να είναι απόγονοι των αρχαίων αποίκων Ρωμαίων της Δακίας. Σύμφωνα με τη δεύτερη, θα πρέπει να κατάγονται από ποιμένες που ήρθαν από την Ιταλία στα Βαλκάνια ταξιδέβοντας την αδριατική παραλία. Είναι μόλα ταύτα ολοφάνερο από άποψη εθνική και ιστορική, πως οι Ρουμάνοι κατάγονται από λαούς ουραλαλταϊκούς.

3. Ο κ. Jorga σε μιά του όμιλία απόδειξε, πως η τουρκική κατάκτηση δεν ήταν τόσο σκληρή, όσο πιστέβουμε. Στη δημοτική ποίηση των βαλκανικών λαών οι Τούρκοι ήταν πάντοτε οι άφοβοι ιππότες.

4. Ένα μέρος της Ούγγαρίας ήταν υποταγμένο στους Τούρκους και το άλλο στους Άψβούργους, που εργάστηκαν με κάθε τρόπο να ξεγεραμίσουν τον τόπο.

που ήταν προτεστάντες, διάκήρυχναν τη θρησκευτική έλευτερία. Μα στην Τρανσυλβανία δεν κατοικούσαν μονάχα Ούγγροι, παρὰ και πολλοί πρόσφυγες έλληνοανατολικοί. Αυτοί μιλούσαν τη ρουμανική γλώσσα, όπως οι αδελφοί τους, που κατοικούσαν πέρα από τα Καρπάθια. Οι Ούγγροι πρίγκηπες, θέλοντας να τους κάμουν ν' άσπαστούν την προτεσταντική πίστη και τις νέες ιδέες της Ευρώπης, μετάφρασαν το Ευαγγέλιο και το Ψαλτήρι στη ρουμανική. Τα βιβλία αυτά τυπώθηκαν στη ρουμανική γλώσσα με έξοδα των ουγγρων πριγκήπων. Μ' αυτή τους τη χειρονομία ίδρυσαν και διάδωσαν τη ρουμανική γλώσσα και φιλολογία στην αρχή του 17ου αιώνα.¹

Έδώ πρέπει να σημειώσουμε, πως, ενώ οι καθολικοί ή καλβινιστές της Τρανσυλβανίας έμειναν Ούγγροι, οι έλληνοανατολικοί, με τη θρησκευτική επίδραση των λαών της Μολδαβίας και της Βλαχίας, (κράτη, που τα κυβερνούσαν πρίγκηπες ελληνικής καταγωγής), έγιναν ρουμάνοι.²

Η τουρκική λοιπόν κατάκτηση διευκόλυνε το σχηματισμό των σλαβικών και ρουμανικών λαών στα Βαλκάνια. Όλοι αυτοί οι λαοί με την έλληνοανατολική θρησκεία είχαν διατηρήσει τη γεωγραφική και ιστορική ένότητα από την εποχή ακόμη της ρωμαϊκής κατάκτησης. Πατρίδα τους ήταν τα Βαλκάνια, όπως ήταν πατρίδα όλων των λαών, που αναγνώρισαν για πρωτεύουσα το Βυζάντιο, κέντρο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της ορθόδοξης θρησκείας.

*
**

Η τουρκική όμως κυριαρχία αρχίζει να κλονίζεται. Οι Τούρκοι κατακτητές σιγά σιγά διώχνονται από την Ανατολική Ευρώπη. Το διώξιμο τους αυτό έχει φραγές συνέπειες.

Η Ούγγαρία έλευτερώθηκε πρώτη από το ζυγό των Τούρκων. Η οικογένεια των Άψβούργων, επειδή φοβόταν πάντα, και όχι χωρίς λόγο, την επανάσταση των Ούγγρων καλβινιστών, άρχισε μια πολιτική αντιμαγαυαρική στα μέρη, που ήταν καταστραμμένα από τους αιώνιους πολέμους με την Τουρκία. Έφερε στη μεσημβρινή Ούγγαρία Γερμανούς, Σέρβους και Ρουμάνους.³

Απ' αυτή την πολιτική των Άψβούργων δημιουργήθηκε το ανακάτωμα των φυλών στα μεσημβρινά μέρη της Ούγγαρίας, όπου είναι άπλωμένοι Μαγύροι,

1. Ο D. Draghicesco, ρουμάνος γεροισιαστής, στο βιβλίο του «οι Ρουμάνοι» (έκδοση Bossard), σημειώνει, πως στα 1624 ο πριγκήπας Gavriel Bethlen όργάνωσε το πρώτο ρουμανικό τυπογραφείο, όπου τυπώνονταν βιβλία ρουμανικά για τους παπάδες και τους πιστούς. Ο Georges Rakoczy, ο διάδοχος του, εκεί τόπωσε την καλβινιστική κατήχηση και την Άγια Γραφή. Είναι τα πρώτα βιβλία, που τυπώθηκαν στη ρουμανική γλώσσα.

2. Μπορεί κανείς ακόμη να ιδεί τα ίχνη αυτής της μεταβολής στα παλιά αρχεία των έλληνοανατολικών τρανσυλβανικών εκκλησιών, όπου βρίσκει πολλά ουγγρικά ονόματα, και στο Βανάτο (την αρχαία μεσημβρινή Ούγγαρία). Υπάρχουν εκεί χωριά, που οι κάτοικοι τους, μος λονότι μιλούν ακόμη ουγγρικά, επειδή έχουν την έλληνοανατολική θρησκεία, παραδέχονται τον έαυτο τους ρουμάνο.

3. Πιο πολύ ενοήθησαν οι Γερμανοί άποικοι. Πήραν τα πλουσιότερα μέρη. Τους Σέρβους τους προσκάλεσαν οι Άψβούργοι το 19ο αιώνα. Με τον Πατριάρχη Raichitche σαράντα χιλιάδες οικογένειες ξετοπίστηκαν για να εγκατασταθούν στη μεσημβρινή Ούγγαρία. Προσκάλεσαν ακόμη και τους Ρουμάνους από τα Βαλκάνια, για να φυλάξουν τα μεσημβρινά σύνορα της Ούγγαρίας.

Γερμανοί, Σλοβάκοι, Κροάτες, Σέρβοι, Βούλγαροι και Ρουμάνοι, με μιὰ ἀταξία, πὸν δὲ μποροῦν νὰ τὴ φανταστοῦν οἱ δυτικοὶ λαοί. Συναντᾶει κανεὶς, τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο, χωρὶὰ διαφορετικῆς ἐθνότητος. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ λαοί, χωρὶς κανένα μίσος συνέζησαν καὶ ἐργάστηκαν εἰρηνικὰ ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο. Πατρίδα τους δὲν ἦταν τὸ κομᾶτι τῆς χώρας, ὅπου ζούσαν, ἦταν ὁλόκληρη ἡ Οὐγγαρία.

Τὰ Βαλκάνια κοιμόντουσαν ἀκόμη, ὅταν ἔξαφνα, τὸ 190 αἰῶνα, ἀναψε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση.

Καὶ ἐπάνω στὰ ἐρείπια τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας χωρίστηκαν τὰ Βαλκάνια σὲ ἔθνη. Οἱ οἰκονομικὲς ὅμως καὶ ἐθνικὲς δυσκολίες δὲν ἄργησαν νὰ φανερωθοῦν. Τὰ νέα αὐτὰ ἔθνη δὲ μπόρεσαν νὰ μείνουν ἱκανοποιημένα μετὰ τὰ σύνορα τους, ἐπειδὴ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τους καὶ μέσα σ' ἄλλα κράτη κατοικοῦσε ἓνα ἄλλο μέρος τῆς φυλῆς τους. Οἱ πόλεμοι διαδέχτηκαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ τὰ Βαλκάνια ἄρχισαν ν' ἀπειλοῦν τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης.

Καὶ ὅμως πρὶν οἱ Βαλκανικοὶ λαοὶ δὲ μισοῦσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, παρὰ ἦσαν συνειδησμένοι ἀπὸ αἰῶνες νὰ θεωροῦν πατρίδα τους τὰ Βαλκάνια, καὶ νὰ ἔχουν τὸ Βυζάντιο γιὰ θρησκευτικὴν τους πρωτέβουσα.

Οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Ρουμάνοι ἦσαν γεωργοὶ καὶ χτηνοτρόφοι· οἱ Βούλγαροι κηπουροί· οἱ Ἕλληνες ἐμπορεβόμενοι· μὰ καθέννας τους ἦταν ἀπαραίτητος στοὺς ἄλλους καὶ τὰ Βαλκάνια τοὺς ἦσαν ἓνας κοινὸς τόπος, ὅπου καθέννας ἔνωθε τὸν ἑαυτό του νὰ βρισκεται καλὰ, ἀδιάφορο σὲ ποῖο μέρος. Ἡ κατάσταση ὅμως αὐτὴ ἄλλαξε ὁλοτετα, μόλις ἰδρῦθησαν τὰ βαλκανικὰ κράτη.

Τὸ ἀδυνατίσμα τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τὸ ξεμεταλέφτηκε ἡ Ρωσία. Οἱ Ρώσοι κατάχτησαν, τὸ ἓνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὅλα τὰ ταρταρικά κράτη καθὼς καὶ τὸν Καύκασο. Μετὰ τὴ βοήθεια τῶν παπᾶδων καὶ μετὰ τὴ βία κατόρθωσαν νὰ ξερωσίσουν ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ τουρκομογγολικοῦ λαοῦ. Κι ἐδῶ, ὅπως καὶ στὰ Βαλκάνια, ἔχουμε συμβίωση τῶν λαῶν. Σ' αὐτὰ τὰ μέρη τῆς Ρωσίας συζούσαν λαοὶ διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς Σλάβους, οἱ Ρουθῆνοι, Πολωνοὶ, Λιθουανοὶ, Λέτονες, καὶ λαοὶ οὐραλταϊκοί, Φιλαντοί, Ἔστονες, Τάρταροι... πὸν κάποτε ἦσαν πολὺ ἀνακατωμένοι ἀναμεταξύ τους, ὅπως στὴν Οὐγγαρία καὶ στὰ Βαλκάνια.

Τέτια ἦταν ἡ κατάσταση αὐτῶν τῶν λαῶν, ὅταν ἀναψε ὁ μεγάλος πόλεμος.

* *

Ὅλα τὰ κράτη τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἔχασαν τὸν πόλεμο. Πρῶτα ἡ Σερβία, ἔπειτα ἡ Ρουμανία, ἔπειτα ἡ Ρωσία καὶ τελευταία ἡ Οὐγγαρία.

Μεγάλοι διπλωμάτες, Lloyd George, Clémenceau, Wilson, ὅλοι τους ἀνθρώποι τῆς Δύσης, πὸν δὲ μπορούσαν νὰ νιώσουν τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, ἔγιναν αὐτοσχέδιοι κριτῆς. Καὶ εἶπαν: Αὐτὰ ἐδῶ εἶναι καλὰ παιδιὰ, γιὰτὶ ἦσαν σύμμαχοι μας· αὐτὰ ἐκεῖ εἶναι κακοὶ διαβόλοι, γιὰτὶ πολέμησαν ἐναντίον μας. Θὰ ἀμείψουμε τὰ καλὰ παιδιὰ μετὰ δῶρα καὶ θὰ τιμωρήσουμε τὰ κακά. Καὶ παίρνοντας στὰ χεῖρα τους τὸ χάρτη τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης σχεδίασαν κεῖ σύνορα ἀλλόκοτα. Ἐνῶ διαλαλούσαν, πῶς ἡ ἐπιθυμία τους ἦταν νὰ κάνουν μιὰ εἰρήνην σίγουρη, ἀναψαν μίση μετὰ τὶς ἀδικίες τους στοὺς νικημένους λαοὺς.

Δημιούργησαν ζητήματα ἀνάμεσα σὲ λαοὺς, πὸν εἶχαν ζήσει μαζί εἰρηνικὰ πολλοὺς αἰῶνες μέσα σὲ γεωγραφικὲς ἐνότητες καλὰ καθορισμένες.¹

Εἶπαν πῶς τὰ Soviets ἦσαν κι αὐτὰ ὑπεύθυνα. Γιὰ νὰ τὰ τιμωρήσουν, τοὺς ἀφαίρεσαν ὅλο τὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ τόπου τους. Οἱ λυπηρὲς συνέπειες τώρα πιά φαίνονται. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδότερης Ρωσίας δὲ μποροῦν νὰ εὐημερήσουν, χωρὶς ἔξοδο στὴ θάλασσα, ἐπειδὴ ἡ μεταφορὰ ἢ ἡ ἐξαγωγή τῶν προϊόντων τους τοὺς εἶναι ἀδύνατη, καὶ τὰ βαλκανικὰ κράτη φυτοζωοῦν, χωρὶς τὴ ρωσικὴ ἐνδοχώρα.

Μετὰ τὴ συνθήκη αὐτῆ τῆς «Εὐρώπης» σ' ἓνα μέρος τῆς Εὐρώπης, ὅπου τὸ αἶσθημα τῆς ἀδελφότητος γενικὰ βασιλεβε, ὅπου οἱ πῖο διαφορετικοὶ λαοὶ ζούσαν ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο σὲ οἰκονομικὴ συμβίωση, κατόρθωσαν οἱ μεγάλοι διπλωμάτες νὰ σπείρουν τὴ διχόνοια καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ διανοητικὴ καὶ ὕλικὴ ἀθλιότητα. Φρόνηση καὶ πρόβλεψη μιὰ φορὰ!

Ἄμα λίγο προσέξουμε τὸ ἀνακάτωμα τῶν διάφορων λαῶν στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, βλέπουμε πῶς τὰ ὅρια τους μένουν ἀκαθόριστα. Μέσα στοὺς Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας βρίσκουμε μεγάλες ἐχτάσεις οὐγγρικὲς ἢ γερμανικὲς. Τὸ Βανάτο εἶναι ἓνα ἀληθινὸ μωσαϊκὸ. Στὸ βόρειο μέρος τῆς παλιᾶς Οὐγγαρίας οἱ γερμανικοὶ καὶ οὐγγρικοὶ λαοὶ εἶναι ἀνακατωμένοι μετὰ τοὺς Σλοβάκους καὶ τοὺς Ρουθῆνους. Στὴ Ρωσία τὸ ἴδιο φαινόμενο. Οἱ Πολωνοὶ καὶ οἱ Ρουθῆνοι ζοῦν ἀνάκατα. Στὴ Βεσσαραβία βρίσκουμε ἓνα λαὸν, πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ Ἑβραίους, Ρώσους καὶ Ρουμάνους. Στὴν Κριμαία κατοικοῦν Τάρταροι καὶ Ρώσοι καὶ στὸ βόρειο μέρος τῆς Ρωσίας καμιὰ εἰκοσαριὰ μικροὶ λαοὶ φινουγγρικοὶ. Ἡ Κανκασία; Αὐτὴ εἶναι μιὰ σαλάτα ἀπὸ μικροὺς λαοὺς. Παντοῦ τὸ ἴδιο χάος, ὅπως τὸ εἶδαμε καὶ στὰ Βαλκάνια.

Νὰ χαράξουμε στὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπη ἓνα δίκαιο σύνορο, πὸν νὰ ἱκανοποιεῖ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους τῶν λαῶν, εἶναι ἀδύνατο. Θὰ καταλήξουμε πάντα νὰ ἀπομονώνουμε τὸν ἓνα λαὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Πρέπει λοιπὸν νὰ τοὺς ἐνώσουμε.

Οἱ λαοὶ αὐτοὶ δὲν εἶχαν βέβαια καμιὰ ἀληθινὴ αὐτονομία. Μὰ ὅταν ἔγινε ἡ εἰρήνη, κανεὶς δὲν τοὺς ζήτησε τὴ γνώμη τους. Χρησίμεψαν γιὰ τροφή, πὸν τὴ δίνει κανεὶς ἀδιάφορο σὲ ποῖον. Ἔτσι Σλοβάκοι, Γερμανοὶ καὶ Ρουθῆνοι ὑποτάχτηκαν στοὺς Τσέχους, Κροάτες καὶ Σλοβάκοι παραδόθηκαν στὴ Σερβία, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε τέσερα ἑκατομύρια Οὐγγρους, πὸν διασκορπίστηκαν σὲ τέσερα κράτη.

Καὶ οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς εἰρήνης: Ἔσπειραν τὸ μίσος σ' ὅλη τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπη καὶ ἡ ἐστία τοῦ κιντύνου δὲν περιορίστηκε πιά, ὅπως ἄλλοτε, στὰ Βαλκάνια. Ἡ ἀνησυχία, πὸν βασιλεβε μέσα στοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς, ξαπλώθηκε καὶ στὰ μέρη τῆς Οὐγγαρίας καὶ Ρωσίας, πὸν ἀναστατώθηκαν καὶ ἀκρωτηριάστηκαν.

Τί ἔπρεπε νὰ κάμουν, ἀν' ἀληθινὰ ἐπιθυμούσαν τὴν εἰρήνην; Τίποτε πὸν νὰ εἶναι παραπολὺ δύσκολο. Θὰ μπορούσαν νὰ πετύχουν ἐνώσεις τῶν λαῶν αὐτῶν.

1. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ γράψει ὁλόκληρο βιβλίο γιὰ τοὺς παραλογισμοὺς, πὸν περιέχονται στὴ συνθήκη τοῦ Τριανόν. Π. χ. πολιτείες καθαρὰ οὐγγρικὲς βρίσκονται χωρισμένες σὲ δυὸ μέρη, ὅπως τὸ Szeged (Γιουγγοσλαβία καὶ Οὐγγαρία), Satoralja (Τσεχοσλοβακία καὶ Οὐγγαρία), ὅπου τὸ κυριώτερο μέρος τῆς πολιτείας μένει οὐγγρικό, μὰ ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς ἢ ἡ δεξαμενὴ, πὸν τροφοδοτεῖ τὴν πολιτεία, ἀνήκει σὲ ξένο ἔδαφος. Ἡ συνέπεια εἶναι, πῶς κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τις πολιτείες ψυχοραγεῖ.

πὸ νὰ πλησιάζουν σιγὰ σιγὰ καὶ δλοένα καὶ περισσότερο ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, καὶ ἔτσι νὰ προετοιμάσουν τὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης.

Μὰ οἱ κατασκεβαστὲς τῆς εἰρήνης δὲ θέλησαν τέτια λύση. Ἦθελαν νὰ δημιουργήσουν κράτη, πὸ νὰ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ὑψηλή τους προστασία. Ἐφτίασαν τὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, πὸ θεωρητικὰ ἔγινε γιὰ νὰ ὑπερασπίζει τὰ δικαιώματα ὅλων τῶν λαῶν, μὰ πραγματικὰ δὲν κάνει ἄλλο, παρὰ νὰ μοιράζει μὲ γεναιοδωρία τὶς χῶρες τῶν ἄλλων σὶς μεγάλες Δυνάμεις.

Αὐτὸ τὸ παιχνίδι δὲ μπορεῖ νὰ ἐξακολουθήσει αἰῶνια. Ἐνας ἄνθρωπος τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, πὸ συλλογιέται τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τοὺς ἀδελφούς λαοὺς τῶν Βαλκανίων, λέει ἐδῶ τὴν πεποίθησή του, πὸς οἱ ἄδικες συνθήκες, πὸς ξεφύτρωσαν ἀπὸ τὸ μίσος, δὲ θὰ ἐμποδίσουν τὶς συμφορὲς.

I. B. A.

H. WOLFLIN

ΑΛΜΠΕΡΤΟΣ DURER (1471-1528)

Ἡ «Ἀναγέννηση» ἀρχίζει ἀπὸ σήμερα νὰ δίνει κομάρια καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο σημαντικό βιβλίον τοῦ ξακουσμένου ἱστορικοῦ καὶ θεωρητικοῦ τῆς τέχνης Wölflin, ἀπὸ τὴ μονογραφία του γιὰ τὸ μεγάλο ζωγράφο τῆς Γερμανίας, τὸν Ἀλμπέρτο Ντύρερ. Ὁ Dürer γενήθηκε σὶς 21 τοῦ Μάη 1471 στὴ Νυρεμβέργη. Ἦταν τὸ τρίτον παιδί ἑνὸς φτωχοῦ χρυσοχοῦ, πὸ ἀπόχτησε ἄλλα δεκαπέντε ἀκόμη ὕστερα ἀπ' αὐτόν. Ἀπὸ μικρὸ παιδί ἔδειξε μεγάλη κλίση στὴ ζωγραφικὴ καὶ ὁ πατέρας του, μὸλο πὸς κλαιγόταν γιὰ τὸ «χαμένο καιρὸ» τοῦ παιδιοῦ του, τὸν ἔστειλε 15 χρονῶν νὰ μαθητέψει στὸ ζωγράφον Μιχαὴλ Βολγκεμούτ (Wohlgeмут). Φαίνεται πὸς ὕστερ' ἀπὸ τέσσερα χρόνια πῆγε στὸ ἐργαστήριον τοῦ περίφημου τότε Μαρτίνου Schongauer. Πολλὰ ὅμως χρωσιάζει ὁ Dürer στὴν τέχνη τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγέννησης, πὸς τὴ μελέτησε βαθιὰ στὴν ἴδια τὴν πηγὴ τῆς, τὴν Ἰταλία. Ὁ Mantegna μάλιστα, ἓνας ἀπὸ τοὺς δυνατότερους ζωγράφους τῆς πρώτης Ἀναγέννησης, στάθηκε ὁδηγὸς του. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό, γιὰτὶ δείχνει πὸς νομιμοποιητικὴ ἐπίδραση μπορεῖ νὰ ἔχει σ' ἓνα λαὸ, πὸς μὸλις ἀρχίζει νὰ φανερόνεται, ἓνας ἄλλος λαὸς πὸς προχωρημένος. Ἄν ὁ Dürer ἀκολουθοῦσε μόνον τὴ σχετικὰ φτωχὴ τότε γερμανικὴ καλλιτεχνικὴ παράδοση, πὸς τολμάει νὰ πιστέψει πὸς θάβρισκε τὴν ἴδια διέξοδο ἢ μεγαλοφυΐα του :

Πολλῶν εἰδῶν εἶναι τὰ ἔργα τοῦ Dürer : ξυλογραφίαι, χαλκογραφίαι, ζωγραφικοὶ πίνακες. Οἱ σκηνὲς ἀπὸ τὴν «Ἀποκάλυψη τοῦ Ἁγίου Γιάννη, ἀπὸ τὴ «Ζωὴ τῆς Παναγίας, ἢ «Μελαγχολία» ὁ «Ἅγιος Ἰερώνυμος στὸ κελί του», ὁ «Ἄδὰμ καὶ Ἐῦα» οἱ «τέσσερις Ἀπόστολοι» τὰ πορτραῖτα του—γιὰ ν' ἀναφέρουμε λίγα μόνον—δείχνουν μιὰ ὑπέροχη καλλιτεχνικὴ σύλληψη, μιὰ ἥρωικὴ δραματικὴ ἰσχύς, μιὰ ἐχτέλεση μὲ τέτια τελειότητα, πὸς ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ θαύματος.

Ἡ *Μελαγχολία* (1514) Εἰκ. 2. Μιὰ φτερωτὴ γυναίκα κάθεται στὸ σκαλοπάτι τοῦ τοίχου, βαριά, ὡς ἓνας πὸς δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ξανάσηκωθεῖ. Τὸ κεφάλι ξεκουράζεται στὸ ἀνάσηκωμένο μπράτσο, μὲ τὸ χέρι τὸ σφιγμένο σὲ πυγμὴ. Στὸ ἄλλο χέρι κρατᾷ ἓνα διαβήτη, ὁλότελα μηχανικὰ, χωρὶς ν' ἀπασχολιέται μ' αὐτόν. Ἡ σφαῖρα πὸς ἀνήκει στὸ διαβήτη εἶναι κυλισμένη χάμω στὸ ἔδαφος. Κλεισμένο εἶναι τὸ βιβλίον πάνω στὰ γόνατα τῆς. Τὰ μαλιὰ τῆς πέφτουν σὲ ἀκατάστατες δέσμες—μὸλα τὰ κομπᾶ μικρὰ στεφάνια—καὶ σκυθρωπὰ βλέπουν τὰ μάτια τῆς τὰ σκεπασμένα μὲ σκιά. Ποῦ διευθύνεται τὸ βλέμα; Μήπως στὸ μεγάλο ὄγκο μπροστά τῆς ἢ καλύτερα πέρα ἀπ' αὐτόν, στὸ κενό; Τὰ μάτια μόνον πηγαίνουν μακριὰ, τὸ κεφάλι δὲν παρακολουθεῖ τὴ διεύθυνση τοῦ βλέματος. Τὸ πᾶν εἶναι κούραση, πνιγηρότητα, ἀκαταστασία.

Γύρω ὅμως εἶναι ὅλα ζωντανὰ. Ὁ γεωμετρικὸς ὄγκος μέγανος, σχεδὸν ἀπειλητικὸς, δυσάρεστος μάλιστα, γιὰτὶ φαίνεται ὡς νὰ πρόκειται νὰ πέσει. Ἐνας σκύλος μισοπεθαμένος ἔτις πείνας κοιτᾷ στὸ ἔδαφος. Δίπλα ἢ σφαῖρα. Καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ ἓνα πλῆθος ἐργαλεῖα, ροκάνι, πριόνι, κανόνας, καρφιά, λαβίδα, ὅλα ἀμεταχείριστα, ἀταχτα σκορπισμένα.

Ἀλμπέρτος Dürer

Τί θὰ ποῦν ὅλα αὐτὰ; Γιὰ ἐξήγησιν στέκεται ψηλὰ, στὰ φτερὰ μιᾶς νυχτερίδας ἢ λέξη: MELENCOLIA. «Μελαγχολία» ἔχει διπλὴ σημασία. Ξέρουμε μόνον τὴ μιὰ, τὴν ἀρρωστημένη διάθεση πὸς πιάνει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν τριγυρίζει μὲ ἐμπόδια. Ἡ «μελαγχολία» ὅμως εἶναι καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερις κράσεις καὶ ὁ μελαγχολικὸς μὲ τὸ νόημα αὐτὸ δὲν εἶναι ἄρρωστος. Ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς τέτοιους ἀνθρώπους τοὺς θεωρεῖ σοβαροὺς, προορισμένους γιὰ πνευματικὴ δημιουργία.

Συχνὰ ἐξήγησαν τὴ χαλκογραφία τοῦ Dürer ὡς παράσταση τῆς σκέψης πὸς βαθιὰ ἐρευνᾷ. Εἶπαν πὸς δὲ θέλησε νὰ δώσει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ ἐρευνητικὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Παράβλεψαν ὅμως, πὸς ζωγραφίζεται μπροστά μας μιὰ κατάσταση χτυπητῆς δυσἀρέσκειας. Ἡ γυναίκα αὐτὴ δὲν κατάγινεται μὲ κάτι πὸς τὴν εὐχαριστεῖ. Ἐχει ἐγκαταλείψει κάθε πρᾶξη. Τὸ κάθισμα τῆς εἶναι γιο-

μάτο πνιγηρότητα. Καί τὰ ριγμένα μαλιὰ, ἡ ἀκαταστασία στὸ κενὸ εἶναι χωρὶς σημασία; Ναι, λένε, αὐτὰ παρασταίνουν τὴ φροντίδα πού δὲν ἀφήνει κανένα σὲ ἡσυχία, τὴν ἔρευνα πού δὲ φέρνει σὲ κανένα τέρας, γιατί τὸ πρόβλημα εἶναι αἰώνιο καὶ ἄλυτο. Καὶ ἀναφέρουν τὸ Φάουστ: «καὶ βλέπω πὼς τίποτε δὲ μπορούμε νὲ ξέρουμε» καὶ φτάνουν νὰ θέλουν νὰ βλέπουν ἐδῶ τὸ συντριμὸ τῆς ἀνθρώπινης γνώσης μπρὸς στὴν εὐδαιμονία, πού ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη.

Ἡ Μελαγχολία

Ἡ ἐγκατάλειψη ὁμως τῆς ἔρευνας τοῦ κόσμου εἶναι πέρα ὡς πέρα ἀντίθετη μὲ τὴν ὅλη πνευματικὴ τάση τοῦ Dürer, πού κι αὐτὸς, ὅπως καὶ ὁ Λεονάρδος ντὰ Βίντσι, εἶχε μεγάλη τὴ χαρὰ τῆς μάθησης, καὶ μὲ ἀδιάκοπες ἔρευνες ἀναγνώριζε ἴσα ἴσα ἐκεῖνο πού μᾶς κάνει ὁμοίους μὲ τὸ «Θεὸ». Εἶχε φυσικὰ ἐπίγνωση γιὰ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ ἤξερε πὼς εἶναι ἀδύνατη μιὰ ἐντελῶς καθαρὴ γνώση. Θάπρεπε ὁμως γι' αὐτὸ νὰ ἐγκαταλείψουμε γενικὰ κάθε ἔρευνα;

Μήπως ὑπάρχει ὁμως ἴσως στὸ μεγάλο ὄγκο ἓνα ἀνησυχητικὸ, ἄλυτο πρόβλημα; Στέκεται τόσο παράξενα στὴν εἰκόνα, πού πάντα νόμισαν πὼς ἐδῶ βρίσκεται τὸ σημεῖο τοῦ πόνου. Νὰ περιέχει μήπως κανένα μεγάλο μαθηματικὸ πρό-

βλημα λ. χ. τὸν τετραγωνισμό τοῦ κύκλου; Οἱ εἰδικοί ὁμως ἀρνιούνται, πὼς τὸ σῶμα αὐτὸ ἔχει ἢ μπορούσε νὰ δώσει κάποιο ἰδιαίτερο γεωμετρικὸ ἐνδιαφέρον.

Γιὰ μένα ὁ ὄγκος δὲ βρίσκεται στὴ διεύθυνση τῆς ματιᾶς τῆς γυναίκας. Ἄς προσέξει κανεὶς πόσο ψηλὰ διευθύνεται ἡ ματιὰ τῆς. Ὁ ὄγκος στέκεται στὸ ἴδιο σκαλοπάτι, ὅπου κάθεται καὶ ἡ ἴδια, ὄχι ψηλότερα, ἢ ματιὰ τῆς ὁμως πηγαίνει μακρύτερα. Ἡ ζωγραφιὰ ἐξηγιέται, μού φαίνεται, μόνη τῆς. Μὰ ἄς ἀκούσουμε καλύτερα τὴ γνώμη τοῦ ἴδιου τοῦ Dürer. Μεταχειρίζεται τὴ λέξη «μελαγχολία» μιὰ μόνο φορὰ, ὅταν μιλάει γιὰ τὴ μόρφωση νέων ζωγράφων, καὶ ἀναφέρει τὴν περίπτωση πού ὁ μαθητεβόμενος κουράστηκε πολὺ «ἀφοῦ ἐξασκήθηκε παραπολύ». Τότε μεγάλωσε καὶ ἡ μελαγχολία του καὶ ἔπρεπε νὰ παίξει πότε πότε τὸ ἔγχορδο γιὰ νὰ «διασκεδάσει τὸ αἷμα». Ὁ Dürer ξέρεي λοιπὸν κιόλας μιὰ διπλὴ μελαγχολία, τὴν κανονικὴ διάθεση τῆς κρᾶσης, ὅπου ἡ μαύρη χολὴ ἀνακατέβεται μὲ τοὺς ἄλλους χυμούς, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὴν κατάσταση τῆ μη ἰσοροπημένη, ὅπου ἡ ψυχὴ ἔχει δυσαρέσκεια γιὰ κάθε ἀποσχόληση. Δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ μὴν ἐξηγήσουμε μὲ τὸ τελευταῖο νόημα τὴ χαλκογραφία τούτη. Δὲν παράστησε, ἀλήθεια, ὁ Dürer τὴν ἀθυμία ἑνὸς νέου καλλιτέχνη. Ἀντίκρισε τὸν πνευματικὸ κόπο ἐντελῶς παγκόσμια καὶ γιὰ κύριο θέμα του πῆρε τὴ δράση, πού ἦταν ἡ κεντρικὴ στὴν ἐποχὴ του, τὴ μαθηματικὴ. Μάζεψε τὰ σημάδια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς μπρὸς στὴ μελαγχολία του, ὁμως ἐκεῖνο πού παρασταίνει δὲν εἶναι ἡ ἀπασχόληση μὲ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ, παρὰ ἡ τέλεια ἀπάθεια, ἡ κατάσταση πού τόσο εὐκόλα κυριέβει τὸ μελαγχολικόν.

Παλαιότερα παράσταιναν ἓναν ἄνθρωπο πού ἀφήνει ὅλα γύρω του στάσιμα, μὲ ἀκουμπισμένο τὸ κεφάλι του στὸ τραπέζι, καὶ κοντὰ του τὴ γυναίκα του πού ἐπάρνω στὸ γνέψιμο ἔχει ἀποκοιμηθεῖ. Ὁ Dürer ὁμως ζωγραφίζει τὴν εὐγενικότερη μελαγχολία του σὰ μιὰ ἰδανικὴ φτερωτὴ γυναίκα μορφή. Ἡ σφαῖρα εἶναι πεσμένη κοντὰ στὰ γόνατα τῆς, ὁ διαβήτησ δὲ χρειάζεται σὲ τίποτα. Ἡ ματιὰ εἶναι ναρκωμένη στὸ κενόν. Ἡ δυσκολία λοιπὸν δὲ βρίσκεται στὸ ἀντικείμενο παρὰ στὸ ὑποκείμενο.

«Ὁ χρυσὸς δοκιμάζεται στὴ φωτιὰ, τὸ πνεῦμα στὰ μαθηματικά». Τὰ μαθηματικά εἶναι ἡ βάση κάθε ἐπιστήμης. Γι' αὐτὸ ἐδῶ βρίσκονται στὴ μέση. Τὶ θέλουν νὰ ποῦν ἢ σφαῖρα καὶ ὁ διαβήτησ, τὸ καταλαβαίνει κανεὶς ἀμέσως. Ὁ μεγάλος ὄγκος κι ἂν δὲν κρύβει κάποιο σπουδαῖο γεωμετρικὸ πρόβλημα, βρίσκεται ὁμως στὸν κύκλο τοῦ ἴδιου ἐνδιαφέροντος. Ὁ Sandrart μάλιστα ἐκθειάζει τὴν προοπτικὴ του κατασκευῆ. Δοκίμασαν νὰ ἰδοῦν στὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τὸ σύνολο τῶν μεσαιωνικῶν artes liberales καὶ mechanicae. Κόπος δικαιολογημένος, πού δὲν ἔφερε ὁμως σὲ κανένα ἀποτέλεσμα. Γιατί τὰ πράματα αὐτὰ εἶναι κάθε εἴδους ἐργαλεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, χωρὶς νὰ εἰκονίζουμε παλιὲς κατηγορίες. Τὸ σπουδαῖο εἶναι πὼς ὅλα βρίσκονται σκορπισμένα κατὰ γῆς, ὄχι σπασμένα παρὰ ἀχρησιμοποίητα. Ἡ τιμπίδα εἶναι μισοσκεπασμένη μὲ τὸ φόρεμα τῆς γυναίκας καὶ πάνω στὸ λεπίδι ἀκουμπάει τὸ πόδι τῆς. Γιὰ δυὸ πράματα δίνει τὴν ἐξήγηση ὁ Dürer, γιὰ τὸ σάκο καὶ τὰ κλειδιά πού κρατᾷ ἡ γυναίκα. Σημαίνουν δύναμη καὶ πλοῦτο. Καὶ νιώθω ἔτσι τὴ σημασία τους: ἀκόμη κι αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν ἢ ἀπόχτηση δὲ βοηθάει τίποτα ἐναντὶα στὴ μελαγχολία.

Αὐτὰ ὁμως εἶναι ἐξωτερικὰ σημάδια πού δὲν ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν ἀξία τῆς εἰκόνας. Τὸ ἐκπληκτικόν εἶναι, πὼς ὁ Dürer χρησιμοποίησε ὅλα τὰ μορφικὰ

μέσα για να δώσει χτυπητή την εντύπωση της μελαγχολίας. Η διαλυτικότητα της πνευματικής διάθεσης καθρεφτίζεται στη διαλυτικότητα της σύνθεσης. Καμιά κυρίαρχη γραμμή, καμιά δυνατή οριζόντια ή κάθετη. Όλα στέκονται βαριά και συχισμένα το ένα κοντά στ' άλλο. Δυσάρεστο είναι το απλαισίωτο, ασύλληπτο το όλο. Το φως δεν είναι μαζεμένο, παρὰ είναι σκορπισμένο και οι κεντρικοί φωτισμοί βρίσκονται βαθιά πέρα. Χωρίς σοβαρές αντίθετες, με χρωματικές εναλλαγές βρίσκεται η κίνηση του τόνου πάνω από την εικόνα. Στόν ουρανό σφαδάζει μιὰ σπινθηροβόλα εμφάνιση.

Έβαλε όμως ο Düger και μιὰ ψυχολογική αντίθεση στη σύνθεση : το μικρό άγγελάκι που κάθεται πάνω στη μυλόπετρα και ασκότιστο από κάθε θλιβερή σκέψη, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γράφει στην πλακίτσα του.

Σ. Π.

B. ΡΩΤΑ

ΕΝΑ ΜΕΤΑΚΟΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ «ΠΙΣΤΕΒΩ»

«*Άσκητική*»

Λάβιανε ο κόσμος και στο κορμί και στο μυαλό. Που είναι πιά εκείνες οι παλιές όμορφιές; Δεν τις βλέπουμε και κοντέβουμε να τις ξεχάσουμε ολότελα σαν το θεοστραβωμένο, που λησμονάει τη μορφή της γοναίνας του. Κι αν μᾶς παρουσιαστεί καμιά αληθινή όμορφιά, άψευδάδιαστη σε μέγεθος και σ' άρμονία, τόσο μᾶς γοητεύει, που θαμπωνόμαστε και κοιτάζουμε σαν χαζοί. Και μόλις συνεφέρει ο νους μας, άκοϋμε την καρδιά μας που πονεί δυνατά. Άνιξανοι να νιώσουμε τον εαυτό μας ν' αντιζυγιάζεται και ν' άρμονίζεται με το αληθινά ώραίο, σά νάμαστε τίποτε πλάσματα κατώτερα, δεν έχουμε πιά το μάτι το καλό που βλέπει το σύνολο, την ψυχή, παρὰ το κακό που προσέχει τα μέρη, τα μέλη. Ο φιληδονισμός μᾶς έχει τόσο σακατέψει, όπου δεν έχουμε πιά τη δύναμη να σηκώσουμε το βάρος της ζωής, κι αντί να την απολαβαίνουμε σαν ήρωες, σφίγγοντας την στην άγκαλιά μας, την κουβαλάμε στην πλάτη μας άγκομαχώντας. Σκλάβοι του πάθους και της λογικής, ένα μονάχα νιώθουμε να μᾶς καίει ως το μελούδι : ότι βασανίζομαστε. Λιμασμένοι, τη λίμα τη λέμε πείνα, τον κόπο του άγώνα τον λέμε πόνο, και τεντώνουμε το νού μας να βρούμε τρόπο να χορτάσουμε την άχορτασίλα μας. Η μετάνοια θά μᾶς έσωζε, μᾶς έμεεις γυρέβουμε καινούργιες πηγές ήδονης.

«*Έλευτερία*» τη λέει αυτή την τάση ο άνθρωπος νους, κι άγωνίζεται άγώνα ζωής ή θανάτου. Θέλει τώρα την πηγή των πηγών. Δέ μπορεί να βασιτάξει σκλαβωμένος στην έξευτελιστική αυτή άγνοια. Νά γίνει φώς! Πλάσμα του ήλιου ο άνθρωπος, νιώθει να του σφίγγεται ή καρδιά στο δειλινό, όταν ο ήλιος βασιλέβει και σουρουπώνει, και αναγαλιάζει πάλι με την αύγη. Έφτιασε το τεχνητό φώς και έκανε και τη νύχτα ήμέρα, και σαν πεταλούδα σατακός, που άψηφώντας κάθε κίντυνο της ζωής του, κατάκλειστος στο εργαστήριο του, ανακατέβει τα φοβερότερα συνθέματα, κι ο άστρονόμος με την άγωνία του μέσα στο μαθηματικό λαβύρινθο τ' ουρανού, κι ο γιατρός με τους έξωφρενικούς πειραματισμούς σε ζωντανό έγκέ-

φαλο, όλοι αυτοί οι ήρωες με τον πολεμικό νού και το άρωστο κορμί είναι άνθρωποι σημερινοί. Ο άνθρωπος νους διψασμένος άγωνίζεται να βγάλει δροσιά από το βράχο. Γύρω του τα πλάσματα λαμπροχάιρονται τη ζωή. Πίστη χρειάζεται αυτός για να ξεδιψάσει, και πίστη δέ βρίσκει. Έλεος, φωνάζει, βοήθεια. Ποιός λοιπόν θά δώσει μιὰ πίστη; Ποιός θά κάνει το έλεος; Ποιός θά δώσει την ειρήνη στη γή; Οι προφήτες πολλοί. Κι όσο αυτοί πληθαίνουν, τόσο ή πίστη λιγοστεύει, τόσο ή άγωνία του θανάτου μᾶς κυριέβει.

Το τελευταίο «πιστέβω» στον τόπο μας είναι πολύ άξιοπρόσεχτο. Και γιατί ο προφήτης του είναι παράξιος τεχνίτης της γλώσσας, και γιατί έχει μέσα του το σπόρο της μετάνοιας. Είναι ένα μετακομμουνιστικό «πιστέβω» ή καλύτερα, όπως ο ίδιος ο συγγραφέας του θέλει, «*ή πρώτη λυρική απόπειρα, ή πρώτη κραυγή του μετακομμουνιστικού πιστέβω.*»

Το μετακομμουνιστικό τούτο «πιστέβω» έρχεται κιόλας ν' αντικαταστήσει το κομμουνιστικό «πιστέβω» που άπογοήτεψε τους πιστούς εκείνους, που ζήτησαν από τη νέα θρησκεία κάτι παραπάνω από μιάν άλλαγή πολιτειακή. Η ψυχή δεν ξεδίψασε, γιατί Θεός δέ φανερώθηκε.

Τί παράξενη πλάνη, άς το φωνάξω άμέσως, να ζητάμε με τα λόγια, που είναι δικά μας συμβατικά κατασκευάσματα, να εκφράσουμε τη ζωή, που είμαστε πλάσματα της! Μάταιος μόχτος, όπως ο μόχτος του χημικού που βασανίζεται να φτιάξει ζωντανό σπόρο, δηλαδή σπόρο που νάχει μέσα του τη φαντασία της μελλοντικής του άνθησης, με χημικούς συνδιασμούς.

Η παραξενιά και τουτουνού του «πιστέβω» χτυπάει άμέσως στα μάτια. Ένώ ζητάει να βγάλει στο φώς μιὰ πίστη, καταφέρνει να εκφράσει μόνο την άμφιβολία και για παρηγοριά προστάζει στο τέλος την έγκράτεια. Όμως αυτή την άμφιβολία, την άνικανότητα για μιὰ οποιαδήποτε πίστη, αυτή την εκφράζει καθαρά, και τούτο είναι το παράδοξο μέσα σ' αυτό το «πιστέβω» και εδώ παραλλάζει από όλα τ' άλλα του είδους του. Γιατί όλα τα άλλα είναι ολότελα ρωμαντικά και δέ δίνουν ούτε αυτή την άρνητική βεβαιότητα.

Κάτι με σκανταλίζει να φέρω μιὰ παρομοίωση. Ο προφήτης έτούτος μοιάζει με το άλογο του περιβολάρη, που γυρίζει το μαγγανοπήγαδο με φασκιωμένα τα μάτια. Όσο γυρίζει, σά να κρατεί λογαριασμό τα βήματα που κάνει, τους κρότους ή τις φωνές που άκούει, τις ξυλιές που τρώει, το άγέρι που όσμίζεται, και πλάθει με το νού του μιὰ φανταστική πορεία με χίλια δυό επεισόδια. Όταν τέλος το σταματήσουν και του βγάλουν το φάσκιωμα από τα μάτια, βλέπει πως βρίσκεται στο ίδιο μέρος, θαρρεί όλον αυτόν τον κόπο του χαμένο και λέει : «το κάτω κάτω, υποφέρω, αυτό είν' αλήθεια». Που όμως να συλλογιστεί, πως στην τυφλή πορεία του έβγαλε μιὰ στέρνα νερό!

Θέλω να είπω, πως ο σημερινός άνθρωπος έχει χάσει το Θεό του. Γυρέβει και δέ μπορεί να πιάσει με λόγια και με αριθμούς το νόμο που πλάθει και κυβερνάει το σύμπαντο. Βασανίζεται, γιατί δέ μπορεί να τα μετρήσει και να τα ονοματίσει όλα. Γιατί, αν ήσυχάζει λέγοντας έξαφνα «άνθισμένη άμυγδαλιά», αν ειρηνέβει λέγοντας «ήλιοβασιλεμα, καταράχτης, γαλαξίας, ήλεκτρόνια», αν ευχαριστιέται μαθαίνοντας πως ή γή είναι τόσες φορές ελαφρότερη από τον ήλιο, άπομένει άστόσο κάτι που δεν παίρνει ούτε μέτρημα ούτε όνομα. Έδώ παραλύεται ο άνθρωπος από τον τρόμο, όπως όταν βρεθεί ξαφνικά μπροστά σε άφηνιασμένο αυτοκίνητο. Χάνει τη σκέψη τη λογική, δηλαδή τις λέξεις και τους αριθμούς όλους μονομιάς.

Άμα τούτο το θαύμα του συμβεί ένα δυό φορές, τότε γίνεται έκστατικός, δηλαδή ύστερικός, και με το δίκιο του. Μαζέβει τη δύναμη του, σφίγγεται και φωνάζει έξαλλος. «Ο νους είναι, κι όλα πλάσματα του νού. Ο άόρατος. Ο στρατηγός. Πιστέβω στην άνώτατη εϋθύνη». Το «Νού» πιστέβε και ο Άναξαγόρας θαρῶ, μᾶς εδώ λέγοντας «Νού» έννοούμε τις λέξεις και τους αριθμούς.

Στη λυρική μας τούτη έξαλλη όμολογία ποιός γέλασε σαρκαστικά; Νά την πρόβαλε ή ζαρωμένη φάτσα της γριάς άμφιβολίας. Και στο αντίκρισμα του καινούργιου έρωτηματικού βρίσκεται πάλι ο άνθρωπος χωρίς έδαφος κάτω από τα πόδια του. Πέφτει στο χάος. Στο ίδιο χάος που γκρεμίστηκαν όλοι ως τᾶ τώρα οι φιλόσοφοι, όσοι τόλμησαν να κοιτάξουν κατάματα τη ζωή. Κι αρχίζει πάλι ή άγωνία, ή έλεινη άγωνία. Γυρέβει κάτι, τόσο δά, να πιαστεί. Ο νους δέ φτάνει, πρέπει να πιάσουν κάτι και τα δάχτυλα. Έστω ένα ξέσυρμα σε

γχερό, ένα χούφτιασμα. Νά, πιάστηκε από κάποιον άγκαθερό κλώνο. Έντρομος ό έκστατικός κρατεί και την άνάσα του, να μην ξανακυλήσει. Κρατεί την άλήθεια του αυτή σα νάναι το άπαντο της ύπαρξης, το φώς.

Άλοιμονο, έδώ είναι τώρα ή άγωνία. Το χούφτιασμα δέ φτάνει. Πρέπει την άλήθεια να την ίδει ό νοός, να τη μετρήσουμε και να την όνοματίσουμε. Τόν ήλιο, για να μη μās στραβώνει, τόν κοιτάμε με γυαλί χρωματιστό. Την άλήθεια μας με συλλογισμό. Άύτός ό νοός είναι, το έλαχιστότατο μόριο του σύμπαντου, μα περιέχει συνάμα όλο το σύμπαντο. Είναι μια μικρογραφία του. Ζει με το σύμπαντο, κινείται μέσα σ' αυτό και είναι μέσα σ' αυτό. Το ίδιο και το σύμπαντο μέσα στο νού. Σφιχτοδεμένος με παρελθόν, παρόν, και μέλλον. Κάθε του ένέργεια, τι λέω, κάθε του πόθος μεταβιβάστηκε κιόλας στο άπειρο παντού . . .

Άχ! πόσο πονεί ή καρδιά! Χάλασαν οι μορφές. Νά ένα σωρό λέξεις κι άριθμοί. Τι κρύο πράμα τά κέρνα όμοιώματα! Τι σκοτάδι, τι μούχλα. Γλήγορα έξω, ήλιο, φώς!

Τι θέλεις καρδιά μου; Πόσο λαγάνιασες! Δέν ξαναπαίνω «έκει μέσα». Όχι, έσένα θα συντηρήσω. Θα σ' άκούσω. Θα σε φροντίσω. Η δύναμη σου πίστη μου και χαρά μου.

Κι έτσι, σιγά σιγά, από την όχι και τόσο νέα άλήθεια μας, βγήκε το όχι και τόσο νέο άσκητικό συμπέρασμα: Χρέος μου να θράσω στον κύκλο μου κατά πώς προστάζει (άντέχει) ή καρδιά μου, (ή φύση, το σύμπαντο).

Έτσι βγαίνει ό πραχτικός σκοπός κάθε πίστης. «Δράσε μέσα στον κύκλο σου κατά πώς σε προστάζει ή φύση.» Και πώς προστάζει ή φύση; Μοναρχικά ή άναρχικά; Με τη συμπάθεια ή με το χρέος; Με την καθολική θητεία εργασίας ή με το χαρτονόμισμα; Με τόν πόλεμο ή με την ειρήνη; Με τόν κανονισμό των γενήσεων και με τόν Καιάδα ή με την ευθύνη του άτόμου και με τά άσυλα; Είμαστε τελοσπάντων στη ζωή για άπολαβή, ή για άπόδοση;

Μά γιατί ή του ύψους ή του βάθους; Για φέρε έδώ, άδερφέ, έχουμε κάτι παλιές λέξεις, για φέρε μη τυχόν μās κάνουν. «Πάν μέτρον άριστον. Έγκράτεια».

Το «πιστέβω» μας, όσότοσο ξεχνώντας το μέτρο μοιάζει σε τούτο μ' όλα τ' άδέρφια του. Έχει το φανατισμό του. Κι έν τούτοις θέλει να λέγεται μετακομμουνιστικό, δηλαδή θαρε, πώς είδε μακρυνά, πέρα από πολιτεύματα, άπάνω από έφαρμογές. Είναι μόνο λυρισμός. Μπορείς, άν θέλεις να το τραγουδήσεις. Η λέξη Θεός άντικαταστάθηκε με τη λέξη Άόρατος. Άχ! αυτή ή λέξη που μās λείπει!

«Τίποτα, λέει το «πιστέβω», άστε τις λέξεις, κι έμπρός στο έργο. Πάρτε άλλος το φαλλό, άλλος τη μήτρα και με τη συναίστηση της υπέρτατης ευθύνης, πληθύνεστε ως ή άμμος της θαλάσσης και κληρονομήσατε την γήν κ.λ.π.» Προς τι λοιπόν οι ύστερισμοί, άφου θέλαμε να φτάσουμε έδώπερα; Συγχαίρω τόν προφήτη, γιατί έσωσε τόν έαυτό του. Και θέλει τώρα να μās δείξει τόν τρόπο της σωτηρίας για να σωθούμε κι έμεις. Κι έδώ ίσα ίσα είναι το πρόβλημα. Γιατί με τις λέξεις και τους άρθμούς είναι εύκολη ή σύγχιση. Ένα έλαχιστότατο λάθος και βρισκόμαστε μακρυνά ξημερωμένοι. Φεύγουν οι πιστοί, σκορπίζει ή κοινωνία.

Πόσο βασανίζονται οι άνθρωποι διχοτομώντας τόν έαυτό τους. Τέντωσαν το νού τους κι έζωσαν τη γή. Τόν ξανατέντωσαν κι έζωσαν το πλανητικό σύστημα. Μά και τά χέρια τους να τέντωναν έτσι, άφότου νιώσανε τόν έαυτό τους, σίγουρα τά χέρια τους θα είχαν ως τά σήμερα μακρύνει τόσο που θα μπορούσαν να πιαναν το φεγγάρι. Ξέρετε πώς το μωρό παιδί στην άγκαλιά της μάνας του άπλώνει τά χεράκια του να πιάσει το φεγγάρι. Άν, άντι άλλη άγωγή, του τεντώναμε μόνο το χέρια; Μά είτε είχαμε χέρια τόσο μακρυνά, που να μπορούσαμε να πιάναμε το φεγγάρι, είτε τόσο κοντά που να μη φτάναμε να βάλουμε τη μπουκιά στο στόμα μας, πάλι το ίδιο θάμαστε δυστυχημένοι. Το παράδειγμα τούτο, όσο άπροσδόκητο κι άν παρουσιάζεται, και σαν χωρατό τάχα, είναι όσότοσο άξιόλογο. Έχουμε χάσει το Θεό μας, με το να χάσουμε την άρμονία του είναι μας, την ΥΓΕΙΑ. Δέν ξεδιψάμε, γιατί το μάτι μας, όπως λένε, δέ χορταίνει, δηλαδή ό νοός μας. Ένας νοός άδηφάγος, πάντα λιμασμένος και λιχούδης κι άχόρτατος, φουσκωμένος σαν υδρωπικός από όλες τις έγκυκλοπαίδειες του αιώνα μας και μια καρδιά που τρέχει πίσω του λαχανιασμένη, άποκαμωμένη. Αυτό είναι άκράτεια και δέν το προστάζει αυτό ή φύση. Είμαστε νεκροί ζωντανοί.

Και είναι άνάγκη άκόμη να συννεοηθούμε. Τι τελοσπάντων έννοούμε σα λέμε «νοός» και τι «άλήθεια»; και τι «έγκράτεια» και τι «ύγεια»; Δέ μπορεί κανείς να σώσει μόνο τόν έαυτό του. Η γενική σωτηρία σώζει. Μόνο μέσα στην κοινωνία βρισκόμαστε καλά, σαν το

πάρτι μέσα στο νερό. Μόνο τόν άλλο μπορούμε να σώσουμε, και μόνο του άλλου ή σωτηρία σώζει και τόν έαυτό μας. Μόνο στην ευτυχία του άλλου θα στηριχτεί ή δική μας ευτυχία. Ότι σφίγγει την καρδιά μας πρέπει να το ειπούμε στον άλλον. Και σα να μου μυρίζεται, πώς το χρέος μας έτούτο στον άλλον δέν το νιώθουμε. Δέ νιώθουμε πώς το χρέος μας έτούτο έχτελώντας, τόν έαυτό μας ώφελοόμε. Σα να μου μυρίζεται, πώς συχνά λέγοντας «νοός» έννοούμε τη φαντασία.

Η φαντασία είναι ό σπόρος της ζωής. Το σχέδιο μέσα στο σπόρο της ζωής. Είναι πάντα και παντού. Είναι το στοιχείο που έχουμε. Στοιχείο σαν άγέρας, νερό, φωτιά. Η φαντασία χώρισε το σκοτάδι από το φώς, τη δυστυχία από την ευτυχία. Μέσα στην πραγματικότητα που είναι ουδέτερη, ή φαντασία έπλασε το άρσενικό και το θηλυκό. Η φαντασία πλάθει τά σχέδια για όσες μορφές θα πραγματοποιηθούν στο μέλλον. Και κάθε ένα τέτοιο σχέδιο είναι και μια ευτυχία. Κάτι που δέν υπάρχει, μα πρέπει να δημιουργηθεί. Είναι το όλο ένα καλύτερο. Όποιος βάζει το άφτι στη φωνή της φαντασίας, ποθεί για τη μελλοντική δημιουργία.

Η φωνή της φαντασίας άδύνατο να έκφραστεί με λέξεις και άριθμούς. Η φωνή της φαντασίας έκφράζεται με την τέχνη. Έκείνος που κλείνει τ' άφτια του στη φωνή της φαντασίας χάνει την ευτυχία, γιατί δέν έχει πια μελλοντική δημιουργία. Ό έρωσ σβύνει. Το σκοτεινό χάος του φιληδονισμού σκεπάζει τη ζωή, γιατί τώρα κυβερνάει ό νοός, οι λέξεις κι οι άριθμοί, ό πόθος για το παρελθόν.

Η φαντασία δημιουργεί στο σπόρο μέσα τη μορφή του λουλουδιού του. Φτιάνει τους πρώτους Θεούς, τά καλύτερα πρότυπα. Έτσι έγινε ή πρώτη τέχνη. Η τέχνη είναι μια νίκη, ένα κατορθωμα, ένα σχέδιο, μια μορφοποίηση του μέλλοντος. Η τέχνη έκφράζει τά σχέδια της φαντασίας και ή ζωή συμμορφώνεται μ' αυτά τά σχέδια. Κάθε συμμόρφωση τη ζωής μ' αυτά τά σχέδια ήταν κι ένας άθλος, μια νίκη, που προϋποθέτει μίον άπόφαση και αυτή πάλι μια πίστη. Η τέχνη πρέπει να γεμίζει την ψυχή με πόθους για το καλύτερο και να συδαιλίξει την πίστη στα σχέδια της φαντασίας. Όποιος χάνει τη φωνή της φαντασίας γίνεται στείρος. Μαραίνεται. Ένα μουσειό με μούμιες, όπου μόνο ή έλεεινή νοσταλγία των περασμένων βασιλέβει. Σκόνη και μούχλα και τρώμος του θανάτου. Όποιος όμως άκούει τη φωνή της φαντασίας δέ φοβάται το θάνατο. Έρχεται σαν ξαλάφρωμα στον κουρασμένο, σαν χόρταση στον πεινασμένο. «Και πλήθυναν οι ήμέρες του, και είδε παιδιά από τά παιδιά του και ξαναμωράθηκε. Και τότε ό Κύριος τόν κάλεσε...»

Όσο έχουμε φαντασία, άδιαφορούμε όλοτελα για το θάνατο. Γιατί ή φαντασία που μās σπρώχνει όλοένα στη ζωή, πλάθοντας όλο και καινούργια σχέδια, όλο και νέες μορφές, αυτή και στο θάνατο δίνει μια μορφή τέτια, που τόν βλέπουμε σα μια άσκήμια, ένα από τά πολλά κακά που μās βρίσκουν κι όχι πάντα το χειρότερο. Μά ποτέ ποτέ δέν τόν βλέπει ό άνθρωπος το θάνατο όπως ό καταδικος την ώρα που τόν πάνε στην κρεμάλα. Έτσι μόνον όποιος έχασε τη φαντασία του τόν βλέπει.

Μά ή φωνή της φαντασίας μόνο από ένα γερό κορμι, άρμονισμένο από την ύγεια, βγαίνει καθαρή, όπως μια καθαρή νότα μόνο από γερό βιολί μπορεί να βγει. Γι' αυτό έχουμε και τέχνη γερή και τέχνη άρωστη. Άν δέν είχαμε την τέχνη, τη γερή τέχνη, οι άνθρωποι θα είμαστε σκληροί και άδιάφοροι. Αυτή καλλιεργεί τη συμπάθεια και τόν πόθο για το καλύτερο και προκόβει τη ζωή του ανθρώπου. Η τέχνη έπισημοποιεί τη ζωή. Και ή θρησκεία είναι τέχνη που για πραχτικούς σκοπούς τη ντύνουν με το μυστήριο και το θαύμα (θεία χάρις, μαγεία κ.λ.π.) Κι ό πραχτικός σκοπός είναι ή άπαραίτητη πίστη. Ό άπλοικός άνθρωπος διαβάζοντας ένα διήγημα συγκινείται, μα ύστερα ρωτάει κιόλας άν έγιναν, άλήθεια, αυτά που διάβασε. Κι άν του πεις, πώς είναι ψέματα, άπογοητέβεται και ή συγκίνηση του σβύνει. Γιατί; Γιατί έκλεισε το στρείδι της φαντασίας. Γι' αυτό οι θρησκείες προσπάθησαν πάντα να συντηρήσουν την πίστη με μαγείες. Η θρησκεία μας σήμερα έμας των χριστιανών έξαφνα είναι ή έβραϊκή μυθολογία και ποίηση, τά τέσσερα διηγήματα των ευαγγελίων με τη διδαχή του Παύλου και τη μυστικοσυμβολική άποκάλυψη, όλη ή κατοπινή βυζαντινή δήθεν ποίηση, ή μουσική, ή εικονογραφία, και τέλος ή έκκλησία που είναι το άρχαιο έλληνορωμαϊκό θέατρο, δηλαδή ή σκηνοθεσία όλων αυτών των παραγόντων. Άν τώρα όλα αυτά δέν είχαν και τη θεία χάρι, θα ήταν μοναχά τέχνη. Και ό Χριστός θυσιάστηκε κιόλας για να χτυπήσει ίσα ίσα αυτή τη μαγεία. Και σήμερα να ξαναρχόταν πάλι θα φώναζε: «Δέν ήρθα για να χα-

λάσω τὸ νόμο, παρὰ νὰ τὸν διορθώσω. Ἦρθα νὰ διώξω τοὺς παπάδες. Ἦρθα νὰ κατάρ-
γῃσω τὴ μαγεία καὶ νὰ ἀφήσω στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου τὴ συμπάθεια, δηλαδή τὴν ἀγάπη».

Νωρίτερα κι ἀπὸ τὸ Χριστὸ ἦρθαν οἱ Ἕλληνες. Αὐτοὶ οἱ πρωτάκουστοι ἐπαναστάτες,
αὐτοὶ κατάργησαν τὴ μαγεία καὶ τὸ μοναρχισμὸ καὶ κόνεψαν δημοκρατία καὶ τέχνη. Μὰ ἡ
Ἀνατολή, ἡ χώρα τοῦ μοναρχισμοῦ καὶ τῆς μαγείας, ποὺ δὲ μπόρεσε μὲ τίς στρατιᾶς καὶ τοὺς
στόλους τῆς νὰ πνίξει αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση, τὸ κατάφερε μὲ δυὸ ξιπτόλητους ἑβραίους. Γιατί;
Γιατὶ τὸ ἴδιο καὶ τότε, βρῆκε τὴν εὐκαιρία, ὅπου ἀπὸ τὸ παρατέντωμα τοῦ νοῦ καὶ τὸ φι-
ληδονισμὸ ἢ ἀνθρωπότητα εἶχε χάσει τὴν υγεία τῆς κι εἶχε γίνει ὑστερική.

Σήμερα κάτι τέτιο λές καὶ πάει νὰ γίνει πάλι στὸν κόσμῳ. Ὅμως σήμερα ὁ σπόρος ὁ
ἐλληνικὸς ἔχει φυτρώσει κι ἀπλωθεῖ. Ἡ Δημοκρατία καὶ ἡ Τέχνη παλέβουν τώρα μὲ δυ-
νατὰ ὄπλα ἐνάντια στὴ μαγεία. Ἡ Ἀνατολή, μὲ τὴ σειρά τῆς, ξυπνάει ἀπὸ τὸ φαιρικό λή-
θαργο. Ἡ δροσερὴ πνοὴ τῆς φαντασίας καθαρίζει καὶ ζωογονεῖ. Χρέος μας νὰ κλείσουμε τὰ
ἀφτιά στὸς ὑστερικούς καὶ ν' ἀφογκραστοῦμε τὴ φωνὴ τῆς φαντασίας.

Ἐγκράτεια καὶ τέχνη. Καὶ ἡ τέχνη σας νὰ μὴν ἀμφιβάλλει, παρὰ νὰ πιστέβει. Νὰ μὴ φλο-
γίζει, παρὰ νὰ ξεδιψάει. Ὅχι μουσεῖο, ὄχι ἀνατομεῖο, παρὰ ἔργο τελειωμένο κι ἀφεγάδιαστο
σὰ μωρὸ παιδί, σὰ ζῶο, σὰ λουλούδι. Προπαντὸς νὰ μὴν κοματιάσετε τὸν ἀνθρώπο. Ἡ
μορφὴ, κάθε μορφὴ πρέπει νὰ μᾶς εἶναι ἱερὴ, γιατί ἡ πίστη μας εἶναι ἡ «*ὁμορφιά*» δηλαδή ἡ
μορφὴ ἢ τελειωμένη. Δὲ θὰ πεθάνουμε, ἐπειδὴ κάνουμε τέχνες, μορφοποιοῦμε τὸ ἀμόρφωτο,
ἐπισημοποιοῦμε τίς στιγμὲς τῆς ζωῆς καὶ σudaυλίζουμε τὴν ἀγάπη στὴν καρδιά τοῦ ἀν-
θρώπου καὶ τὸν πόθο γιὰ τὸ καλύτερο.

Κάνετε τέχνη, ὅσοι ἔχετε υγεία καὶ τὸ χάρισμα ν' ἀκούτε τὴ φωνὴ τῆς φαντασίας. Μὰ
τέχνη. Νὰ φωτᾶει σὰν ἥλιος ποὺ κρέμεται στὰ μεσοῦρανα. Φτιάστε τὸ καλύτερο πρότυπο.
Δεῖξτε μας τίς μελλοντικὲς ωραιότητες. Ὅχι τίς φρίκες, ὄχι τίς ἀηδίες, ὄχι τοὺς τρόμους,
ὄχι ἀρώστιες κι ἐκφυλισμούς καὶ σαπίλες, ὄχι τὸ ἀσκημο. Βάλτε τὸ τραγικὸ καὶ τὸ κωμικὸ
χώρια καὶ μαζί καὶ βάλτε πρῶτα καὶ κύρια τὴ συμπάθεια, ποὺ φτιάνει τίς κοινωνίες. Φτιάστε
τὸ Θεό, μὴν τὸν χαλάτε. Γιατί ἡ μορφὴ του εἶναι ἡ μορφὴ μας, ἡ μορφὴ μας ἢ μελλοντικὴ.
Δὲ φτάνει τοῦτο; Μὰ μπορεῖ τότε νὰ σοῦ φτάσει μιὰ λέξη, ἓνας συλλογισμὸς;

Μὴν κοιτᾶς τὸ ἐγώ, παρὰ μ' ἀνοιχτά, ἀγρυπνα μάτια τὸν ἄλλο. Θὰ τὸν γνωρίσεις
μόλις βάλεις ἀγάπη στὴν καρδιά σου. Ἀγάπη καὶ πλησίον θὰ εἶπει ἐγκράτεια καὶ υγεία
καὶ τότε θὰ ἴδεις τὰ πολιτεύματα καὶ τὰ «πιστέβω» νὰ γίνουν ἀφηρημένες λέξεις, ὅπως
κι οἱ Θεοί. Κάνε τέχνη νὰ γεμίσουν οἱ στιγμὲς τῆς ζωῆς ἀπὸ μελλούμενες ὁμορφιὲς καὶ
—μὴν ξεχνᾶς—βάλε τὸν πλησίον σου μέσα, ὄχι τὸν ἑαυτὸ σου. Ἀγάπη εἶναι ἡ ζωὴ μας καὶ
μορφὲς ἢ τέχνη μας.

Υ. Γ. Εἶχα γράψει τὰ παραπάνω, ὅταν εἶδα στὰ βιβλιοπωλεῖα δίπλα στὴν «Ἀσκητικὴ»
τὸ «Νικηφόρο Φωκά» ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ κ. Καζαντζάκη μὲ μορφὴ τραγωδίας, σὲ στίχους.
Ὅ,τι ξέρει ὁ νοικοκύρης δὲν τὰ ξέρει ὁ κόσμος ὅλος. Ὁ Καζαντζάκης σὰ νὰ ἤξερε ἀπὸ πρὶν
τὴν ἀπάντησή μας, παρουσίασε κιόλας καὶ τὸ ἔργο του. Μιὰ ματιὰ στὸ «Νικηφόρο Φωκά»
δείχνει πῶς τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι ἡ «Ἀσκητικὴ» βαλμένη σὲ στίχους καὶ μορφὴ θεατρικὴ. Ἔχει
ἀπολυτρωθεῖ ἐδῶ. Καταδικάζει τὸ φιληδονισμὸ καὶ πιστέβει στὴν ἐγκράτεια. Μπράβο του
γι' αὐτὸ. Μὰ ἡ τέχνη του δὲ λυτρώθηκε ἀκόμη. Βαστάει μέσα τῆς τὸ σαράκι τοῦ φιληδο-
νισμοῦ καὶ τοῦ ἐγῶ. Εἶναι ωραία (ωραία γλώσσα, ωραῖοι στίχοι, ωραῖοι ρυθμοί, ωραῖες εἰκό-
νες) μὰ σὰν αὐτὲς τίς γυναῖκες ποὺ ἡ ωραιότητα τους εἶναι σαρκική. Μοιάζει ἀκόμη πολὺ μὲ
τὸ Χόφμανσταλ. Ὅμως δείχνει πῶς ἀργὰ ἢ γλήγορα θ' ἀνέβει. Καὶ δὲν πρέπει νὰ νομίζει, πῶς,
μὲ τὸ νὰ λέει πῶς τὸ ἔργο του αὐτὸ δὲ γράφτηκε γιὰ τὸ θέατρο, δικαιολογεῖ τίποτα. Χρω-
στάει νὰ νὰ μᾶς δώσει τὸ καλύτερο. Σὲ μᾶς τοὺς ἄλλους. Ν' ἀπαρνηθεῖ τὸν ἑαυτὸ του
ὀλότελα, αὐτὸ εἶναι χρέος του. Καὶ νὰ μᾶς δώσει τέχνη.

Π. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

ΔΥΟ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Γιὰ νὰ κρίνεις τὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη ὀφείλεις νὰ μιλήσεις γιὰ τὸν ἴδιο τὸ δημιουργό.
Γιατὶ στὰ ἔργα του ζεῖ ὁ ἑαυτὸς του—μιὰ ψυχὴ ἀνήσυχη, ἀνήμερη καὶ πονετικὴ.
Ὁ Νικηφόρος Φωκάς, τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο, εἶναι μιὰ μάσκα ποὺ σκεπάζει τὴν ἐκστατικὴ,
ὀρμητικὴ ψυχὴ τοῦ Κ. Ἀνεβαίνει, κατεβαίνει τὴ φριχτὴ σκάλα τοῦ χαμοῦ καὶ τῆς σωτηρίας,
μαζὶ μὲ τὸν ἥρωα του, ὁ δημιουργός. Χύνεται ἀδιάκοτα, ἀνένδοτα, πρὸς ἓνα τραγὸν ἀνή-
φορο μὲ βουβὴ ἀγωνία κι ἀφήνει κραυγὲς ξοπίσω του σὰν ἀπλοκαμούς νάδραξει τοὺς ἀδερ-
φούς του καὶ νὰ τοὺς σώσει.

Ὁ Κ. δὲ διαφέρει στὰ ἔργα του. Ὅλα εἶναι μιὰ τρικυμία, μιὰ συναρπαγὴ, ἓνα ἀνυπό-
μονο φτερούγιασμα, μιὰ φευγαλέα ματιὰ, ἓνας ἀγῶνας ἀπελπισμένος νὰ κάμει νεῦμα στὸς
σύντροφους τῆς μάχης.

Ἔχω μπροστά μου τὰ δυὸ τοῦ ἔργα: «Ἀσκητικὴ» καὶ «Νικηφόρος Φωκάς» κι ὅσα ἄλλα
πού, ἀδημοσίεфта, μοῦ ἐμπιστέφτηκε. Σ' ὅλα ἀπλοκλαδίζεται σὰν αἷμα, σὰ ρέουσα φλόγα,
ἡ μυστικὴ ὀρμὴ, ὁ ἀτσαλένιος θυμὸς τοῦ Κρητικοῦ. Οἱ ἥρωες του εἶναι ὁ Ἄνθρωπος. Τὰ
σώματα τῶν ἡρώων του εἶναι μιὰ φωτεινὴ ρεοῦμενη μάζα—ἡ Ἀνθρωπότητα. Μάχονται,
τραγουδοῦνε, κλαῖνε, χυμοῦνε μὲ σφιχτό, ἀνένδοτο στόμα πρὸς τὸ χαμό, τινάζονται σὰν κο-
ράκια νὰ δράξουν πρὸς τὴν πάμφωτη τους φθορὰ τοὺς νηφάλιους ἀδερφούς.

Ἔτσι, φλόγες, πυρινὲς γλώσσες, τινάζει πάνω στὸς ἥρωες του ὁ Κ. Σκύπτει ἀπάνω
τους καὶ τοὺς φυσάει τὴν ἅγια προφητικὴ πνοὴ καὶ τοὺς κατακαίει. Ἀναθυμίζομαι ἓναν
πίνακα τοῦ Γκρέκο: τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸς Ἀπόστολους. Ἐνας μαθη-
τῆς τρομάζει, βάζει τὰ χέρια του πάνω στὴν κεφαλὴ του γιὰ νὰ προφυλαχτεῖ καὶ τὰ χέρια
του ἀνθρακώνονται. Ὅμοια, λέω, οἱ ἥρωες τοῦ Κ. στὴν παράφορη μανία τοῦ δημιουργοῦ,
θάντιστέκονται μὲ ἀνθρώπινο δέος.

**

Στὴν «Ἀσκητικὴ» δὲ μιλάει μὲ ξένο στόμα. Μιλάει ὁ ἴδιος ὁ Κ. μὲ τὴ θρησκευτικὴ,
ἀπρόσκοπτη εὐλιχρῖνεια τῆς ἐξομολόγησης. Εἶναι ὁ Ζαρατούστρας ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ
βουνό, ὕστερα ἀπὸ τὴ μακρόχρονη γόνιμη ἀσκησι, γιομάτος σοφία, πλημμυρισμένος συμπό-
νεση κι ἀγάπη. Κατεβαίνει σὰ Θεὸς γιὰ νὰ κηρύξει μ' ἑξαλλὴ πίστη τὸ μεγάλο χρέος.

Πνιγμένος ἀπὸ τὸ στενό, ἀκίνητο ἀέρα τοῦ ὕλισμοῦ, ἀνικανοποίητος ἀπὸ τὸ γλυκὺ ἰδεα-
λισμὸ, μάχεται νὰ βρεῖ ἀπάντηση, σὲ νέα σύνθεση, στὰ θεμελιακά, γεμάτα ἀγωνία, προβλή-
ματα, ποὺ ζεῖ εὐλιχρῖνά, μὲ καρδιά ζεστή, ὁ ἴδιος. Μὲ τὸ μυαλὸ νηφάλιο, ἀκροποδίζει τρέ-
μοντας μὲ πρὸς τὴν ἄβυσσο τούτη, καὶ μὲ ἐγκαρτέρηση, μὲ βουβὴ ἀποφασιστικὴ, μὲ
ἀσκησι συντάζει τίς δυνάμεις του κι ἀντικρίζει τὸ τρομαχτικὸ πρόβλημα. Βρίσκει, χωρὶς
ἄλλο, τὴ λύση καὶ κηρύττει τὸ Δεκάλογό του.

Ἄερας σὰ μέταλλο εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα ποὺ σπαθίζεται ἀπὸ τὴν ὀρμητικὴ αὐτὴ ἀστραπή.
Νιώθεις πῶς τὸ ἔργο ἀχνίζει. Ὁ δημιουργός του, γιὰ νὰ τὸ θρέψει, δρασκέλισε τὰ βουνὰ ἀπὸ
Ἀνατολὴ ὡς Δύση, οἱ στεριὲς κι οἱ θάλασσες ἀνεβοκατέβηκαν μέσα στὴν κεφαλὴ του, τὸ
μυαλὸ του τὸ σύγκλυσε ὁ ἀνθρώπινος γόος κι ἡ σοφία. Τώρα μάχεται νὰ πολιορκήσει μὲ
λόγια τὴν ἀσύννοχη τούτη στρατιὰ τῶν ὀραμάτων καὶ νὰ τὴν πυκνώσει σὲ μιὰ κραυγὴ, σ' ἓνα
κῆρυγμα ποὺ νὰ συνεπάρει σὰν ἀνεμὸς τοὺς ἀδερφούς.

**

Ἡ «Ἀσκητικὴ» εἶναι ἓνα ἔργο διαποτισμένο ἀπὸ ψυχὴ ἀντρίκια. Μὲ θάρος, στὸ κῆρυγμα
αὐτοῦ, ἀναγνωρίζεται τὸ σύννοχο τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, μὲ ἀπόφαση ἀρχίζει τὸ ξεκίνημα, τὸ
ξεσηκώμα, μὲ τὸ ἀνθρώπινο ἀδύναμο ἐφόδιο, σὰν ἀνταρσία στὸ γραφτὸ χαμό. Μὲ νοῦ ἤσυχο,

άπελπισμένο, σπρώχνεται ο 'Αγωνιζόμενος ν' αγαπήσει την πορεία του και νά πει: «Τίποτα δεν υπάρχει. Μήτε ζωή, μήτε θάνατος· θωρώ την ύλη και το νου σά δυό άνυπαρχτα έρωτικά φαντασμάτα και λέω: Αυτό θέλω!»

Τούτο είναι η Προετοιμασία. Κι ακολουθεί η φοβερή πορεία. Ο άνθρωπος, ο πρόγονος, η ανθρωπότητα, η γή, όλα μέσα στο σώμα του 'Αγωνιζόμενου φωνάζουν. Και τούτος, κάτω από το ανέλδοτο μάτι του «'Αφρικανού» Θεού ανεβαίνει το μάταιο, ανέλπιδο, ανήφορο με μυστική ύποταγή, βέβαιος, πώς σωτηρία δεν υπάρχει.

Νιώθει το Θεό του σαν γρόθο άνάμεσα σε ουρανίσκο και σαγόκι και προστάζει του: 'Αποφάσισε! Αυτό πηρός, τον κρατάει από τὰ νεφρά, με τους άπλοκαμούς του, νά μην πέσει. Τον ψυχώνει, του φυσάει την άγια μανία, τον κάνει σύντροφο και του σφυρίζει: Θα πατήσω άπάνω σου για νά σωθώ, δεν είμαι ο παντοδύναμος, δεν είμαι ο αιώνιος νικητής. Βάστα ήρωικά τον άγώνα σου και σώσε με! Του άνοίγει έξοδο και τον σπρώχνει στην πράξη.

Με την άγωνία, με τον άγώνα, με μυστική ταύτιση μ' ένα κομάτι ύλη, ρίχνεται ο 'Αγωνιζόμενος νά σωθεί και νά λευτερώσει το Θεό.

«Ο κάθε άνθρωπος έχει ένα κύκλο δικό του από πράματα, από δέντρα, ζώα, ανθρώπους ιδέες—και τον κύκλο τούτο έχει χρέος αυτός νά τον σώσει. Κανένας άλλος. Άν δεν τον σώσει, δέ μπορεί νά σωθεί.

—'Αν είσαι εργάτης, δούλεβε τή γής, βοήθα τη νά κορπίσει.

—'Αν είσαι πολεμιστής, μη λυπάσαι.

—'Αν είσαι σοφός, πολέμα στο κρανίο, σκότωνε τις ιδέες. Δώσε μάν άλλη ιδέα πιο άπλόχωρη στο Θεό σου για νά κατοικήσει!

—'Αν είσαι γυναίκα, άγάπα!

Και κηρύχεται ο Δεκάλογος: «Πιστέβω σ' ένα Θεό, 'Ακρίτα Διγενή, στρατεβόμενο, πάσχοντα, μεγαλοδύναμο, όχι παντοδύναμο, πολεμιστή στα σύνορα, στρατηγό, αυτοκράτορα σε όλες τις φωτεινές δυνάμεις, τις όρατες και τις άόρατες.

Πιστέβω.

* * *

«Όχι με λόγο, παρά με άστρατές» (Νίτσιε). Τούτος, θαρώ, ο άφορισμός ταιριάζει στο παράφορο κήρυγμα του Κ. Στο θαυμαστά άρχιτεχνημένο αυτό τραγούδι ο λόγος φανερώνεται άδύναμο μέσο νά δείξει τη θερμότητα του Θεού, που ζητάει συντρόφους και κράζει σαν άρπαχτικό πουλί τους άδερφούς. Γιατί γλυκιά άνάσα η ήσκιος δεν υπάρχει εδώ. Φλόγινη είδη κατεβαίνει ο Θεός, μιά καρδιά που θέλει κάποιους νάρπάξει, νά τους σώσει, και νά σωθεί. Χύνεται χωρίς άναβολή προς την άστερογειτόνη κορφή, ακολουθώντας την άσπρη, ματωμένη γραμμή, την «κόκινη γραμμή που με άγώνα άνηφορίζει από την ύλη στα φυτά, από τὰ φυτά στα ζώα και από τὰ ζώα στον άνθρωπο».

Η συνείδηση της έφήμερης παρουσίας μας χύνεται σ' όλο το έργο. Με άνυπομονησία, με άπελπισία προβάλλει, μόνη σωτηρία, ο άγώνας. Ένας άγώνας χωρίς ύποχώρηση, χωρίς έλεος. Ένας έλιγγος που τον άντικρίζουμε χωρίς τρόμο, με γεναιότητα και έγκαρτέρηση.

Η «'Ασκητική» δεν άποζητάει τον τίτλο φιλοσοφία που θα της έπρεπε, ούτε φιλολογία που είναι κατώτερο από την πρόθεση του δημιουργού. Είναι μιά κραυγή άπελπισμένη και «περίφοβη», ένα σημάδι τρεμάμενου λιχανού που σηκώνεται νά δείξει το δρόμο της σωτηρίας πριν μαρσδεί και πέσει.

«Ένα σύνθημα, σά συνωμότες, ένα λόγο άτλό νά προφτάξω νά πω στους συντρόφους!»

Άπόκριση το νεύμα τούτο θα βρει μονάχα σ' όσους άποζητούνε την Εύθύνη, μονάχα σ' όσους αντίκρισαν την Άβυσσο και δεν ύποχώρησαν. Σ' όλους που το αίμα τους φέρνει κύκλο, γερό ακόμα, μέσα στις φλέβες τους. Σ' όλους που άγρύπνησαν, συντηρώντας την άγωνία που ψάχνει για έξοδο.

Ένα τάγμα ανθρώπους, που έφυγαν από τη θεϊκή τάχη νηφαλιότητα και τη θηλυκή βολεμένη προσαρμογή, προσιμένει ο Θεός νά σηκώσουν τὰ γεναία κεφάλια και νά μιλήσουν με φωνή δονούμενη: Συντάζομαι κι εγώ μαζί σας! Συντάζομαι κι εγώ μαζί σας!

Άνεμος φύσηξε νά σάς συνεπάρει προς τις κορφές, άδερφοί. Η γή θα καταπιεί τους δεν άκούσουν, πριν προφτάσουν νά γίνουν πνεύμα.

Άνεμος φύσηξε και φέρνει το τραγούδι προς τον Έρχόμενο. Και δές! πώς οι σύντροφοι αποφασίζουνε:

Στην άπαιτη τούτη ροή που δεν έχει τέλος, στο άπελπισμένο αυτό άνακύλισμα της ύλης, που άφθαρτη αλλάζει μορφές, εγώ θα βρω μιά λύση και θάνοιξω διάβα φεγγερό, πολεμάντας· θα ψυχώσω τις μυστικές δυνάμεις μου, θάναφτερώσω τις όρμες μου, θα τινάξω του ανθρώπου τὰ πάθη, θα χυθώ στο χαμό σκληρός και θα πολεμήσω παραστάτης στο «Θεό» μου που κινυνέβει πάσα στιγμή!

* * *

Ο ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΦΩΚΑΣ. Ένα «ιστορικό δράμα» γίνεται θέμα της τραγωδίας τούτης του Καζαντζάκη. Ο Νικηφόρος Φωκάς, ο στρατηγός, ο άσκητής, ο άτσαλος θυμός κι η μυστική έγνοια, σηκώνεται σά φλόγα στο βαρύ, γεμάτο ύποψίες και χαμούς, άέρα του Βυζάντιου και γλωσσίζει πορφυρά λαμπαδιάζοντας τότε πάνω στους σμαλτωμένους τοίχους του παλατιού, τότε στα πολύχρωμα ψηφιδωτά του ναού.

Περιεχόμενο της τραγωδίας είναι οι τελευταίες στιγμές του Νικηφόρου κι η άρπαγή της βασιλείας από τον Τσιμισκή, με τη βοήθεια της αυτοκρατορίσας Θεοφανώς. Μά ψυχή και πάθος του έργου είναι η φοβερή έσωτερική μάχη των δυό αντίδρομων ρεμάτων, που άπαντήθηκαν στο χωματένιο άδύναμο στήθος του Νικηφόρου Φωκά.

Χορός σκλάβες, σά δαιμόνια, γεμάτες μίσος, μās μπάζουνε στην τραγωδία. Η Ρούσα, η Σαρακηνή, η Βουλγάρα, η Κρητικιά, η Κυπριώτισα, όλες γροικώντας τη φωνή της ράτσας και του χωμάτου τους, τραγουδούν, στρινιάζουν, καταριούνται, ύφαινουνε τραγούδι θανάσιμο για το Νικηφόρο, ώσπου νά μπει νά του προσπέσουν πίστομα, κράζοντας: Άγιος! Άγιος!

Κι άπόψε, ως σκύλα όσμιζοντας σε, λαχταρίζω σφαγή!

Άδετας νάναι ο σπόρος του,

άκαρπο το δεντρί του

καταραμένη η ρίζα του στον αιώνα!

Σαν φαντάσματα χορέβουν οι θυγατέρες τούτες της γής, που ματοκύλισε ο Νικηφόρος. Η αίθουσα του θρόνου είναι γεμάτη από τις νίκες του, που του τραγουδούν προφητικά το γαμό.

Μιά μαλάζει κέρνιο το όμοίωμα του, το άναγελά, το παίζει στα δαχτύλια, το διαμελίζει:

Το κέρνιο κορμί του κόψτε το και πάρτε

ποιά το πόδι, ποιά το χέρι

κι' εγώ του παίρνω το κεφάλι

με το μαχαίρι!

Μπαίνει η Θεοφανώ. Άμέσως άρχίζει νά φαίνεται ο ταραγμένος σκοτεινός άέρας της συνωμοσίας. Έρχεται ο Μιχαήλ και διηγείται του φανατικού λαού την ταραχή κι άγγέλνει το πάρομο της Άντιόχειας. Τίγρισα, τότε λαφίνα, η Θεοφανώ παραστέκει, σμίγει τὰ φρούδια της και γροικά. Κρατεί σά μήλο μιά ζωή στα χέρια της και παίζει και τρομάζει.

Φτάνει ο Νικηφόρος. Τάπόμεμα γυρνώντας από τον Ίπτόδρομο, του σφεντόνησαν πέτρες και τάγιο κερμιπαρά του κούτελο χαράχτηξε από το μαβί αίμα. Ο Βούρτσος πήρε την Άντιόχεια, οι δημάρχοι ξεκινούν νά πάνε του λαού το παράπονο η το θέλημα, η βασίλισσα τον άπαρσιένει, ο Τσιμισκής συντηρά την άπόφαση, κανείς δεν παραστέκει κι είναι του γραμμένος ο χαμός.

Παρμός, λέει, της Άντιόχειας και χαλασμός του Νικηφόρου! Όρημτικά, ανέλεπτα του μιλεί η Θεοφανώ. Ο άέρας είναι πλήθιος σύνεφα κι είναι έτοιμος νά πέσει ο κεραυνός.

Το παλάτι γιομίζει. Δημάρχοι, πολεμιστές, ο Μιχαήλ, ο Βούρτσος, ο χορός, ένας κόσμος συντάζεται έχτρος ένάντια στο Νικηφόρο. Οι Δημάρχοι ζητούνε στάρι, οι πολεμιστές έλαλάζουνε για το πάρομο της Άντιόχειας, ο Νικηφόρος άναστατώνεται από το μήνυμα. Τρέμει, μανία τον συνεπαίρνει κι άρχίζει νάκούει τη μυστική φωνή του τέλους. Καθώς γλώσσες πυρκαγιάς νιώθει νά του γλύφουνε το κεφάλι του στρατέματα ψυχές και στα μάτια του πλαταίνει το δράμα του Κυρίου.

Ὁ ἥρωας τοῦτος, πού σηκώνει στοὺς ὤμους του μιὰ σειρά νίκες στὴν Κιλικία, στὴν Κρήτη, στὴν Κύπρο, στὴ Συρία, στὴ Βουλγαρία, παντοῦθε ὅπου κατέβασε τὸ βαρὺ χέρι του. Τρέμει σὰ φύλλο κάτω ἀπὸ τὸ ἀτάραχο μάτι τῆς μοίρας καὶ τοῦ Θεοῦ, του πού τὸν «βαραίνει σὰ μυλόπετρα».

Καὶ μέσα στὴν Ἁγία Σοφία, ὅπου χύνεται γροικώντας τὸ κάλεσμα τοῦ Κυρίου, τὸ βράδι—πού οἱ σκιές πλαταίνουν τὸ ναὸ καὶ τὸν σηκώνουν ἕνα δάχτυλο πάνω ἀπὸ τὴ γῆ ἀλαφρὸ σὰ σκιάδι—ὁ Χριστὸς ξεκολᾷ ἀπὸ τὰ ψηφιδωτὰ καὶ κατεβαίνει σὰν ὄραμα σκληρὸ μπρὸς στὸν κυμαινόμενο ἀβέβαιο νοῦ τοῦ Νικηφόρου.

Κι ἀρχίζει ὁ μάταιος, χωρὶς ἐλπίδα, ἀγώνας τοῦ θνητοῦ μετὰ τὸ Θεό του, πού ἀλλάζει μορφές σὰ χαμολέοντας, ἀκολουθώντας τὸ κύμα τῆς ψυχῆς τοῦ Νικηφόρου, καὶ πότε τρέμει γεμάτος πληγές κι αἷμα, πότε στηλώνεται ὀρθὸς, σὰν τὸ θάνατο, μετὰ τεκούρι καὶ δαυλὸ στὸ χέρι. Ἀξιοπόνετος εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ἔπιασε τὴν ἀβέβαιη τούτη μάχη. Πάει νὰ περμαζέψει τὸ Θεό του, κλαίει, ἐτοιμάζεται γιὰ πόλεμο, μὰ τοῦτος ξεκινᾷ σὰ στρατηγός, τινάζει τὴν προσταγή κι ἀρνιέται ἀμοιβή.

Σὲ λίγο, ὅλα τὰ καταπίνει ἡ γῆ, καὶ τὸ ὄραμα περνᾷ, παίρνει τέλος τὸ τραγικὸ αὐτὸ ἰντερμέντο. Τὸ παλάτι πιά εἶναι στρατόπεδο. Ἡ Θεοφανώ, ὁ Βούρτσος, ὁ Τσιμισκῆς, οἱ σκλάβες, οἱ Δημᾶρχοι, ὁ λαὸς του, ὅλοι ἔχουνε σηκωθεί σὰ φίδια νὰ κρεμαστοῦν ἀπὸ τὸ σῶμα του καὶ σουρίζουν τὸ γραμμένο χαμὸ πού σιμῶνει.

Ὁ Νικηφόρος βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δυὸ σπαθιά πού κρούγονται: ὁ Θεὸς καὶ ὁ λαὸς του. Τὸν μίσησαν, τὸν βαρέθηκαν, δὲν τὸν θέλουν πιά. Καὶ τοὺς δυὸ τοὺς ἀντιζέει σὰν πολεμιστῆς καὶ μυστικὰ τοὺς ταυτίζει σὰν ἕνα θεοκατέβατο ἀπειροδύναμο ἐχθρό.

Συνωμότες εἶναι παντοῦ τὰ λόγια μπλέκονται, πουλιά τυφλά εἶναι οἱ ψυχές πού συνάχτηκαν. Καὶ ἦρθε ἡ Στιγμή! Σέρνεται ἡ πομπὴ πρὸς τὸ βασιλικὸ κοιτῶνα κι ἀναζητᾷ τὸ βασιλιά. Τὸν συντυχαίνει γονατιστὸ σὲ ψάθα νὰ φωνάζει τὸ Θεό του, γαλήνιος, τὸ χαμὸ προμένοντας. Τρέμουν μπρὸς στὸν ἀτάραχο καὶ δειλιόυνε. Μά,

εὐτὺς ὁ Βούρτσος τὸ σπαθί
 μὲ βιά τὸ χαρακώνει
 στὴν ἄσειστη βασιλική του κάρα,
 ἀπ' τὸ μεσόφρυδο ὡς κάτω στὸ σαγόνι!
 Προβαίνει ὁ νέος βασιλιάς, ὁ Τσιμισκῆς.
 «Ἄγιος! Ἄγιος!»

κι ἀρχινᾷ τὴ βασιλεία του μετὰ ματωμένο ἀνένδοτο λόγο:
 Καὶ τὴ γυναίκα αὐτῆ, μακριὰ σὲ μοναστήρι
 ξορίζω, τί δὲν πρέπει πλάϊ στὸ μπροσταρόκριο
 τῆς γῆς νὰ ζεῖ τέτιο γλυκὸ κορμὶ γυναίκας!

* *

Στὸ ἔργο τοῦτο ἀναπνέουμε τὸν ἀέρα τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Δέος θεόφοβο κι ἀγωνία: ἀθέλητα μας κυριέβουν τίς καρδιές. Σὰ μουσικὴ πολυκύμαντη κι ὀρμητικὴ κατεβαίνουν μέσα στὸ κεφάλι τὰ χάλκινα λόγια. Μιὰ ρίμα λευτερῆ, ρυθμὸς ἐσωτερικὸς βαθυτάτος, νεῦρο, διαπερνᾷ ὅλα τὰ νοήματα, πάσα λέξη.

Σὲ μιὰ στιγμή, σ' ἕνα ἀνοιγοσφάλισμα τοῦ ματιοῦ, φέξανε, κἀχαν κι ἐξαφανίστηκαν ὅλα τὰ πρόσωπα. Ἐνα φτερό κατέβασε τοὺς θεατρῖνους τούτους κι ἕνα φτερό τοὺς συνεπῆρε καὶ τοὺς ἀφάνισε.

Παντοῦ νιώθεις τὴν ἀκατάλυτη παρουσία τοῦ ποιητῆ. Ὅλα τούτα τὰ φαντάσματα πού ἀνέβηκαν ὡς στὸν οὐρανὸ καὶ συνομήλησαν μετὰ τὸ Θεό, ὅλα εἶναι πλάσματα του. Σὲ μιὰ στιγμή τοὺς κόβει τὴν πνοή, καθὼς τὸ νῆμα τοῦ χαρταετοῦ, κι εὐτὺς πέφτουν σ' ἄγνωστο χῶμα κι ἐξαφανίζονται.

Ἡ ἰδέα τῆς ἐφήμερης μάταιης παρουσίας μας στὴ γῆ κυβερνᾷ τὸ ποίημα αὐτό.

Ἀρετὲς τοῦ ἔργου εἶναι τούτες: ἡ γρήγορη, σὰν ἀπελπισμένη, πλοκή, τὸ ὀρμητικὸ λάλημα, ἡ σύγκρουση ἢ τραγικὴ, τὸ δέος, μιὰ γλώσσα πολυκύμαντη, ἠχηρὴ, μουσικὴ. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἡ παρουσία, ἡ ἐξάλλη ἐπιφοίτηση τοῦ δημιουργοῦ!

Θαρῶ δὲ θάργγησει ἡ μέρα πού θὰ μιληθοῦνε μαζὶ τὰ ὀνόματα τῶν δυὸ Κρητικῶν: τοῦ Καζαντζάκη καὶ τοῦ Γκρέκο—οἱ δυὸ ἀνήμερες, ἀρπαχτικὲς ψυχές.

⊠ BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ ⊠

*Bertrand Russel: Icarus, or the Future of Science, (Ἰκαρος, ἢ τὸ μέλλον τῆς Ἐπιστήμης)*¹

Ὁ συγγραφέας τοῦ Icarus, ὁ ξακουστὸς ἄγγλος φιλόσοφος, περιγράφει, μετὰ τὴ γνωστὴ χαρακτηριστικὴ του σαφήνεια, μερικὸς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους κιντύνους, πού εἶναι «σύμφυτοι» μετὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, ὅσο ἡ ἀνθρωπότητα ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ τοὺς σημερινοὺς πολιτικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς θεσμούς.

Τίποτα δὲ μᾶς ἀναγκάζει νὰ πιστέβουμε, πὼς ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης θὰ δημιουργήσει δίχως ἄλλα πρὸς εὐτυχισμένη ἀνθρωπότητα. Ἀντίθετα ὁ Russel, φοβάται, πὼς ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης θὰ μεγαλώνει πρὸς τὴ δύναμη τῆς ἀρχουσας τάξης.

Ἡ διαφορὰ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ἀπὸ τίς προηγούμενες χρωσιέται, ὅπως ὅλοι μας γνωρίζουμε, στὴν πρόοδο τῆς Ἐπιστήμης. Μὰ πρέπει νὰ μὴ ξεχνᾷμε, πὼς ἡ Ἐπιστήμη δὲν ἔφερε μόνο καλὰς ἀλλαγές, ἔφερε καὶ κακὰς. Καὶ στὸ μυαλὸ τοῦ Russel, κατὰ πόσο στὸ τέλος ἡ Ἐπιστήμη θ' ἀποδειχτεῖ, πὼς εἶναι εὐχὴ ἢ κατάρα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἀκόμη μιὰ πολὺ ἀμφίβολη ἐρώτηση.

Ὁ συγγραφέας γιὰ τὸ σκοπὸ του χωρίζει τίς ἐπιστήμες σὲ τρεῖς τάξεις. Σὲ *Φυσικὲς Βιολογικὲς* κι *Ἀνθρωπολογικὲς*.

Στὶς *Φυσικὲς* ἐπιστήμες περιλαμβάνει ὅλους τοὺς κλάδους, πού ἐξετάζουν τίς ιδιότητες τῆς ὕλης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ζωὴ. Στὶς *Ἀνθρωπολογικὲς*, ὅλες τίς σπουδὲς τίς σχετικὲς μετὰ τὸν ἄνθρωπο, δηλαδή τὴν *ἀνθρώπινη φυσιολογία* καὶ *ψυχολογία* τὴν *ἀνθρωπολογία*, τὴν *ἱστορία*, τὴν *κοινωνιολογία* καὶ τὰ *οἰκονομικά*. Πρέπει ὅμως νὰ ξέρουμε, πὼς ὅλες αὐτὲς τίς τελευταῖες σπουδὲς τίς βοηθᾷ πολὺ τὰ πορίσματα τῆς βιολογίας.

Ἡ βιολογία, λέει ὁ Russel, πολὺ λίγο ἔχει ἐπιδράσει ὡς σήμερα στὴν ἀνθρωπότητα. Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανὸ νάχει σπουδαία ἐπίδραση στὸ μέλλον. Ὁ Russel δὲ θέλει νὰ ἐξετάσει τὴ βιολογία, ὅχι μόνον ἐπειδὴ ἡ πιθανὴ ἐπίδραση τῆς, ὅπως εἶπαμε, εἶναι ζήτημα μελλοντικόν, παρὰ καὶ ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν ἔχει καταπιαστῆ εἰδικὰ μετὰ τὴ βιολογία. Ἐπειτα ὁ καθηγητῆς Haldane στὸ *Daedalus or the Future of Science*, δίνει μιὰ πολὺ καλὴ εἰκόνα γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς κι ὁ ἴδιος ὁ Russel δὲν ἔχει νὰ προστέσει τίποτα σπουδαῖο.

Οἱ ἀνθρωπολογικὲς ἐπιστήμες, λέει, εἶναι οἱ μόνες, πού *a priori* περιμέναμε νὰ ἔχουν τὴ σπουδαιότερη ἐπίδραση στὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Καὶ ὅμως δὲν ἔγινε, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἀντὶ νάναί ρατιοναλιστῆς, ἐξακολουθοῦν νάνσὶ ἀκόμη γιομάτοι πάθη κι ἐνστικτα.

Ἄς ἰδοῦμε τώρα μερικὸς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σπουδαίους κιντύνους, πού σύμφωνα μετὰ τὴ γνώμη τοῦ Russel, εἶναι «σύμφυτοι» μετὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης.

1. Τὸ ἔργο αὐτὸ δημοσιεύθηκε στὴ συλλογὴ «*Today and Tomorrow*». Ἡ συλλογὴ αὐτὴ περιλαμβάνει 60 περίπου μικρὰ ἔργα, ὅπου οἱ πρὸς φημισμένοι ἄγγλοι ἐπιστήμονες, φιλόσοφοι, γιατροὶ, ἱστορικοὶ, κριτικοὶ καὶ καλλιτέχνες, μετὰ θαυμαστὴ καθαρότητα κι ἀπλότητα συνοψίζουν τὴ νεότερη σκέψη ἐπάνω στὰ σπουδαιότερα προβλήματα, πού ἀπασχολοῦν τὴν ἀνθρωπότητα.

Συχνὰ ὁ ἕνας ἀντικρούει ἢ συμπληρώνει τὸν ἄλλο κι ἔτσι ὁ προσηκτικὸς ἀναγνώστης εὐκόλα μπορεῖ νὰ σχηματίσει μιὰ καθαρὴ ἀνεπίληψη γιὰ τὸ σημεῖο, ὅπου βρισκονται τὰ σπουδαιότερα ἀνθρώπινα προβλήματα, γιὰ τὴ μελλοντικὴ πορεία τους καὶ γιὰ τὴν πιθανότερη λύση τους.

Ἡ Πρόοδος στίς Φυσικῆς Ἐπιστήμης. Ἡ βιομηχανία, πού, ὅπως ὅλοι μας ξέρουμε, ἔφερε τίς σπουδαιότερες ἀλλαγές στήν κοινωνική ζωή, εἶναι ἔργο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ βιομηχανία πολλαπλασιάζει τήν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας κι ἔτσι δημιουργεῖ περισσότερες πολυτέλειες.

Ὁ συναγωνισμός πού στήν ἀρχή γινόταν ἀνάμεσα σέ ἰδιωτικές ἐταιρεῖες, σήμερα γίνεται ἀνάμεσα σέ ἔθνη. Ἔτσι ὁ συναγωνισμός στή σημερινή ἐποχή, γίνεται μέ μέθοδες πολὺ διαφορετικές ἀπὸ κείνες, πού σκέφτηκαν οἱ κλασικοὶ οἰκονομολόγοι.

Ἡ νεότερη βιομηχανία εἶναι ἕνας ἀγώνας ἀνάμεσα στὰ ἔθνη γὰρ δύο πράγματα: ἀπὸ τῆ μιά μεριά οἱ ἀγορῆς καὶ ἡ πρώτη ἔβλη κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ καθαρὴ εὐχαρίστηση τῆς κυριαρχίας. Ἡ ἐργασία μέρα μετὰ τὴν μέρα κι ὅλο πὺ πολὺ ἀποροφείται ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ αἰχμῆ. Οἱ στρατοὶ, ἡ βιομηχανία γιὰ τὰ πολεμοφόδια, οἱ διπλωματικές καὶ προξενικὲς ὑπηρεσίες, οἱ δασκάλοι τοῦ πατριωτισμοῦ στὰ σχολεῖα, ὁ τύπος, ὅλα αὐτὰ ἔχουν κι ἄλλους προορισμούς, ὁ κυριότερος ὅμως σκοπὸς εἶναι νὰ καθοδηγοῦν καὶ νὰ ὑποστηρίζουν τὸ διεθνικὸ συναγωνισμό. Πρέπει ἀκόμη νὰ προστέσουμε καὶ μιὰ ομάδα ἐπιστήμονες, πού οἱ ἐργασίες του χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ δουλέβουν ἀδιάκοπα γιὰ τὸν πολλαπλασιασμό καὶ τὴν καλύτερη τῶν πολέμων. Τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας τους εἶναι νὰ λιγοστεύουν τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀνθρώπων, πού μποροῦν κι ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν στήν πρώτη γραμμὴ. Κι αὐτὸ γίνεται ἐπειδὴ χρειάζονται περισσότεροι ἀνθρώποι γιὰ τὴν παραγωγὴ καὶ τὴ μεταφορὰ τῶν πολεμοφοδίων.

Φαινομενικὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, πὼς οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ δουλέβουν γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος. Στὴν πραγματικότητα ὅμως ἐργάζονται γιὰ τὴ δυστυχία της. Γιατί, μετὰ τὰ νέα πολεμικὰ μέσα, ὁ κίνδυνος κι ἡ ἀθλιότητα ξαπλώνονται σ' ὅλοκληρο τὸν πληθυσμὸ.

Τὸ δυνάμωμα τοῦ ἐθνισμοῦ στή νεότερη ἐποχὴ χρωστῆται στὸ μεγάλο ἄκλωμα τῆς ὁργάνωσης, πού, ὅπως ὅλοι μας ξέρουμε, εἶναι ἀπαραίτητη στή μεγάλη βιομηχανία.

Ἡ ἐπιστῆμὴ δὲν ἔχει μόνο δημιουργήσει τὴν ἀνάγκη τῆς μεγάλης ὁργάνωσης, ἔχει δώσει ἀκόμη κι ὅλες τίς τεχνικὲς εὐκολίες γιὰ τὴ διατήρησή της. Σιδηροδρόμοι, τηλεγράφοι, τηλεφωνα, ἀσύρματοι, πλοία, ἀεροπλάνα κ.τ.λ. μᾶς κάνουν εὐκολὴ τὴ συγκοινωνία, σκορπίζουν παντοῦ τίς ἴδιες εἰδήσεις καὶ τέλος εὐκολύνουν τὸν ἔλεγχο παντοῦ ὅπου εἶναι ἀνάγκη. Μὲ λίγα λόγια, ἡ ἀρχουσα τάξη μετὰ τὰ μέσα τῆς ἐπιστήμης μπορεῖ καὶ διευθύνει κι ἐλέγχει τίς δουλιές της εὐκόλα κι ἀποτελεσματικά.

Ὁ Russel πιστέβει, πὼς ἡ μεγάλη ὁργάνωση εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Μὰ ὅσο ἡ τέττα ὁργάνωση ἀποβλέπει στοὺς σημερινούς σκοπούς, ὅσο θὰ ὑπηρετεῖ μόνο τὴν ἀρχουσα τάξη, ἡ ὁργάνωση αὐτὴ εἶναι κατὰρα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὡστόσο, ἐξακολουθεῖ ὁ Russel, τὸ ἄκλωμα τῆς ὁργάνωσης πολλαπλασιάζει καὶ τίς τεχνικὲς εὐκολίες, πού θὰ μπορέσουν νὰ κάνουν εὐκολότερη τὴ σύμπτυξη τοῦ κόσμου σὲ μιὰ οἰκονομικὴ μονάδα. Κι ἔτσι μεγαλώνει ἡ πιθανότητα τῆς εὐκολῆς ἐγκαθίδρυσης μιᾶς παγκόσμιας κυβέρνησης, τὸ μόνο μέσο, πού θὰ μπορέσει νὰ βάλει τὰ θεμέλια μιᾶς μελλοντικῆς πραγματικῆς εὐτυχισμένης ἀνθρωπότητος. Ὡμως ἡ Κυβέρνηση αὐτὴ, βιάζεται νὰ προστέσει ὁ Russel, θὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ κείνη, πού φαντάζονται οἱ φιλελεύθεροι καὶ οἱ σοσιαλιστές.

Στὴν ἀρχὴ θὰ εἶναι μιὰ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δικτατορία—τυρανία. Μὰ σιγὰ σιγὰ ἡ τυρανία θὰ γίνεται λιγότερο τραχεῖα, ἴσαμε πού ὅλοι οἱ ἀνθρώποι νὰ καταλάβουν, πὼς μόνο μιὰ παγκόσμια, εὐσυνείδητη, προσπάθεια θὰ μπορέσει νὰ δημιουργήσει μιὰ πολὺ διαφορετικὴ, μὰ καὶ πὺ εὐτυχισμένη ἀνθρωπότητα.

Ὡστόσο ὁ Russel πιστέβει, πὼς ἐξαιτίας τῆς τρέλας τῶν ἀνθρώπων, ἡ παγκόσμια κυβέρνηση θὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ἔπειτα ἀπὸ μιὰ ἐπανάσταση. Πιστέβει πὼς, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ διατηρήσουμε ἐπιστημονικὴ ἀνθρωπότητα, ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἀπαραίτητη.

Ἡ Πρόοδος στίς Ἀνθρωπολογικῆς Ἐπιστήμης. Ὁ ἔλεγχος τῶν γενήσεων εἶναι πολὺ σπουδαῖο ζήτημα σ' ὅποιαδήποτε περίπτωσι, καὶ εἰδικὰ στήν πιθανότητα τῆς ἐπικράτησης τῆς παγκόσμιας κυβέρνησης, πού ποτὲ της δὲ θάναι σταθερὴ, ἅμα μερικὰ ἔθνη αὐξάνουν τὸν πληθυσμὸ πολὺ δυσανάλογα σχετικὰ μετ' ἄλλα. Σήμερα ὁ ἔλεγχος τῶν γενήσεων γίνεται ὁλοένα περισσότερο σ' ὅλες τίς ἀναπτυγμένες κοινωνίες, παρ' ὅλη τὴν αὐστηρὴ ἀπαγόρευση τῶν κυβερνήσεων καὶ τὴν ἀντίθετη συστηματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ κυβερνήσεις ἀπαγορεύουν τὸν ἔλεγχον αὐτὸν, ἐπειδὴ θέλουν ν' αὐξάνουν τὸ στρατό

καὶ νὰ δυναμώνουν τὸν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στοὺς μισθωτοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ κρατάνε τοὺς μιστοὺς ὅσο γίνεται πὺ μικρούς. Μὰ μ' ὅλη αὐτὴ τὴν αὐστηρὴ ἀπαγόρευση ὁ ἔλεγχος τῶν γενήσεων θὰ μεγαλώσει κατατηχητικὰ μέσα στὰ πρῶτα πενήντα χρόνια.

Ὁ ἔλεγχος ὅμως, ὅπως εἶπαμε, γίνεται καὶ θὰ γίνεται μόνο ἀπὸ τίς ἀναπτυγμένες κοινωνίες. Ὁ «κάτω λαός» καθὼς καὶ οἱ ἀνθρώποι τῶν «κτίσεων» καὶ οἱ «ὑπὸ προστασίαν», πού οἱ κυβερνήσεις, γιὰ τοὺς γνωστοὺς σκοπούς των, θὰ τοὺς κρατοῦν στὸ σκοτάδι καὶ στήν ἀσπίθεια, θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ πολλαπλασιάζονται στή σημερινὴ πᾶσι κάτω ἀναλογία, κι ἔτσι ὑπάρχει ὁ κίνδυνος οἱ «σωματικὰ καὶ πνευματικὰ ἀφῶστοι» νὰ πολλαπλασιάζονται ἀδιάκοπα.

Ἡ εὐγονικὴ ἐπιστῆμὴ ὁλοένα κι ἀναπτύσσεται κι ὁ Russel πιστέβει, πὼς γρήγορα θὰ φθεῖ ἡ μέρα, πού θὰ δώσει ἀρχετὰ καλὰ πραχτικὰ ἀποτελέσματα. Μὰ ὅσο, προσθέτει, διατηροῦμε τοὺς σημερινούς πολιτικούς καὶ οἰκονομικούς θεσμούς, ἡ εὐγονικὴ ἐπιστῆμὴ θὰ χρησιμοποιηθεῖ πότερο σὰν ὄπλο στὸν ἀγῶνα τῆς αἰώνιας ἐπικράτησης τῆς ἀρχουσας τάξης, παρὰ γιὰ τὴν καλύτερη γενικὰ τῶν ἀνθρώπων. Γιατί ὅλα τὰ ὄργανα τῆς ἀρχουσας τάξης, χωροφύλακες, παπάδες, ἀξιωματικοί, δημόσιοι ὑπάλληλοι κ.λ. θὰ γίνουν τότε ἰκανότεροι καὶ πὺ κατάλληλοι καὶ θὰ μένουν ὡς τὸ θάνατο πιστοὶ στοὺς ἀφέντες τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ. Ὁ Russel τελιώνει μ' αὐτὰ τὰ λόγια: Ἡ ἐπιστῆμὴ δημιουργεῖ ἰκανότητες πού ἡ ἀρχουσα τάξη τίς χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ πραγματώνει εὐκολότερα τοὺς σκοπούς της. Ἄν οἱ σκοποὶ της εἶναι καλοὶ, ἡ ἐπιστῆμὴ εἶναι εὐχὴ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἄν οἱ σκοποὶ της εἶναι κακοὶ, καὶ ἡ ἐπιστῆμὴ εἶναι κατὰρα. Οἱ σκοποὶ τῆς σημερινῆς ἀρχουσας τάξης εἶναι πότερο κακοὶ. Ἡ ἐπιστῆμὴ λοιπὸν πού ὅπως εἶπαμε, μεγαλώνει τὴ δύναμη της, εἶναι κατὰρα γιὰ τὴ σημερινὴ ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀντίληψη τῶν πολλῶν, πὼς ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν εὐτυχία τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πλάνες τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ πρέπει ὅσο γίνεται πὺ γρήγορα ν' ἀπαλαχτοῦμε ἀπ' αὐτὴ.

Ἡ ἐπιστῆμὴ δὲν ἔχει δώσει στοὺς ἀνθρώπους περισσότερο αὐτοἔλεγχον, περισσότερη καλοσύνη ἢ μεγαλύτερη αὐτοκυριαρχία. τὴ στιγμὴ πού παίρνουν ἀποφάσεις γιὰ τὴν πορεία μιᾶς τους ἐνέργειας. Ἡ ἐπιστῆμὴ ἔχει δώσει στίς κοινωνίες περισσότερη δύναμη νὰ ἰκανοποιοῦν τὰ πάθη τους. Τὰ πὺ ἰσχυρὰ πάθη εἶναι ἡ ἔχθρα κι ἡ ἀμίλλα ἐνάντια σ' ἄλλες κοινωνίες. Ἔτσι τὸ κάθε τι, πού δίνει στοὺς ἀνθρώπους δύναμη νὰ ἰκανοποιοῦν τὰ πάθη τους, εἶναι κακό. Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία πού ἡ ἐπιστῆμὴ ἀπειλεῖ νὰ φέρει τὴν καταστροφὴ τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἡ μόνη θετικὴ ἐλπίδα φαίνεται νὰ βρίσκεται στήν πιθανότητα μιᾶς παγκόσμιας κυριαρχίας ἀπὸ ἕνα ἔθνος λ. χ. ἀπὸ τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, πού θὰ ἐργαστεῖ γιὰ τὸ βαθμιαῖο σχηματισμὸ μιᾶς κανονικῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς παγκόσμιας κυβέρνησης. Ἴσως ὅμως, φέρνοντας στὸ νοῦ μας τὴν ἀγῶνη προσπάθεια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ἐξαφάνιση τοῦ πολιτισμοῦ μας στὸ τέλος νὰ εἶναι ἡ προτιμότερη λύση.

Λ. ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΣ

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΑ.—Δ ΗΓΗΜΑ.

ΣΟΦΙΑ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ: *Στὴ χώρα τῶν ἐλάτων.* Ἡράκλειο, ἔκδ. περιοδικοῦ «Νεο-ελληνικὰ Γράμματα», 1927, 80 μικρὸ, σελ. 192, δρ. 25—**ΜΙΜΗ ΓΚΕΚΑ:** *Χαμένο παιδί.* Πειραιεύς, τύπ. I. Χαντζάρα, 80 μικρὸ σελ. 68—**Χ. ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ:** *Οἱ Κιρκινῶνοι.* Ἄθῆνα, τυπογρ. Καρανάσου, σχ. 80 σελ. 88, δρ. 25—**Γ. ΠΙΕΡΙΔΗ:** *Ἐνας ξένος καὶ ἄλλα διηγήματα.* Ἀλεξάνδρεια, ἔκδ. Γράμματα, 1927, σχ. 80 σελ. 121.

Ὁ συγγραφέας μετουσιώνει καὶ ἀναδημιουργεῖ τὴ ζωὴ, μὰ κι ἐμπνέεται ἀπ' αὐτὴν. Ὁ συγγραφέας, καὶ γενικὰ ὁ καλλιτέχνης, ἀγωνίζονται νὰ προβάλλουν ἕνα δικὸ τους ὄραμα τῆς ζωῆς καὶ νὰ δώσουν στή ζωὴ ἕνα προσωπικὸ τους νόημα, γιὰ νὰ τὴν ἐξουσιάσουν καὶ νὰ ἀπολυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν πίεσιν της, καὶ νὰ ἀτολυτρώσουν κι ὅσους θὰ ἐπικοινωνήσουν μετὰ τὸ ἔργο τους. Ὁ ἀνθρώπος ἀνικανοποίητος ἀπὸ τὴ ζωὴ πού τοῦ δόθηκε τείνει καὶ θέλει νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ Θεός. Ἴσως κανένας ἄλλος του πόθος νὰ μὴν εἶναι ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸ δημιουργικὸ του αὐτὸν πόθος, καὶ νὰ μὴν ἐξηγεῖ περισσότερο τὴν αἰώνια του ἀναζήτησιν, τὴν

κίνηση του και την εξέλιξη του, ειδικά και την ανάταση του προς την Τέχνη. 'Απ' όλες τις ανθρώπινες εκδηλώσεις το καλλιτεχνικό έργο (δίνω στον όρο καλλιτεχνικό την ευρύτερη του σημασία) είναι εκείνο που ανακούφισε—τουλάχιστο ίσαμε σήμερα—το περισσότερο και συνθετικότερα και καθολικότερα τον άνθρωπο και που του φανέρωσε επιβλητικότερα τη δημιουργική του ικανότητα. Όμως κι αυτή η ικανότητα του είναι περιορισμένη. Η τεράστια του προσπάθεια να ύψώνει το έργο του αντιμέτωπο στο έργο της Φύσης δεν κατώρθωσε—τουλάχιστο ίσαμε σήμερα—να ξεπεράσει όρισμένες δυνατότητες και να νικήσει τη μυστική δύναμη που παλαίβει να κατακτήσει. Ο άνθρωπος—πλάστης, όσο κι αν δεν αντιγράφει πιστά το γύρω του κόσμο, κι όσο κι αν δεν πρέπει να τον αντιγράφει πιστά, ακριβώς γιατί θέλει να είναι δημιουργός, δε μπορεί και να εργαστεί χωρίς υλικό, κι ούτε μπορεί να κατασκεβάσει ένα υλικό έντελως άνοθεπτο, καινούργιο κι αποκλειστικά δικό του. Δε μπορεί τίποτε περισσότερο παρά να μεταμορφώνει, κι αυτό όχι απόλυτα, το υλικό που άντλει γύρω του. Κι ο άνθρωπος, που δεν έφτασε στην τέλεια του ελευτερία κι ανεξαρτησία, παραμένει ανικανοποίητος και δεν αναπάβεται σε καμιά στασιμότητα. Έξακολουθεί το γίνεσθαι και η προσπάθεια.

Ο καλλιτέχνης παλαίβει σφιχτά ένωμένος με τους άλλους ανθρώπους. Άφου, όση κι αν είναι η άτομικότητα του, δε μπορεί να πλάσει έναν κόσμο έντελως δικό του κι άφου όσο ξεχωριστή κι αν είναι η άτομικότητα του είναι πάντα μιá άτομικότητα ανθρώπινη συγγενική με τις άλλες, εμπνέεται από τους ανθρώπους κι εργάζεται γι' αυτούς. Και το πιο υποκειμενικό έργο, και το έργο που φανερώνει έντονα μιá προσωπική ένδραση, είναι πάντα, τουλάχιστον έμεσα, αντιπροσωπεφτικό της ομάδας και της εποχής, όπου ζει ο καλλιτέχνης.

Κι αν ακόμα δε γνωρίζαμε τίποτε άλλο για τη σημερινή νεοελληνική ζωή, θα άρχουσε ένα διάβασμα των λογοτεχνικών βιβλίων που εκδίνονται, για να αντιληφτούμε πόσο η ζωή αυτή είναι ρηχή και στερημένη από κάθε έσωτερικότητα και παλμό... Κάτι είναι βαθύτατα άρρωστο στην Ελλάδα... Τι προκάλεσε αυτή την άρρώστια; Φανταζομαι πρώτα απ' όλα η σκλαβιά τεσσάρων αιώνων, μά όχι τόσο η ίδια η σκλαβιά όσο οι συνέπειες της, ή όλέθρια καθυστέρηση που έφερε στην εξέλιξη μας. Μείναμε πίσω από τους προχωρημένους στον πολιτισμό, μακριά από την πρωτοπορεία. Υποχρεωθήκαμε ν' ακολουθοῦμε και να μιμούμαστε. Αυτό όμως δε θα ήταν κι άπελιστικό, αν κατορθώναμε να περάσουμε γρήγορα το μοιραίο στάδιο της μίμησης. Δυστυχώς η περίοδος αυτή τείνει να επεχταθεί υπέρμετρα κι άνησυχαστικά, πουθενά δε διακρίνεται πως άρχίζουμε να την υπερνικούμε, δε γίνεται πουθενά φανερό πως τα στοιχεία που άντλούμε απ' έξω κάτι γονιμοποιούν μέσα μας, και πως τ' άφομοιώνουμε έσωτερικά. Και γενιέται η τραγική άπορία. Μήπως κατακτήθηκε η ελευτερία όταν ήταν πια πολύ άργά, κι όταν η άρρώστια του παρασμού είχε πια εισχωρήσει και μέσα στον οργανισμό μας; Εισχώρησε πια άνιατα; Άς έλπίζουμε ακόμα πως όχι, μά περισσότερο γιατί πρέπει να έλπίζουμε για να έχουμε τη δύναμη να συνεχίσουμε τον άγώνα, παρα γιατί έχουμε βάσεις να στηρίζουμε τις έλπίδες μας. Άπειρες πυκνές άπειλές ζωγραφίζουν το σήμερα και προπάντων το μέλλον πολύ σκοτεινό κι άβέβαιο.

Τό Σχολείο αντί να καλλιεργεί τα παιδιά, δίνει στην κοινωνία ανθρώπους όλοένα πιο άμόρφωτους, άκατάριστους, με συχισμένες στο κεφάλι τους όλες τις έννοιες και τις αξίες και συχνά κι έντελως άγράμματος.

Ο Δημοτικισμός που είχε υποσχεθεί να φέρει μιá πνευματική και ψυχική άνοιξη, τί άλλο έλλαξε παρά προπάντων τους τύπους και τη μορφή; Άς έχουμε το θάρρος να τ' όμολογήσουμε, έμεις οι Δημοτικιστές που αποβλέπαμε και πιστέψαμε στο δημοτικισμό σά στο φορέα μιáς καθολικής Αναγέννησης. Ο Δημοτικισμός υπήρξε από τον καιρό της Έπανάστασης η μόνη πνευματική κίνηση στον τόπο μας. Στην επαναστατική του περίοδο όταν ένέπνεε ένθουσιασμό, πίστη και μαχητικότητα, έδωσε μερικά έργα πιο πηγαία και πιο εμπνευσμένα από τα καθαρεβουσιάνικα, μά κι αυτών η αξία είναι σχετική και έντελως τυπική. Ποιό νεοελληνικό έργο μπορεί να περάσει τα σύνορα μας και να επιβληθεί στην παγκόσμια συνείδηση; Τα έργα των δημοτικιστών άποχτήσανε αξία, χάρη στη σύγκριση με τα καθαρεβουσιάνικα (αν και δεν είναι σωστό να λησμονιέται και ν' άποσιωπιέται η έντελως ξεχωριστή θέση μέσα στη Λογοτεχνία μας ενός Κάλβου κι ενός Καβάφη, του μόνου ίσως ποιητή μας που μπορεί να διεκδικήσει και να επιτύχει μιá διεθνική αναγνώριση) και γιατί έμοιαζαν ότι άνοιγαν ένα δρόμο. Ο δρόμος όμως αυτός δεν πατήθηκε θριαμβεφτικά. Τώρα που η μαχη-

τική περίοδος έληξε, γιατί ο Δημοτικισμός ούσιαστικά επιβλήθηκε, και η όλοκληρωτική του επικράτηση δεν είναι πια τόσο ζήτημα άγώνα όσο χρόνου και καλλιέργειας, ξεσκαπάζεται η ανεπάρκεια του και η στενότητα της μόνης μας πνευματικής κίνησης. Ο Δημοτικισμός έγινε χτήμα των πολλών. Έχτος από μερικά έργα, έντελως άνάξια λόγου κι αυτά μέσα στην παγκόσμια παραγωγή, μά που φανερώνουν όπωσδήποτε μιá κάποια προσπάθεια, τα περισσότερα έργα των πολλών δημοτικιστών δήθεν συγγραφών υπερέχουν ποιοτικά από τα έργα των καθαρεβουσιάνων; Μιá ψυχραιμη έχτίμηση θ' άπαντήσει Όχι. Μι όλα αυτά δε θέλω ν' άρνηθώ καθόλου τη σημασία του δημοτικισμού. Απολύτρωσε τη μορφή κι έδωσε τη δυνατότητα, άμα θα υπάρχει κάτι να εκφραστεί, να μπορεί να εκφραστεί. Αυτό είναι κάθε άλλο παρά λίγο. Ήταν όμως ούτοπία να υπερτιμιέται η δυναμικότητα του και να θεωρείται αυτός και μόνος ικανός να έμφυσήσει περιεχόμενο στα σχήματα των λέξεων, και να μεταβάλει τους ανθρώπους. Η διανοητικότητα, η ψυχή κι ο χαρακτήρας των ανθρώπων έμειναν ίδια, προσκολλημένα σ' ένα επίπεδο στάσιμο. Κι ό,τι μένει στάσιμο μοιραία και πισωδρομεί.

Η μεγάλη πλειοψηφία των διανοουμένων ικανοποιείται με το να μεταφέρει εδώ σαν καλούπι και να παρουσιάζει και να θεωρεί σαν άπόλυτη αλήθεια, τις θεωρίες και τις ιδέες που άλλοι δημιούργησαν και που συχνά, όταν φτάνουν στην Ελλάδα, έχουν πια χρεωκοπήσει στις χώρες, όπου δεν υπάρχει στασιμότητα. Οι ιδέες των άλλων θα μπορούσαν τουλάχιστο να επεξεργάζονται, να πλουτίζονται και να τελειοποιούνται. Δε συμβαίνει ούτε αυτό. Δέν άφομοιώνονται όργανικά και έτσι μόνο παραμορφώνονται και σχηματοποιούνται άσφυχτικά. Οι περισσότεροι νεοέλληνες διανοούμενοι δεν έχουν ούτε υποπτεφτεί, πως εκείνο που δίνει προπάντων αξία σε μιá οποιαδήποτε ιδέα, είναι ο δημιουργικός παλμός που κλείνει μέσα της, και η ανάταση προς την προσφορά μιáς άνέκφραστης ακόμα λύσης των ανθρώπινων και κοσμικών προβλημάτων. Οι περισσότεροι νεοέλληνες διανοούμενοι άγνοούν πως η υπεροχή εκείνων που ζητούν να μιμηθούν, δεν είναι τόσο στο Λόγο που είπαν, και που ως αλήθεια θα είναι πάντα παροδικός κι εφήμερος, όσο στις προεχτάσεις προς νέες δημιουργίες που άνοιξε αυτός ο Λόγος. Η άπόλυτη αλήθεια δεν ανακαλύφθηκε. Λίγο φώς ρίχνεται μέσα στο σκοτάδι. Το προηγούμενο φώς βοηθεί το επόμενο. Στην Ελλάδα φωτίζουμε τα κι όλας φωτισμένα, που έγκαταλείφτηκαν, άφου έδειξαν πως δεν έχουν πια τίποτε ν' άποκαλύψουν. Το μυστικό της υπεροχής εκείνων που μιμούμαστε είναι πως μ' άγωνία προσπάθησαν να ρίξουν λίγο δικό τους φώς. Στην Ελλάδα ζούμε χωρίς αυτή την προσπάθεια, χωρίς βαθύτερες συγκλονιστικές άνησυχίες, επαναλαβαίνοντας εξαντλημένα θέματα, δηλαδή σχεδόν σαν νεκροί.

Οι Καλλιτέχνες και οι Συγγραφείς στη μεγάλη τους πλειοψηφία υποτάσσονται δουλικά στο περιβάλλον τους. Αναγνώρισα στην άρχή του άρθρου μου το σύνδεσμο, που ένώνει άρηχτα το Συγγραφέα με το περιβάλλον του. Μά η ένωση δε σημαίνει και σκλαβιά. Ένας συγγραφέας με πνοή και δημιουργικότητα μέσα του θα εμπνευστεί από το περιβάλλον του για να το αναδημιουργήσει και για να προβάλλει συνειδητοποιημένες κι άπολυτρωτικές τις δυνάμεις, που όσο κι αν είναι λανθάνουσες, υπάρχουν, άφου εξακολουθεί και δεν άπονεκρώθηκε ακόμα έντελως η ζωή. Το έργο τέχνης συνειδητοποιεί, αναπλάθει, και καθοδηγεί τη ζωή. Τέτιοι συγγραφείς που άνήκοντας στο περιβάλλον τους, το ξεπερνούν, λείπουν έντελως η σχεδόν έντελως στην Ελλάδα. Κανένας δεν έχει τη δύναμη να ύψωθεί υπεράνω του και να το ανασυνθέσει πλάθοντας έναν κόσμο και ανασπαινώντας ανθρώπους. Άκόμα και οι καλύτεροι συγγραφείς άρχουνται να αντιγράφουν μερικές λεπτομέρειες της γύρω τους ζωής κι όταν ζητούν να της δώσουν ένα νόημα δεν ξεφεύγουν από τη σύχση. Μιμούνται διάφορες τεχνολογίες. Δε δημιουργούν τις φόρμες τους, τους φτάνει να τις διαλέγουν περίπου τυχαία, όπως και γράφουν για να γράψουν, μά που δεν τους ώθει στην έκφραση η ένδραση ενός κόσμου, που θέλει να πάρει μορφή. Έξω από έλάχιστες εξαιρέσεις, που είναι πάρα πολύ λίγες για να μεταβάλλουν μιá κατάσταση, άφου προπάντων δεν υπάρχει άνάμεσα τους μιá επιβλητική μεγαλοφυΐα, όλοι όσοι παρουσιάζονται με αξιώσεις να γίνουν πνευματικοί εργάτες κι όδηγοί δεν έχουν προσωπικότητα κι ούτε τη δύναμη ν' άποχτήσουν. Δέν έχουν τη δύναμη ν' άντιδράσουν στο περιβάλλον και βυθίζονται κι αυτοί στο τέλμα της νεοελληνικής πραγματικότητας.

Τα τρία από τα τέσσερα βιβλία πρόξας, που μου στάλθηκαν τον τελευταίο καιρό για να τα κρίνω, δε θα ήταν ούτε άξιοπρόσχετα αν παρουσιάζονταν σαν έκθέσεις μαθητών.

Η Κα Αμασιώτου ταξίδεψε στη Γερμανία, όπου άμέσως θαμπώθηκε από τις πιο έξωτε-

ρικές εκδηλώσεις του πολιτισμού. Είναι φανερό πως πήγε στη Δύση χωρίς καμιά προκαλιέργεια για να μπορέσει να εισδύσει στην ουσία του ό,τι έβλεπε. Δεν κατόρθωσε να δει τίποτε άλλο παρά την επιφάνεια. Αραδιάζει μια σειρά από κοινοτοπίες που φαίνεται να νομίζει πως τις πρωτοανακαλύπτει. Της έκαναν έντύπωση ή καθαριότητα και η τάξη στους δρόμους, τα αμόλυβτα στους σταθμούς, τα μνημεία και τα τοπεία, που επικοινωνήσε έντελώς άψυχα, δεν τις εμπνεύσανε ούτε μια προσωπική συγκίνηση, ούτε μια προσωπική παρατήρηση. Όταν επισκέπτεται ένα μουσείο ή μια έκθεση αρχιτέκτονα, αναφέρει τις σάλες και ν' απαριθμεί το πλήθος των έκθεμάτων. Απαριθμεί μονάχα, δεν κατορθώνει ούτε ν' αναπαραστήσει έστω και μόνο μια λεπτομέρεια, με κάποια πλαστικότητα και με χρώμα.

Ο έσωτερικός της ρηχός κόπος έμεινε έρμητικά κλεισμένος στον έσωτερικό κόσμο της Γερμανίας. Δεν υποπτεύθηκε καθόλου, πως τα μνημεία και οι τευαχισμένες εκφράσεις του πολιτισμού εκδηλώνουν έναν παλιό άνωτερο, που αυτή ήταν ανάγκη να συλλάβει για να της πλουτίσει το ταξίδι της, και να πλουτίσει και τους άλλους με τις έντυπώσεις της. Δεν υποπτεύθηκε καθόλου πως γύρω της συντελούνταν τεράστιες ζυμώσεις κι ανάβραζε η ζωή. Έπληγε στη Γερμανία σαν στατικός θεατής ενός στατικού θεάματος. Δεν είδε τίποτε άλλο παρά ό,τι βλέπουν οι χιλιάδες ταξιδιώτες, που δε γράφουν βιβλία. Είναι μάλιστα πολύ πιθανό καθένας απ' αυτούς χωριστά να αιστάνεται και να ζει πολύ πιο έντονα το ταξίδι του απ' ό,τι φαίνεται να το έζησε η Κα Άμαριώτου. Η Κα Άμαριώτου δεν περιγράφει παρά τις πιο επιπόλαιες και κοινές έντυπώσεις του πλήθους των ταξιδιωτών. Σ' όλο το βιβλίο της δεν ανακαλύπτουμε ούτε μια ξεχωριστή νότα.

Το μόνο προτέρημα του βιβλίου είναι πως δε στερείται από κάποια λογική και πως τουλάχιστον δε λείπει άνοησίες. Η Κα Άμαριώτου δε ξεφεύγει σε καμιά κατεύθυνση από το στάδιο της ίσοροπημένης κοινοτοπίας. Και η φράση της που πουθενά δε δονίζεται, ρέει άβιαστα και κανονικά. Το βιβλίο της μπορεί να ενδιαφέρει όποιον δε ζητεί από ένα βιβλίο παρά ψυχραίες πληροφορίες, αν κι αυτά θα προτιμήσει να τα διαβάσει σ' έναν οδηγό που θα τον κατατοπίσει με πολύ περισσότερη μέθοδο, επίγνωση κι ανάλυση. Όταν ο άναγνώστης διαβάσει τις λογοτεχνικές ταξιδιωτικές έντυπώσεις ενός συγγραφέα ζητεί ένας κόσμος που δεν είχε την ικανότητα ο ίδιος να τον κατανοήσει και να συνειδητοποιήσει πλήρως, να αναστηθεί μπροστά έστω θεωρημένος από μια υποκειμενική άποψη.

Ο κ. Γκέκας διηγείται μια αισθηματική περιπέτεια. Η περιπέτεια τον απασχολεί πολύ περισσότερο από τα πρόσωπα που τη ζούν. Η ψυχολογία των προσώπων του είναι έντελώς συμβατική.

Ένα παιδί δεκαοχτώ χρονών έρωτεύεται μια γυναίκα που είναι είκοσιοχτώ χρονών. Οι γονείς του άνησυχού γι' αυτόν τον έρωτα και θέλουν να τον παντρέψουν. Τότε η γυναίκα που αντιλαμβάνεται πως μπορεί να είναι η καταστροφή του τόσο νεότερου της παιδιού, έπειδή το αγαπά, αποφασίζει να χωριστεί απ' αυτό. Ακολουθούν διάφορες σκηνές μελοδραματικών χωρισμών που για το συγγραφέα φαίνεται να κλείνουν μέσα τους όλη την τραγικότητα της ζωής. Όμως έπειδή δεν έχει την δύναμη να ζήσει, να πλάσει το πάθος των προσώπων, κι άόριστα θα διαιστάνεται την άδυναμία του και φοβάται μην ο άναγνώστης δεν αντίληφτεί τη συγκίνηση του ρομαντικού χωρισμού, δε διστάζει για να τονώνει τον άναγνώστη να επέμβει πρόχειρα ο ίδιος μέσα στην αφήγηση με παρόμοιες φράσεις. «Δυστυχ η γυναίκα! Σε ποιο μακρινό τόπο ξενιτέφτηκες για να κρύψεις την πληγωμένη σου καρδιά και να κλάψεις έλευτερη πια μακριά από κείνον που τόσο λαχταρείς» κτλ.

Η γυναίκα εξαφανίστηκε, μα το παιδί δεν την ξεχνά. Το διήγημα όμως πρέπει να έχει μια λύση, μια οποιαδήποτε λύση. Κι ο συγγραφέας σοφίζεται πως το παιδί ανακαλύπτει το μέρος όπου κρύβεται η γυναίκα. Έρχεται να τη βρει, μα δε βλέπει μπροστά του παρά «μια γριούλα, αδύνατη, καμπουριασμένη, κουλουριασμένη στην πολυθρόνα της με κάτασπρα μαλιά.» Αιστάνεται οίχτο, γρήγορα όμως ξεχνάει τη μαραμμένη αγάπη του και παντρεύεται. Σε λίγους μήνες μέσα δήθεν από το πάθος της, πραγματικά όμως μόνο γιατί το θέλησε ο συγγραφέας για να γράψει το διήγημα του, μια γυναίκα ούτε τριάντα χρονών γέρασε 40 χρόνια.

Ο συγγραφέας αναδημιουργεί τη ζωή, χωρίς όμως να χάσει κάθε έπαφή μαζί της. Αν αποτινάξει κάθε πειθαρχία, και φανταστεί άπεριόριστο το δικαίωμα του να είναι έλευτερος κι αυθαίρετος, δεν θα είναι τίποτε άλλο παρά άσυνάρτητος.

Ο κ. Καλογιάννης ξεφεύγει θεληματικά στους κόσμους της φαντασίας. Πλάθει τον κό-

ομο των Κιρκιρώνων για να δείξει πως στοχάζεται μια ζωή καλύτερη και πιο εύτυχημένη... Το άπλωμα αυτό της φαντασίας, καθώς και η προσπάθεια του συγγραφέα να συγκινηθεί από το άνικανοποίητο της ζωής για να ύψωθεί στην ποιητική δημιουργία, δίνουν κάποιο ενδιαφέρον στο βιβλίο του. Δυστυχώς ο κ. Καλογιάννης δεν κατόρθωσε να ξεπεράσει το στάδιο της άόριστης και ρομαντικής νοσταλγίας για κάτι άλλο, χωρίς και να συνειδητοποιήσει πως αυτή είναι η διάθεση του. Αν ήξερε συνειδητά πως μόνο γυρεύει χωρίς να έχει βρει, ο πόθος της αναζήτησης του θα είχε πολύ περισσότερο παλμό. Πιστέβει όμως πως βρήκε μια λύση, και η λύση αυτή είναι τόσο αυθαίρετη τόσο άπλαστη και τόσο παιδιάστικα άρχιτεχτηνημένη, που ούτε στιγμή δεν άφραρπάζει τον άναγνώστη, και δεν του δίνει έστω και παροδικά την illusion μιας λύτρωσης. Οι Κιρκιρώνοι αφήνουν τον άναγνώστη έντελώς άδιάφορο. Το βιβλίο του κ. Καλογιάννη στερείται πρώτα απ' όλα ένότητα. Ο κ. Καλογιάννης έπλεξε το διήγημα του με δυο υποθέσεις, που δεν είχε την ικανότητα να τις συνδέσει. Μας διηγείται στην αρχή πως το διήγημα του γίνεται στα 1975. Για να ζωγραφίσει αυτή την εποχή ο κ. Καλογιάννης δεν έφευρίσκει τίποτε άλλο παρά να αναφέρει έντελώς πρόχειρα και κοινοτοπία διάδοση μερικών μηχανημάτων. Μιλεί για κινητά πεζοδρομία, για έπιπλα από πιεσμένο χαρτί, για πατώματα από γιάλινη άσφαλτο, για ένα φωτισμό που δεν κουράζει τα μάτια και που δεν αλλάζει σ' όλη τη σάλα κτλ. Το πόσο μπορούν όλες αυτές οι έφευρέσεις να επηρεάσουν τη ζωή και να τη μεταβάλουν, ο κ. Καλογιάννης δε φαίνεται ούτε να το υποπτεύεται η τουλάχιστο δε μας το δείχνει, ώστε ν' άποχτήσουμε ένα νόημα. Μένουν έντελώς ξεκρέμαστες μέσα στην αφήγηση. Για την αντίληψη του κ. Καλογιάννη δε μοιάζει να έχει αλλάξει τίποτε ουσιαστικά το 1975. Και η γλώσσα κι αυτή μάλλον όπιστοχώρησε. Ο κ. Καλογιάννης γράφει μια μιχτή, που συχνά γίνεται και καθαρέβουσα. Ο άναγνώστης δεν καταλαβαίνει καθόλου γιατί άραγε τοποθέτησε ο συγγραφέας το διήγημα του ύστερα από 50 χρόνια και το καταλαβαίνει άκόμα λιγότερο όταν ο συγγραφέας έγκαταλείποντας ύστερα από τα πρώτα κεφάλαια την άρχική του υπόθεση μας διηγείται ένα φανταστικό ταξίδι ενός προσώπου του έργου στο νησί των Κιρκιρώνων. Το νησί αυτό περιγράφεται με όλα τα γνωστά και κοινά θέματα των παραμυθιών και των romans d' aventures. Κι έξαφνα ο συγγραφέας μας λείπει πως οι Κιρκιρώνοι βρήκαν μια εύτυχία: τους γίνεται κάποια έγχείρηση που τους στερεί τη σκέψη. «Οι Κιρκιρώνοι δε σκέφτονται. Η ζωή τους βραίνει ήρεμος, άδιατάρακτος, όμαλη και φυσική». Αν η παρατήρηση αυτή ήταν άπαύσασμα ενός διηγήματος παραμυθένου με συγκλονιστικό σαρκασμό, κι αν έδειχνε πως ο συγγραφέας έφτασε σ' αυτήν άφου έξάντησε άλλες λύσεις, θα μπορούσε να μεταδώσει στον άναγνώστη το πικρό της humour. Έτσι όπως ηγάζει από μια σκέψη άκαταστάλαχτη και συχισμένη δεν του κάνει άλλη έντύπωση παρά πως είναι έντελώς άσήμαντη.

Τα διηγήματα του κ. Πιερίδη δεν έχουν και αυτά τίποτε το πολύ ξεχωριστό, δεν άποκαλύπτουν καμιά άθώρητη πτυχή της ανθρώπινης ψυχολογίας, και δε δονίζονται από έντονο δημιουργικό παλμό. Και η άρχιτεχτονική τους είναι κάποτε έλατωματική (έναν ξένος, το άσπρο άλογο). Ο κ. Πιερίδης ξέρει όμως να παρατηρεί γύρω του, και να διακρίνει τη χαρακτηριστική λεπτομέρεια. Τον συγκινούν οι μικροζωές, όπου δε συμβαίνει τίποτε το έξαιρετικό, και που βασανίζονται χωρίς και το πιο συχνά να το ξέρουν συνειδητά, από τη διαφορά μεταξύ εκείνου που άόριστα έπιθυμούν και κείνου που κάνουν και έχουν. Τα διηγήματα του κ. Πιερίδη είναι από τα καλά νεοελληνικά διηγήματα. Τα χαρακτηρισίζει μια άπλότητα και τα περιβάλλει μια άτμόσφαιρα. Ο κ. Πιερίδης έχει το χάρισμα να υποβάλλει. Με πολύ λεπτούς υπαινιγμούς και με μια άνεση στην αφήγηση ξεσκεπάσει τι γίνεται βαθύτερα από κείνο που εκδηλώνεται κι από κείνο που ξέρουν τα ίδια τα πρόσωπα.

Τα πρόσωπα του είναι όλα κάτοικοι της πολιτείας. Εκεί συγκεντρώνεται και εκεί άγωνίζεται σήμερα η ζωή. Οι περισσότεροι διηγηματογράφοι μας το άγνωστο άκόμα. Έπιμένουν να περιγράφουν τη ζωή του χωριού, που χωρίς βέβαια ν' άποκλείεται να εμπνεύσει κι αυτή έργα, δε μπορεί να δώσει παρά έργα που η θέση τους θα είναι πάντοτε στο περιθώριο. Ο κ. Πιερίδης εμπνέεται από τη ζωή των μικροαστών και προσπαθεί να συλλάβει την έσώτερη τους ζωή.

Ο «Άδερφός», το άριότερο για την αντίληψη μου διήγημα της σειράς, μας μεταδίνει πολύ λιτά και πολύ υποβλητικά την άγωνία εκείνου που συναισθάνεται, πως ποτέ δε θα έχει την ικανότητα να παράγει τίποτε αξιόλογο, και να διαπιστώσει την προσωπικότητα του και να

έχτελέσει έτσι εκείνο που και ο πιο αδύναμος διαστάνεται σαν το μόνο απολυτρωτικό της ζωής. Προσκολιέται σ' έναν άλλον, στο μικρό αδερφό του, και σ' αυτόν στηρίζει όλες του τις ελπίδες. Ο μικρός αδερφός θα πραγματοποιήσει ό,τι αυτός δεν έζησε. Κάνει βαριές θυσίες για τη μόρφωση του αδερφού. Όμως κι ο μικρός αδερφός είναι ένας γατέ. Παρ' όλες τις όλοφάνερες ενδείξεις ο μεγάλος αδερφός δε μπορεί, γιατί δε θέλει, να χάσει την πίστη, που μόνη τον εξυψώνει πάνω από τον εαυτό του. Γύρω από τα 'Αδέρφια υπάρχουν και άλλοι τύποι γατέ. 'Η πικρία ανάπτυξε μέσα τους μια ύπουλη κακία. 'Ο 'Αδερφός και άρκετες άλλες σελίδες του βιβλίου μας δείχνουν πώς ο κ. Πιερίδης μπορεί να γίνει συγγραφέας.

Όταν συλλογίζεται κανένας πόσες δυναμικότητες και δυνάμεις συγγραφέων αναφαίνονται κάθε μέρα στη Δύση, δε μπορεί έχτιμώντας τη νεοελληνική παραγωγή παρά να κυριεφτεί από έντονη απογοήτευση. 'Ελάχιστες δυναμικότητες συγγραφέων παρουσιάζονται σπανιότατα. 'Απ' αυτές οι περισσότερες δεν εξελίσσονται· πιέζονται στο περιβάλλο και δεν κρατούν τις υποσχέσεις τους. Μια άπέραντη στείριότητα έχει άπλωθει στην 'Ελλάδα.

ΤΙ ΠΡΟΤΙΜΟΥΝ : Οι εφημερίδες της 'Αθήνας παραθέσανε τις μέρες αυτές με σχετλιαστικά θαυμαστικά ένα κομάτι από ελληνικό αναγνωστικό βιβλίο, που διαβάζουν οι 'Ελληνες στη Ρωσία. Το κομάτι αυτό λέει : «Μιν κσεχνάτε τις εντολές του 'Ιλιτς : Στι δεκαετηρίδα τις οχτωβριανής επανάστασης δεν πρέπει να μίνι ούτε ένας αγράματος στο σίδεζμο μας. Γραφίτε όλι μέλι του ομίλου «Κάτω ι αγραματοσίινι.» Βέβαια οι εφημερίδες αυτές ύπολογίσανε στην έντύπωση, που θα κάνει στο άσυνήθιστο μάτι μας ή φωνητική όρθογραφία, που μολαταύτα λύνει με μιάς όλο το όρθογραφικό πρόβλημα και εύκολύνει καταπληχτικά τη μόρφωση. Το μεταγράφουμε λοιπόν. «Μήν ξεχνάτε τις εντολές του 'Ιλιτς. —Στη δεκαετηρίδα της όχτωβριανής επανάστασης δεν πρέπει να μείνει ούτε ένας αγράματος στο σύνδεσμο μας. Γραφήτε όλοι μέλη του ομίλου. «Κάτω ή αγραματοσύνη». Και τώρα ρωτούμε. Τι έχουν να πούν για το περιεχόμενο ; Μα τί άλλο παρά πώς αυτοί προτιμούν τα τρία εκατομύρια των αναλφάβητων της «κοιτίδος των γραμμάτων και έπιστημών» και ακόμη προτιμούν από την παραπάνω γνώμη τη φράση του Τσαρικού 'Υπουργού, που έλεγε. «'Ο αναλφαβητισμός κάνει τον καλύτερο στρατιώτη», και, προσθέτουμε μεις, «τον καλύτερο σκλάβο».

ΤΡΙΓΛΩΣΣΙΑ ! 'Η συζήτηση, που έγινε άπάνω στα περίφημα νομοσχέδια Νικολούδη, έδειξε τι είδος διανοητική σαλάτα επικρατεί στα κεφάλια των «φιλελευθέρων συμβιβαστών». Οί καθαρεβουσιάνοι τους είπαν καθαρά. «Μιά είναι ή έθνική γλώσσα, ή καθαρεύουσα' 'Αυτή πρέπει να διδάσκεται εις όλους τους βαθμούς των σχολείων.» Κανείς τους λοιπόν, —και οι περισσότεροι τους ήσαν άλλοτε ιδρυτές και μέλη του «'Εκπαιδευτικού 'Ομίλου»— δεν είχε το θάρρος νάντιτάξει : «Μιά είναι ή γλώσσα του ελληνικού λαού και μαυτή μόνο μπορεί να ζήσει και να μορφωθεί, ή δημοτική. Αυτή και μόνη πρέπει να διδάσκεται σε όλους τους βαθμούς των σχολείων.» Παρά τι είπαν και τι νομοθέτησαν ; «Είς το δημοτικόν σχολείον ή διδασκαλία γίνεται διά της δημοτικής γλώσσης. Είς την ε'. στ'. τάξιν διδάσεται και ή καθαρεύουσα. Είς τα γυμνάσια βάσις διδασκαλία: είναι ή καθαρεύουσα.» 'Ας αφήσουμε, πώς άπάνω στο βρασμό του «συμβιβασμού» ξέχασαν τα «'Ελληνικά Σχολεία», που έτσι έμειναν γλωσσικά ξεκρέμαστα άνάμεσα στη δημοτική και στην καθαρέβουσα. Βάλτε όμως και την αρχαία, που αρχίζει να διδάσκεται από τη β'. 'Ελληνικού και έχετε προστά σας το ωραιότατο θέαμα. Το ελληνόπουλο λ. χ. στη β'. ελληνικού θα μαθαίνει τρεις παρατατικούς του είμαι. «'Ημουν, ήσουν, ήτανε, ήμαστε, ήσατε, ήσανε, (δημοτική). 'Ημην,

ήσο, ήτο, ήμεθα, ήσθε, ήσαν» (καθαρέβουσα), «'Η και ήν, ήσθα, ήν, ήμεν, ήτε, ήσαν» (αρχαία). 'Ετσι χάνοντας και ταύτά και τα πασχάλια του, θα βγαίνει τριγλωσσος θριαμβερτής. Είναι κι άλλοι λαοί, που έχουν να δείξουν τέτια άρματοσιά για τη ζωή ; Ζήτω λοιπόν ή ελληνική τριγλωσσία !

ΑΥΤΟΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ 'Η ΜΟΝΟΠΩΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ : 'Η πανεπιστημακή Σύγκλητος έδωξε από το Πανεπιστήμιο 'Αθηνών 6 φοιτητές με την αιτιολογία, πώς «προέβησαν εις κομμουνιστικάς έκδηλώσεις» και οι εφημερίδες επικροτήσανε φυσικά το μέτρο αυτό και το συνοδέψανε με έπαινετικά σχόλια. Δε θέλουμε να εξετάσουμε τη νομική άποψη του ζητήματος για να ιδούμε αν έγινε βιασμός των νόμων ή παρερμηνεία ή παράνομη διαδικασία. Ξέρουμε, πώς οι νόμοι πάντα λύγισαν μπροστά στη θέληση των δυνατών. Μα θα θέλαμε να ρωτήσουμε τους μορφωτές αυτούς της νεότητος, που με τόση έσωτερική ικανοποίηση χτύπησαν τα ταιδιά αυτά, ποιά βαθύτερη δικαιολογία έχουν για τα μέτρα τους ; Είναι νοητός για «ήθικός κολασμός» το διώξιμο ενός παιδιού από ένα μορφωτικό ίδρυμα ; 'Όχι. Γιατί αυτό σημαίνει αυτοκατάλυση της μορφωτικής και ήθοπλαστικής άποστολής του σχολείου. Τι έκαναν οι κύριοι αυτοί για να προφυλάξουν τους νέους από ήθικες παρεκτροπές ; Και γιατί δεν τιμωρούν με το ίδιο μέτρο τους μπράβους του συντηρητισμού ; Μα είναι φανερό, πώς τα διώξανε για τα κομμουνιστικά τους φρονήματα. Στο Πανεπιστήμιο λοιπόν της 'Αθήνας μεγαλώνει και μεστώνεται το πνεύμα της 'Ιερās εξέτασης. 'Ιδεολογική μονοπώληση της έπιστήμης. Να το χαιρέστε, κύριοι δημοκράτες, το Πανεπιστήμιο σας.

Η ΠΑΛΗΚΑΡΙΑ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ : 'Η δέκατη γενική συνέλευση της Διδασκαλικής 'Ομοσπονδίας θα μείνει στην ιστορία των αγώνων του ελληνικού δασκαλικού κόσμου σαν ένα φωτεινό σημείο παληκαριάς και αλύγιστης θέλησης. Δυό ύπουργοί ύψώθηκαν ενάντια στον όργανωμένο δάσκαλο νομίζοντας, πώς θα προγκήσουν κανένα κοπάδι δουλοπαροίκων. 'Ο αντίδραστικός τύπος της 'Αθήνας ούρλιαξε κατά πάνω στο δάσκαλο. Βρέθηκαν και μερικοί δασκάλοι έθελόδουλοι να ύπηρετήσουν με συκοφαντικές και διαλυτικές ενέργειες και να δυναμώσουν τη μαύρη αντίδραση. Και όμως ο δάσκαλος στάθηκε σεμνό παληγάρι και έδωσε την προτιμυμένη άπάντηση. «Να πώς με λέν έμένα» Ναι, έτσι κερδίζεται ή λεφτεριά. 'Ο δρόμος είναι μακρός και δύσκολος. Σκληροί αγώνες σε περιμένουν. Όμως με ήνωμένο το μέτωπο, με σφιγμένα τα δόντια, με την ψυχή αναφτερωμένη και το χέρι άτσάλενιο, βάδισε μπροστά, δάσκαλε πρωτοπόρε, επαναστάτη και άληθινέ δημιουργέ. Σε θέλουν ζητιάνο. Σου άναγνωρίζουν το δικαίωμα να οργανώνεσαι, για να παρουσιάξεςαι μόνο κάθε τρεις μέρες στον ύπουργικό προθάλαμο ταπεινός και σκυφτοράχης και να ζητάς «βελτίωσιν μισθοϋ». Μα έσύ θα τους δείξεις, πώς δεν είσαι ζητιάνος, παρά άνθρωπος με συνείδηση των δικαιωμάτων σου και της άποστολής σου και φρουρός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σου.

ΝΕΥΡΙΚΟΤΗΤΕΣ : Σε κάποιο περασμένο φύλλο γράψαμε, πώς τα γεγονότα του 'Εκπαιδευτικού 'Ομίλου και ή Διακήρυξη της νέας Διοικητικής του 'Επιτροπής δεν κρίθηκαν ακόμη σοβαρά. Και την ιδέα μας αυτή δεν την άλλαξε δυστυχώς ούτε ή μελέτη της κ. 'Ελλης Λαμπρίδη, που δημοσιέφτηκε στο Περιοδικό «'Ερμής» της 'Αλεξάνδρειας.

'Η εξαιρετική νευρικότητα που είναι γραμμένη ή μελέτη αυτή, ό συναισθηματικός χρωματισμός, οι χοντροκομένοι και άστήριχτοι χαρακτηρισμοί, ό δογματικός τόνος ξαφνίζουν όλότελα τον άναγνώστη τη στιγμή μάλιστα, που ή κ. Λαμπρίδη θέλει να είναι αντιπρόσωπος μιάς τρίτης κατάστασης, που δε φανερώθηκε και δεν άναμετρήθηκε με τις άλλες δυό μέσα στον 'Ομιλο. 'Ετσι ή κ. Λαμπρίδη έχασε δυό φορές την εύκαιρία να πει τέλος πάντων εκείνο που θετικά ζητάει ή ίδια και που με το να μήν το βρίσκει στους άλλους έρεθίζεται τόσο πολύ. Και μολαταύτα νόμισε, πώς ήταν πρεπούμενο και αξιο της να βρίσκει τα μέλη ενός Σωματείου, που ακόμη εξακολουθεί και ή ίδια να είναι μέλος του. 'Ομολογούμε, πώς περιμέναμε κάτι καλύτερο.

ΕΝΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ : Στο «'Ελεύθερο Βήμα» στις 4 του Δεκέμβρη δημοσιέφτηκε μιά μακροσκελέστατη «'Εγκύκλιος», που έγραψε ή «Διαρκής 'Ιερά Σύνοδος της 'Ελλάδος προς τον Εϋσεβή 'Ελληνικόν λαόν εναντίον των ανατρεπτικών και άθείστικων ροπών». 'Εχουμε διαβάσει ως τώρα πολλά έγγραφα τέτιας λογής. Μπορούμε όμως να βεβαιώσουμε, πώς σπάνια είδαμε να ύπάρχει τόσος λίγος χριστιανισμός σε χαρτί γραμμένο από χριστιανούς παπάδες.

ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ: Μέσα στη χρονιά που μας πέρασε, ο Έκπαιδευτικός Όμιλος έζησε τη σημαντικότερη ως τώρα κρίση του. Στη Γενική Συνέλευση της χρονιάς, που βάσταξε από τις 9 του Φλεβάρη ως τις 24 του Μάρτη, αναθεωρήθηκαν σε πλατιά συζήτηση οι προγραμματικές του αρχές. Η αναθεώρηση αυτή είχε για αποτέλεσμα να φύγουν καμιά πενήντα μέλη του Όμιλου. Όσο σκληρό και αν ήταν το ξεκαθάρισμα αυτό, ήταν όμως και αναγκαίο πια και απαραίτητο και σκόπιμο. Γιατί άλλως το σωματείο θα άδρανοψε μέσα σε μιὰ στασιμότητα ασυμβίβαστης αντίθεσης, όπως έγινε φανερό από τη συζήτηση. Από το σωματείο έφυγαν βέβαια μερικά αξιόλογα μέλη. Από την ίδια όμως συζήτηση φάνηκε ολοκάθαρα, πως η προοδευτική τροχιά των μελών αυτών είχε τελειώσει πια. Έχουν ταυτιστεί με τα ιδανικά της σύγχρονης αστικής κοινωνίας και πολεμάνε θετικά την καθολική απολυτρωτική κίνηση, που φέρνει το όνομα σοσιαλισμός. Άρα πέρασαν στην αντίδραση. Και η παιδαγωγική τους ενέργεια έχασε κάθε προοπτική. Δεν είναι πια παιδαγωγοί στην υπηρεσία του ανθρωπισμού. Δεν έχουν πια ή δεν είχαν ποτέ το λαό μέσα στην ψυχή τους. Ο Έκπαιδευτικός Όμιλος τραβάει το δρόμο του. Έχουν κιόλας γραφτεί στον Όμιλο διπλάσια νέα μέλη από κείνα που έφυγαν. Ομιλίες γίνονται ταχτικά. Και σε λίγο ή δράση του θα γίνει ακόμη πλατύτερη.

Στις 20 Ιουνίου δημοσιεύτηκε η Προγραμματική Διακήρυξη της νέας Διοικητικής Επιτροπής, που χρησιμεύει τώρα για πρόγραμμα του Όμιλου. Ο Όμιλος είναι σωματείο εκπαιδευτικό. Δεν ανήκει σαν σωματείο σε καμιά πολιτική οργάνωση. Κάθε φορά, που δόθηκε άφορμη το δήλωσε αυτό δημόσια. Μολαταύτα, και σοβαρά δημοσιογραφικά όργανα όπως το «Ελεύθερο Βήμα» θέλησαν να χαρακτηρίσουν τον Όμιλο σωματείο κομμουνιστικό. Ο χαρακτηρισμός δεν είναι σωστός. Τα μέλη του σωματείου σαν άτομα μπορεί να ανήκουν είτε στο σοσιαλιστικό είτε στο κομμουνιστικό κόμμα, είτε να μην ανήκουν σε κανένα κόμμα και να συμπαθούν απλά το σοσιαλιστικό κίνημα. Το σωματείο όμως είναι έξω από κάθε πολιτική οργάνωση, θέτει για σκοπό του να μελετήσει το εκπαιδευτικό πρόβλημα σε στενότερη σχέση με το κοινωνικό, και θέλει να διαφωτίσει όσους ενδιαφέρονται για το εκπαιδευτικό πρόβλημα. Από το Μάρτη και έπειτα, που έγινε η διάσπαση, ο Πρόεδρος του Έκπαιδευτικού Όμιλου κ. Δ. Γληνός μίλησε στις ακόλουθες περιστάσεις.

1) Στις 17 του Απριλίου στο Δημοτικό θέατρο στον Πειραιά με θέμα «το Λαϊκό Σχολείο».

2) Στις 4 του Μάη στη συνέλευση της Διδασκαλικής Όμοσπονδίας με θέμα «Γεωργικός Πολιτισμός και Γεωργική Παιδεία».

3) Στις 7 του Μάη στην αίθουσα της «Εταιρίας των Κοινωνικών Επιστημών» όπου ο Έκπαιδευτικός Όμιλος δέχτηκε τους αντιπροσώπους της Διδασκαλικής Όμοσπονδίας, με θέμα «Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και ο δάσκαλος».

4) Στις 20 Ιουλίου στη Γενική Συνέλευση της Όμοσπονδίας της Μέσης Παιδείας με θέμα «Η οργάνωση της Ελληνικής Παιδείας».

5) Στις 21 Ιουλίου στη Γενική Συνέλευση της Όμοσπονδίας της Μέσης Παιδείας με θέμα «Η διοίκηση της Ελληνικής Παιδείας».

6) Στην 1, 7 και 14 του Νοέμβρη και στις 12 του Δεκέμβρη στην αίθουσα της Εταιρίας των κοινωνικών επιστημών έκαμε τέσσερις ομιλίες με θέμα «Οι νέες προγραμματικές αρχές του Έκπαιδευτικού Όμιλου».

Στις 9 του Μάη μίλησε ο κ. Σωτηρίου στην αίθουσα της Εταιρίας των κοινωνικών επιστημών με θέμα «Η διάσπαση του Έκπαιδευτικού Όμιλου».

Στις 21 και 28 του Νοέμβρη και στις 5 του Δεκέμβρη στο θέατρο Κυβέλης μίλησε ο κ. Γιάννης Σιδέρης με θέμα «Η θεατρική «Ελληνική λογοτεχνία από τα 1800 ως τα 1850.»

Στις 19 του Δεκέμβρη μίλησε στο θέατρο Κυβέλης η κ. Γαλάτεια Καλαντζάκη με θέμα «Η εργαζόμενη Ελληνίδα στη σύγχρονη κοινωνία».

Οι Όμιλίες θα συνεχιστούν ως το καλοκαίρι. Ο Όμιλος ετοιμάζει ακόμη ένα φυλλάδιο προορισμένο να μιλήσει στο λαό για το εκπαιδευτικό πρόβλημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Η «Αναγέννηση» τυπώνεται σε 5000 αντίτυπα και κυκλοφορεί πλατύτατα σε όλον το μορφωμένο κόσμο της Ελλάδας και ιδιαίτερα στον εκπαιδευτικό. Αναγράφει κάθε βιβλίο, που της στέλνεται ένα αντίτυπο στη διεύθυνση: Κον Δημ. Γληνόν, **όδος Σταδίου 24** Μέγαρον Έφεσίου, Δωμ. αριθ. 59, Αθήνα. Η «Αναγέννηση» επιθυμεί να δίνει με το βιβλιογραφικό της δελτίο, αν είναι δυνατό, μιὰ εικόνα της πνευματικής μας κίνησης. Γι' αυτό παρακαλεί θερμά τους συγγραφείς και εκδότες να της στέλνουν τα έργα τους.

Α. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Κ. ΦΑΛΤΑΪΤΣ: *Το πρόβλημα του δημοτικού μας τραγουδιού.* (Ελληνικό ή Γύφτικο;) Αθήναι 1927. (Τυπ. Σ. Γαληνάκη) Σχ. 80 Μ. Σελ. 32. Τιμή Δρχ. 10 (Κ).
ΜΙΧ. ΠΕΤΡΙΔΗ: *Οι τωρινοί μας Λογοτέχνες* (Σύντομοι χαρακτηρισμοί) Αθήνα (Έκδ. Α. Ι. Ράλλης) 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 110.

Β. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ: *Ελεγεία και Σάτιρες* (ποιήματα) Αθήνα (Έκδ. Α. Ι. Ράλλης και Σια) 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 109 Τιμή Δρχ. 15 (Δ).
ΔΩΡΗ ΚΟΥΒΑΡΑ: *Η Θεία διαθήκη.* Αθήνα (Έκδ. Ι. Κολλάρος) 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 116. Τιμή Δρχ. 35 (Δ).
Μ. ΒΑΛΤΣΑ: *Ιερωσύνη* (Σκηνική Κοροϊδία μονόπρακτη). Αθήνα (Τυπ. «Νομικής»). 1927. Σχ. 80 Μ. Σελ. 32. Τιμή Δρχ. 35 (Δ).
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΟΛΥΔ.: *Θρακικές ήθρογραφίες* (Μέρος Δ') Αθήναι (Έκδ. Α. Θ. Λαμπρόπουλος) 1927. Σχ. 160. Σελ. 126.
ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΟΥΓΟΥ ΦΩΣΚΟΛΟΥ 1827--1927: *Πανηγυρικό λεύκωμα Ζακύνθου.* Αθήνα (Έκδ. Ίόνιος ανθολογία Τυπ. Π. Γ. Μακρή) 1927. Σχ. 40. Σελ. 174. Τιμή Δρχ. 45.
Ζ. Α. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ: *Διηγήματα.* Αθήνα 1927 Σχ. 8 μ. Σελ. 186 Τιμή Δρχ. 40.

Γ. ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

ΑΥΡΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ: *Ιστορία της Μουσικής.* Αθήναι (Έκδ. Άν. Εταιρία) 1927. Σχ. 80 Μ. Σελ. 239. Τιμή Δρχ. 30 (Δ).

Δ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

Γ. ΣΟΥΜΕΛΙΔΟΥ: *Συνθετικά ασκήσεις.* Αθήναι (Έκδ. Ί Σιδέρης) 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 120 (Κ).
Γ. Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ: *Τις ή προσήκουσα παρ' ήμιν Δημοδιδασκαλική Παιδείαις.* Αθήναι (Τυπ. άδελ. Π. Παλαιολόγου και Σια) 1927. Σχ. 80 Μ. Σελ. 54. (Κ).
ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ: (μετ. Ρ. Ίυβρωτή). Αθήνα 1928 Σχ. 80 Μ. Σελ. 128. Τιμή Δρχ. 25. (Δ).
Κ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ: *Τὰ λεχθέντα (τῆ 21—1927) Περί συνθέσεων.* Τρίπολις (Τυπ. Εφημερίδος Μορέας, Τρίπολις) 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 32. Τιμή Δρχ. 15.

Ε. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

Κ. ΜΑΡΕ: *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (Μετ. Γ. Δούμα Π. Πουλιόπουλου) Αθήνα (Έκδ. Α. Ί Ράλλης) 1927 Σχ. 80 μ. Σελ. 365 Τιμή Δρχ. 60.
ΦΡΙΝΤΡΙΧ ΕΓΚΕΛΣ: *Ο Λουδοβίκος Φόιερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής Φιλοσοφίας* (Μετ. Κ. Ζαχαριάδη) Αθήνα (Έκδ. Α. Ί. Ράλλης) 1927 Σχ. 80 μ. Σελ. 240 Τιμή Δρχ. 40.
ΚΑΡΛ ΚΑΟΥΤΣΚΙ: *Οικονομικές θεωρίες του Καρλ Μάρξ* (Μετ. Π. Πουλιόπουλου) Αθήνα (Έκδ. Ράλλης) 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 376 Τιμή Δρχ. 50.

ΣΤ'. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

N. I. LÉNIN: Materialismus und Empirioskritizismus (Kritische Bemerkungen über eine reaktionäre philosophie) (έκδ. Verlag für Literatur und Politik.) Wien-Berlin 1927. Σχ. 8ο Μ. Σελ. 486 τιμή Μ. χρ. 12.

Ζ'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

VALERIÜ MARCU: Lenin Dreissig Jahre Russland Leipzig (Έκδ Paul List Verlag) 1927 Σχ. 8ο Μ. Σελ 356.

Η'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ: (Δεκαπενθήμερο λογοτεχνικό περιοδικό). Διευθυντής Γ: Ξενοπούλος, 15 Δεκεμβρίου 1927, Σχ. 8ο Μ. σελ. 125. Τιμή δρχ. 44. Έκδ. Ι. Κολλάρος, Αθήνα, Συνδρομή δρχ. 140.

ΑΤΛΑΝΤΙΣ: (Μηνιαία Εικονογραφημένη). Νέα Ύορκη. Νοέμβριος 1927. Σχ. 4ο Μ. Σελ. 38. (Κ).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ: (Μηνιαίων Περιοδικόν). Διευθύντρια Ε. Ζωγράφου. Έτος ΚΑ'. Αθήνα. Τεύχος 241. Νοέμβριος 1927. Σχ 4ο Σελ. 16. Συνδρ. δρ. 50 (Κ).

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ: (Κρητικού φιλολογικού Συλλόγου έν Χανίους). Έτος Α'. Τεύχος Α'. Χανιά. Νοέμβριος 1927. Σχ. 8ο Μ. Σελ. 64. (Δ. και Κ).

ΕΛΛΗΝΙΣ: (Μηνιαίων περιοδικόν του Έθνικού Συμβουλίου τών Έλληνίδων). Έτος Ζ'. Τεύχος 11. Νοέμβριος 1927. Αθήνα. Σχ. 4ο Σελ. 30. Συνδρ. Δρχ. 75 (Κ. και Δ. και Μ).

Η ΝΕΑ ΑΓΩΓΗ: (Μηνιαίο παιδαγωγικό δελτίο) Χρ. Α'. άρ. 11—12, Αθήνα, Νοέμβρης—Δεκέμβρης 1927 (Έκδίνεται από Συνταχτική Έπιτροπή) Σχ. 8ο Σελ. 16. Συνδρομή χρονιάτικη δρ. 25 (Δ).

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Μηνιαίο Λογοτεχνικό περιοδικό) Διευθυντής Γιάννης Μουρέλλος. Βιβλίο 13ο και 14ο. Οκτώβρης—Νοέμβρης 1927. Ηράκλειο Κρήτης. Σχ. 8ο μ. Σελ. 48. Συνδρ. δρ. 120 (Δ).

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ: (Δεκαπενθήμερο Δελτίο του Συνδέσμου για τὰ δικαιώματα της Γυναίκας). Αθήνα Χρονιά Δ'. σελ. 55, Οκτώβρης 1927. Σχ. 4ο σελ. 8 (Δ).

ΤΟ ΦΩΣ: Δεκαπενθήμερο εκπαιδευτικό περιοδικό). Διευθυντής Στέλιος Αλοΐζος. Ηράκλειο Κρήτης. Χρόνος Δ' 1927. Νοέμβριος, Συνδρ. δρ. 50.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Δεκαπενθήμερο περιοδικό). Διευθύνται: Κ. Μπαστιάς και Ι. Μαλατάκης. Χρόνος Β'. Τεύχος 1—2. Σχ. 4ο Σελ. 78 (Δ).

LIBRE: (μηνιαίο περιοδικό) Διευθυντής ό καθηγητής κ. Louis Roussel Montpellier, Herault France Nos 62-63 Décembre 1927 Janvier 1928. Τιμή Φύλ. Φρ. γαλλ. 1,60.

L' ÉCOLE EMANCIPIÉE: (Revu Pédagogique Hebdomadaire de la Fédération des Syndicats de l' Enseignement) Συνδρομή για τὸ έξωτερικό 35 γαλ. Φρ. άρ. Φύλ. 7, Νοέμβρης-1927.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ "ΑΘΗΝΑ,"

Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ & Σια

ΟΔΟΣ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6 ΑΘΗΝΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 22

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΝΙΤΤΙ

ΠΡΩΗΝ ΠΡΩΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

ΜΙΤΟΛΣΕΒΙΚΙΣΜΟΣ ΦΑΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Με ειδικόν πρόλογον του κ. Νίττι δια την
Έλληνικήν Μετάφρασιν

Μετάφρασις: Μ. Β. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ

Σελ. 222

Δρχ. 50

Ι. Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΙΣΜΟΣ

Σελ. 356

Δεμένον δρχ. 50

Όλόκληρος ή Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος και του δημοτικισμού από την εποχήν της Τουρκοκρατίας μέχρι των ημερών μας. Αναλυτική μελέτη από άπόψεως κοινωνιολογικής.

Δίδονται όλοι αι έκδόσεις της Έταιρίας με δόσεις.
1000 δραχμών βιβλία με 50 δρ. κατά μήνα.
2000 δραχμών βιβλία με 100 δρ. κατά μήνα.
Ζητήσατε κατάλογον.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ "ΑΘΗΝΑ,,

Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ & Σ^{ΙΑ}

ΟΔΟΣ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6 - ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. Μ. ΚΟΝΤΟΜΑΡΗΣ

ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΣΕΛΙΔΕΣ 600 ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑ 600 ΕΙΚΟΝΩΝ

Τιμή Δραχ. 400

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια καὶ βαθύτης, τὸ εὐσύνοπτον, ἡ χάρις καὶ ἡ σαφήνεια καθιστοῦν τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ κ. Χρ. Τσουντα, τοῦ τιμήσαντος τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπιστήμην μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς του ἐργασίας, χρησιμώτατον εἰς πάντα μορφωμένον καὶ ἰδιαίτερος εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Παιδείας.

Ἡ ἔκδοσις γίνεται ἐπὶ ἀρίστου χαρτοῦ καὶ μὲ ἀκραν ἐπιμέλειαν. 600 περίπου εἰκόνες τῶν κυριωτέρων καὶ χαρακτηριστικωτέρων δι' ἐκάστην ἐποχὴν ἔργων συνοδεύουν τὸς περιγραφάς.

Τὸ ἔργον θὰ κυκλοφορήσῃ περὶ τὸ τέλος Φεβρουαρίου ἢ τὸ ἀργότερον μέχρι μέσα Μαρτίου ἑ. ἑ.

Ἡ τιμὴ, παρ' ὅλην τὴν μεγάλην δαπάνην διὰ τὴν πολυτελεῆ ἔκδοσιν καὶ τὰς 600 περίπου εἰκόνας, ὠρίσθη εἰς δραχμὰς 400. Οἱ προπληρώνοντες ὁμως τὸ ἔργον μέχρι τέλους Φεβρουαρίου τὸ ἀργότερον θὰ ἔχουν ἔκπτωσιν 20%. Ὅστις λοιπὸν ἀποστέλλει δραχμὰς 320 μέχρι τῆς ἀνωτέρω προθεσμίας θὰ λάβῃ τὸ ἔργον ἐλεύθερον ταχυδρομικῶν τελῶν. Ἐπίσης ἀποστέλλεται τὸ ἔργον ἐλεύθερον ταχυδρομικῶν τελῶν ἀντὶ δραχμῶν 375, πληρωτέων εἰς πέντε ἴσας μηνιαίας δόσεις, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ προπληρωθοῦν μέχρι τέλους Φεβρουαρίου αἱ δύο πρῶται δόσεις.